

HANGFONALAK A KÖZÖSSÉG SZÖVETÉBEN

*Hét partnerszervezet kétéves együttműködése
a művészetben és az oktatásban*

HANGFONALAK A KÖZÖSSÉG SZÖVETÉBEN

*Hét partnerszervezet kétéves együttműködése
a művészetben és az oktatásban*

Erasmus projekt

Partnerségi együttműködés a felnőttoktatás területén

2022 – 2024

Partnerek:

Centre Artistique International Roy Hart | Colaborative Reichenow e.V.
Leeds Beckett University | Sinum Theatre Laboratory Association
Soharóza Nonprofit Association | Solsidans Kulturförening
TuYo Foundation

Szerkesztette:

Teresa Brayshaw
Nikolett Pintér-Németh

Fordította:

Pintér-Németh Nikolett

Grafikai tervezés:

Michał Jurys

Borítófotó:

Christiane Hommelsheim

Co-funded by
the European Union

Projektazonosító: 2022-1-HU01-KA220-ADU-000089933

Az Európai Unió finanszírozásával. Az itt szereplő vélemények és állítások a szerző(k) álláspontját tükrözik, és nem feltétlenül egyeznek meg az Európai Unió vagy az Európai Oktatási és Kulturális Végrehajtó Ügynökség (EACEA) hivatalos álláspontjával. Sem az Európai Unió, sem az EACEA nem vonható felelősségre miattuk.

Sinum Színházi Műhely Egyesület
2024

SINUM
theatre

TARTALOM

Előszó: Mi mindenünk van...?	6
Bevezetés: Szavakban a szavakon túlról Pintér-Németh Nikolett	10
Átfűzés: Újragondolt örökség	
Az érzékek kiterjesztése, rezonáló testek és terek Walli Höfinger és Christiane Hommelsheim	31
Közösségi zeneszerzés mint a szövés egyik zenei formája Biksz Judit, Eörsi Sarolta, Halas Dóra, Jónás Vera, Kertész Endre	45
Közös szövés a kollektív jóllétünk javításáért Rosa Smits	65
A tradicionális grúz énekek pedagógiai jelentősége Laurent Stéphan	89
Alkotótér természeti környezetben Wendela Löfquist	107
Összefonódó történetek a kapcsolódásról Nina van Hartskamp	121
Emlékfonalak és hangszöttek Pintér-Németh Géza	145
Hangfonalak a közösségben Teresa Brayshaw és Hannah Butterfield	157
Közreműködők	183
Köszönetnyilvánítás	190

ELŐSZÓ

Mi mindenünk van...?¹

*...Van testünk.
Vannak dalaink.
Bízunk egymásban.
Van hangunk.
Van egy szelíd, nyitott tér, ahová felfedezőútra indulhatunk, ahol bátrak lehetünk...
és vannak, akik „megtartanak” bennünket.
Van időnk.
Vannak kereteink.
Van képzelőerőnk.
Van egy közösségünk.
Vannak félelmeink.
Együtt elég sok nyelven beszélünk.
Vannak közös tapasztalataink.
Színekkel is dolgozunk.
Van újonnan szerzett tudásunk.
Gyűjtöttünk különféle tárgyakat a természetben.
Készítettünk kisebb és nagyobb szövegeteket.
Csináltunk felvételeket.
Új és különféle nézőpontokból szemlélhettük a színeket, formákat, a természetet.
Rengeteg váratlan eredmény született
...és sok előnyre tettünk szert!
Vannak körülöttünk erdők.
Vannak kérdéseink
és küzdelmeink.
Vannak vágyaink.*

¹ Az itt szereplő szöveg egy kollektív kísérlet eredményeként született, amelyet Hannah Butterfield, a Leeds Beckett Egyetemről érkezett kollégánk kezdeményezett azzal a szándékkal, hogy a partnerek részvételével összegyűjtse a Hangfonalak projekt első szakaszában felhalmozott értékeket, kérdéseket és kihívásokat. A mondatok egy szóbeli improvizáció keretében, erdei környezetben hangoztak el, az Unnaryd (Svédország) mellett tartott egyhetes workshop végén (2023 júniusában). Ezzel az eseménnyel zárult a projekt első része, amelynek középpontjában a partnerszervezetek közti tudásátadás állt. Az improvizáció célja az volt, hogy verbálisan megfogalmazzuk ennek az időszaknak a tapasztalatait – azokat a gazdag és olykor bensőséges élményeket, amelyek gyakran szavak nélkül történtek –, illetve felkészítse a csoportot a projekt következő szakaszára, amely során a partnerek helyi közösségeket hívnak majd közös munkára és találkozókra.

*Lelkesek vagyunk.
Tudunk hallgatni.
Kíváncsiak vagyunk.
Tapasztalatot cseréltünk generációk között.
Vannak mögöttünk helyek – mindannyian valahonnan érkezünk, és ezt a helyet egy kicsit magunkkal visszük mindenhová.
Vannak találkozási pontok,
és véletlen találkozások...
egybeesések.
Sokféle szaktudást képviselünk, és sok mindenhez értünk.
Nyitottak vagyunk.
Azt kívánjuk: az emberek érezzék, hogy szívesen látják őket, és tartoznak valahová.
Vannak feladataink.
Vannak ötleteink.
Van véleményünk.
Vannak álmaink,
történeteink, amiket elmesélhetünk.
Nagy felelősségünk van,
és sok elképzelésünk.
Élvezzük, amit csinálunk.
Van ihletünk.
Betekinthettünk egyes tradíciókba és művészi gyakorlatokba,
és lehetőségünk adódott, hogy más-más nézőpontból szemléljük ezeket,
vagy egymás mellé helyezzük őket.
Lehetőségünk van hibázni.
Vannak feltételezéseink és elvárásaink.
Vannak örökségeink, amelyekre hivatkozhatunk.
Vannak falvaink és városaink.
Vannak vezetőink, akikből egyaránt lehet résztvevő és követő, és akik szabadon tudnak mozogni e minőségek között.
Rugalmasak vagyunk.
A szavak rengetege vesz minket körül.
Van belső terünk.
Vannak pillanatok, amikor valamelyikünk nem érti a másik nyelvét, és olyan pillanatok is, amikor a szavak megfoghatatlanná válnak, ezért máshogy próbáljuk kitalálni vagy elképzelni, hogy mi hangzik el.
Van, hogy nem tudunk valamit.
Odaadással szeretnénk tanulni egymástól.
Van, amikor megérintjük egymást, vagy megosztjuk belső gondolatainkat.*

Közösségben vagyunk.
 Kiváltságosnak érezzük, hogy itt lehetünk.
 Egyaránt megvan a közelség és a távolság.
 Ott van még a hátralevő életünk.
 Van választásunk.
 Van útlevelünk.
 Vannak helyek, ahová tartozunk.
 Megbecsülnek minket, és
 elismerjük egymást.
 Hálások vagyunk.
 Támogatást kapunk azoktól, akik most nincsenek jelen, de lehetővé tették
 számunkra, hogy itt legyünk –
 egy egész hálózat áll mindannyiunk mögött.
 Készítést érzünk, hogy kifejezzük magunkat,
 és hogy teret adjunk másoknak az önkifejezésre.
 Sok örökségünk van, amiből próbáljuk megérteni helyünket a 21.
 században.
 Vannak problémák, amiket nem tudunk megoldani.
 Egy sokkal nagyobb összkép részesei vagyunk.
 Lehetőségünk van megállni...
 Vágyunk arra, hogy kapcsolatot teremtsünk a természetben fellelhető
 terekkel.
 Vannak kételyeink.
 Szeretnénk gondoskodni, és vágyunk a gondoskodásra.
 Halljuk a tó visszhangját.
 Ott vagyunk saját magunknak.
 Használjuk a technológiát, amely ebben a pillanatban is rögzíti szavainkat.
 Van mögöttünk oktatás,
 egészség és egészségügy.
 Lehetőségünk van arra, hogy kiálljunk valamiért.
 Szükségünk van rá, hogy szeressenek minket.
 Jogunk van beszélni.
 Rengeteg információnk van.
 Van időnk gondolkozni.
 Van humorérzékünk.
 Van talaj a lábunk alatt.
 Vannak gyökereink.
 Ott van számunkra a csend.
 Csodálatos dolgokat és hangokat tudunk létrehozni. Ugyanakkor
 bizalommal és érdeklődéssel fordulunk az olykor sötét és ijesztő dolgok és

hangok felé is.
 Néha félünk.
 Madarak kórusa kísér minket ebben a pillanatban.
 Vannak kockázatok.
 Vannak közösen festett takaróink.²
 Számunkra van időutazás.
 Van szabadságunk,
 és ott van a feminizmus is.
 Vannak tulajdonaink.
 Vannak csomagjaink!
 Van gumicsizmánk.
 Vannak vicceink.
 Vannak személyes nehézségeink.
 Ott vagyunk egymásnak.
 Megosztunk egymással dolgokat.
 Van egy könyvkötőnk.³
 Szeretnénk most... egy kis szünetet?
 (Igen, jó lenne.)
 Halkan tapsolunk.

2 A Hangfonalak partnereinek közössége Nina van Hartkamp vezetésével közösen készített egy növényekkel festett takarót a 2023. áprilisi amszterdami projektműhely keretében. A 2023 júniusában, Unnarydban (Svédország) tartott workshop során minden résztvevő magához vette ezt a takarót egy-egy éjszakára, hogy ezzel takarózzon, majd másnap feljegyzést készítsen az álmairól.

3 Michał Jurys, e könyv grafikus tervezője azután lett tagja a Hangfonalak „családnak”, hogy az amszterdami képzés során (2023 április) egy könyvkészítő workshopot tartott számunkra. Munkája nagyban hozzájárult ahhoz, hogy formát és kifejezési módot találjunk mondandónknak, éppúgy a jelen kiadványban, mint az eredményeket bemutató nyilvános rendezvényeken.

BEVEZETÉS

SZAVAKBAN A SZAVAKON TÚLRÓL

Pintér-Németh Nikolett

Van egy Erasmus+ projektünk Hangfonalak a közösség szövetében (Weaving Voices as Threads of Communities, 2022–2024) címmel, egy partnerségi együttműködés, illetve gyakorlatok cseréje a felnőtt tanulás terén. A partnerséget a Sinum Színházi Műhely Egyesület (Szaltnak, Magyarország) kezdeményezte, illetve koordinálja, és hat további partnerszervezet alkotja: Centre Artistique International Roy Hart (Malérargues, Franciaország); Colaborative Reichenow e.V. (Reichenow, Németország); Leeds Beckett Egyetem (Leeds, Egyesült Királyság); Soharóza Közhasznú Egyesület (Budapest, Magyarország); Solsidans Kulturförening (Unnaryd, Svédország) és TuYo Alapítvány (Amszterdam, Hollandia). E szervezetek közül néhányan már korábban is dolgoztak együtt,⁴ míg a többiek – akik újonnan csatlakoztak – új irányokat és szempontokat vezettek be.

A projekt nagy részben a kézművesség – különösen a szövés vagy fonás –, valamint az éneklés vagy történetmesélés között fennálló archaikus kapcsolatra épül, amelyek alapvető szerepet töltek be a kisebb közösségekben. Összehozták egymással a különböző generációk tagjait, és elősegítették a munka általi tanulást és a játékos munkát. A spontán, közösségi tanulásnak és a tudásátadásnak ezen formái a nyugati kultúrában mára nagyrészt háttérbe szorultak. A vágyakozás azonban a közösségi kapcsolatok, az együtt megélt örömteli ünnepek, vagy a kreatív kifejezőmódok iránt erősen él sok résztvevőben, akik velünk tartottak a két év során. A projekt keretében szervezett programokkal éppen ezeknek igyekeztünk nagyobb teret adni. A partnerek által bemutatott és megosztott gyakorlatok többnyire a művészi és terápiás munka metszéspontjában helyezkednek el. Példaként említhetjük Alfred Wolfsohn és Roy Hart vokális, színházi hagyományait; a kollektív szövőkereten történő szövést; a botanikai festést, amely figyelmünket a környezetünkben lévő színekre és formákra irányítja; a közösségi zeneszerzést és kórusjátékokat; a grúz énektradíción alapuló többszólamú éneklést;

⁴ A jelen csoportosulást két másik Erasmus+ projekt előzte meg: *ATIP/A – Alkalmazott színház az integrált megközelítések gyakorlása során* (2018–2019) és *HangKút - A meghallás és a hangadás képességfejlesztése a közösségekben* (2019–2020).

a kulning (pásztorének) skandináv hagyományát vagy a Feldenkrais-módszer szomatikus mozgásgyakorlatait. Mindezek a régóta fennálló, gondosan kidolgozott gyakorlatok lehetőséget nyitnak az intelligens, pszichoszomatikus (testi–lelki) együttműködésre és az érzéki, testi bevonódásra, ami például akkor történik, amikor emberek egy csoportja örömet leli a közös éneklésben vagy kézműves alkotásban.

Kortárs környezetbe ágyazva a szellemi kulturális örökség rengeteg lehetőséget kínál a kísérletezésre, élő és épített környezetünk mélyebb megértésére, illetve arra, hogy újabb kapcsolódási pontokat találjunk vagy alakítsunk ki különféle kultúrák között. Mindennek elengedhetetlen feltétele a biztonságos együtt-alkotást szolgáló terek létrehozása és fenntartása, esetünkben mind külvárosi, mind vidéki környezetben. Amennyiben a terveink sikerrel járnak, bárki, aki belép a közös alkotás efféle tereibe, a hétköznapi túli személyes találkozásokban (mint egyfajta ünnepen) elsősorban a közösség támogatását tapasztalhatja meg, majd a hibáktól való félelmet fokozatosan felváltja a saját alkotóerő felébresztéséért járó elismerés. A tudáscserén alapuló alkalmakon a résztvevők olyan kompetenciákat fejleszthetnek, amelyek közvetlenül vagy közvetve kapcsolódnak a mindennapi tevékenységekhez, például: verbális és nonverbális kommunikáció, szociális készségek és együttműködés, vállalkozói készség, auditív és vizuális készségek, testi és környezeti tudatosság stb.

A projekt keretében szervezett közösségi rendezvények egyik célja, hogy kimozdítsa az egyéneket abból a gyakran magányos és elszigetelt létformából, amely a mai nyugati társadalmakat jellemzi. Miközben együtt dolgoznak egy közösen szőtt szőnyegen, vagy egymás hangját hallgatva létrehoznak egy csoportos improvizációt, az emberek másképpen kezdik látni egymást. Az alkotásban, mint egy játékban, a résztvevők könnyebben megfelelnek társadalmi szerepeikről, hierarchikus pozícióikról, és felfednek magukból valamit, ami közel áll a gyermeki őszinteséghez. A Hangfonalak egyik legfontosabb célja éppen az, hogy a különböző érzéki csatornákon (hallható, tapintható, látható) keresztül gyakrabban tapasztalhassuk meg ezt az állapotot. Összességében elmondható, hogy ezek a közös alkotást és a kiterjesztett érzéki tudatosságot központba helyező alkalmak – akár a partnerek munkatársai között, akár a helyi

közösségek bevonásával – egyrészt elősegítik a gondoskodó emberi kapcsolatok kiépítését, másrészt rendkívül jótékony hatással vannak a mentális és fizikai egészségre.

A Hangfonalak ötlete arra az igényre adott reakcióként született, hogy erősebb helyi közösségek alakuljanak ki, és fokozott tudatossággal forduljunk a környezeti kérdések felé, valamint megbecsüléssel kezeljük a kulturális különbségeket. Emellett előtérbe helyezzük az egyetemes emberi érzéseket és reményeket, különösen azon vágyunkat, hogy kifejezzük magunkat és meghallgatásra találjunk. Ennek lehetősége vagy hiánya meghatározza a társadalmainkat illetve azt, hogy milyennek látják az emberek a saját közösségeiket és otthonaikat. A projekt különös hangsúlyt fektet a vidéki vagy elszigetelt városi területekre, ahol az emberek földrajzi, pénzügyi vagy politikai korlátok miatt nehezebben jutnak hozzá a kulturális javakhoz, ilyenek például: Amszterdam egyik külvárosi negyede, Szalatnak, a magyarországi Baranyában fekvő kistelepülés, vagy az angliai Leedsben tartózkodó menedékkérők átmeneti otthonai.

A Hangfonalak partnerséget képviselő egyének – ahogyan e könyv számos írója és közreműködője is – különféle szakmai háttérrel rendelkeznek, és mindannyian elkötelezett művészek, oktatók és facilitátorok (a csoportokat segítő foglalkozásvezetők) a maguk területein. Az a termékeny sokszínűség, amelyet a projektben megtestesítenek, egyaránt jellemzi együttműködésüket és az általuk kínált kreatív „oktatási csomagot”. A szakmai csoport előadóművészekből, vizuális és vegyes médiaművészekből (mixed média), zenészekből, pedagógusokból, tudományos kutatókból, terápiás érzékenységgel rendelkező mozgás- és hangművészekből, kórusvezetőkől, közösségi művészeti csoportvezetőkől és kulturális szervezőkből áll. A szakemberek között vannak, akik járatosabbak a részvételi művészeti projekteken, míg mások inkább az elmélyült stúdiómunkára összpontosítanak. A projektben mindkét irányt nagyra értékeljük, mivel e különböző megközelítésmódok termékeny párbeszédét és kombinációját keressük.

A háttérszervezetek többnyire nonprofit egyesületek vagy alapítványok, illetve egy felsőoktatási intézmény is tagja a partnerségnek. Szervezeti szinten is jellemző a sokszínűség, hiszen egyesek több évtizedes múltra tekintenek vissza, míg mások újabb kezdeményezésekként jöttek létre. Valahol összetett operatív rendszer és kiterjedt szakmai hálózat áll a háttérben, míg máshol inkább helyi szinten és kevesebb munkatárssal dolgoznak. A Centre Artistique International Roy Hart (CAIRH, Roy Hart Nemzetközi Művészeti Központ, Franciaország) Alfred Wolfsohn,⁵ Roy Hart és a Roy Hart Színház⁶ hagyományait követve elkötelezett a (vokális) hangkutatás, illetve annak alkalmazása iránt az életben és a művészetben. A Colaborative Reichenow (Németország) állandó művészeti rezidenciájának egyes lakói egyben a Roy Hart Központ akkreditált énektanárai, akik aktívan kutatják a testen keresztül megnyilvánuló vokális hangot, és rendszeresen tartanak workshopokat, többek közt Malérargues-ban (Franciaország) is. Mindkét szervezet vidéki környezetben található, és erős közösségeken alapszik. A Solsidans Kulturförening (Svédország), a TuYo Alapítvány (Hollandia) és a Sinum Színházi Műhely Egyesület (Magyarország) fiatalabb szervezetek, és mindannyian különös figyelmet fordítanak a vidéki közösségi életre. A Solsidans különböző területekről érkező művészeket és alkotókat hoz össze azzal a céllal, hogy a kulturális tevékenységeket összekapcsolja a környezeti fenntarthatósággal. A TuYo a hagyományos textilkultúrákra, illetve azok megőrzésére koncentrál, valamint igyekszik elősegíteni az ezeket előállító kisközösségek számára az élethez szükséges feltételeket. Jelen projekt koordinátora, a Sinum Színház célja a kultúrák közötti, nem beszédcentrikus előadói technikák népszerűsítése, valamint egy vidéki színházi és közösségi művészeti hálózat létrehozása Baranya megyében. A Soharóza Közhasznú Egyesület (Magyarország) és a Leeds Beckett Egyetem (Egyesült Királyság) más-más módon, de mindkettő fontos szerepet játszik a városi életben. A Soharóza egy budapesti székhelyű, kísérleti kórus neve. Tagjai nemcsak zenészek, hanem főként különböző szakmai területekről érkező, elhivatott felnőttek, akik kollektív zenés színházi darabok szerzői, néhányan közülük pedig a kórusimprovizációs technikák oktatói is. A Leeds Beckett Egyetem Művészeti Kara 170 éves múltra tekint vissza. Az intézmény aktívan támogatja az élethosszig

5 Lásd például: Braggins, S. (2011) *The Mystery Behind the Voice*. Troubador Publishing.

6 Lásd: Magilton, I. (2018) *Roy Hart Theatre at Malérargues*. Mondial Livre; www.roy-hart.com. (n. é.) *The Only Original Roy Hart Theatre of the Voice*. Elérhető: <http://www.roy-hart.com/> [2024.05.19].

tartó tanulás és a sokszínűség eszméjét az innovatív kutatásban, illetve a művészeti gyakorlatban. Bár meglehetősen eltérő háttérrel és struktúrával rendelkeznek, a hét partnerszervezetet összekötik a felnőttoktatással kapcsolatos azon elképzeléseik, amelyek művészeti eszközöket alkalmazva kívül esnek a merev formákon.

Mialatt a partnerektől érkező kollégák személyesen látogatták egymás helyszíneit, munkatereit és környezetét, beleásták magukat az egyes gyakorlatokba, és kutatták azok lehetséges kapcsolódási pontjait. Gyakran láttam, amint a csoporttagok bizalmi kapcsolatokat alakítottak ki egymással a fókuszált alkotás, a közös játékok és az improvizációk során, olykor mélyen megérintve a nyíltszívű odafordulás emlékezetes pillanataitól, vagy a meglepő hangsúlyeltolódásoktól. Sokan közülük általában is olyan események és tevékenységek elősegítésére vállalkoznak, ahol a befogadás és az egymás iránti kíváncsiság központi szerepet játszik. A projekt keretében, tekintettel az egyes helyzetekre és az érintett emberekre, összedolgozva alakították ki a közös játszótereket és azok etikai szabályait. Az együttműködés eredményeként bővült a partnerek szakmai profilja, és kidolgoztak egy új részvételi programot, amelynek célja, hogy minden esetben képes legyen igazodni az adott közösségek igényeihez.

A projekt során többek közt múltban gyökerező hagyományokkal foglalkozunk, és aktívan, a gyakorlatba ültetve vizsgáljuk azok mai aktualitását. A Hangfonalak csapata mellett, hogy tisztelettel adózik e hagyományokban rejlő mérhetetlen tudás iránt, nyitott improvizációkba kezdett, és hagyta, hogy ezekből váratlan eredmények szülessenek. Így az adott tartalmak – például dalok vagy vizuális minták – újabb módokon, különböző formákban és alakzatokban jelentek meg. Az egyik általános kérdésünk tehát az, hogy miként használhatjuk a hang és a szöveg gyakorlatát arra, hogy beleássuk magunkat kulturális örökségeinkbe, miközben ihletet merítünk a különböző hagyományok „szótteseiből” a tér és az idő jelen kontextusában?

A figyelmünk a projekt során ezért a egyaránt kiterjed a művészek és csoportvezetők határokon átnyúló hálózatának kiépítésére, illetve a helyi résztvevőkkel való együttműködésre. A Hangfonalak keretében a partnerekkel közösen szervezett rendezvények két szakaszra oszthatók. A hat európai és egy angliai partnerszervezet mindegyike otthont adott egy-egy egyhetes műhelymunkának a többiek részvételével.

Az első fázis középpontjában a munkatársak által megvalósított aktív kutatás és képzés állt, amelynek során a különböző gyakorlatok közötti kapcsolatokat kerestük. A workshopoknak köszönhetően – amelyek Malérargues-ban (Franciaország, 2022 október–november), Reichenow-ban (Németország, 2023 január), Amszterdamban (Hollandia, 2023 április) és Unnarydban (Svédország, 2023 június) zajlottak – kollégák és barátok határokon átívelő, erős közössége alakult ki. Miközben megismertük egymás érdeklődési körét, szakterületét, illetve a köztünk lévő, sajátos társadalmi, politikai és földrajzi jellemzőkből adódó, kikerülhetetlen különbségeket, erősebb lendületet és új inspirációt kaptunk, bővítve a szakmai kérdéseket és látókörünket.

A projekt második szakasza helyi csoportok meghívása köré összpontosult, hogy a különböző gyakorlatokat összefogó tevékenységek az ő részvételükkel valósuljon meg. Ezeket az egyhetes műhelyeket Leedsben (Egyesült Királyság, 2023 augusztus), Budapesten és Komlón (Magyarország, 2023 október), illetve Szalatnagon (Magyarország, 2024 június) tartottuk. Emellett a Sinum Színház bázisán, Szalatnagon – egy földrajzilag meglehetősen elszigetelt faluban – sor került két egyhetes kézműves rezidenciára is (2024 május) a nemzetközi workshop hét előkészületeként. Mindkét rezidencia célja a falu megismerése, a közösségépítés és az ott élőkkel való találkozás volt: az egyik alkalom Rosa Smits vezetésével a közösségi szövésre épült, majd Nina van Hartkamp vezetésével egy botanikai festőműhelyt hoztunk létre.⁷ (Mindkét művész a TuYo Alapírvány képviselőjeként érkezett Magyarországra.) A projekt második részének legnagyobb kihívása annak a bensőséges körnek a megnyitása volt, amelyet a partnerség az első szakaszban, szűkebb körben kialakított. A cél az volt (ami továbbra is fennáll), hogy miközben áthelyezzük a hangsúlyt a részvételről a folyamatirányításra, meg tudjuk őrizni az összejövetelek bizalmas jellegét, és így olyan embereket is bevonjunk, akik számára a szabad improvizáció, a mozgás, a hang és a kép változékony formáival való játék ismeretlen, sőt bizonyos esetekben akár ijesztő terület. A kreatív kézműves munka – amely lehetővé tette, hogy feltérképezzük az anyagokkal való viszonyunkat – látható és kézzelfogható eredményei lényeges elemei

⁷ A Sinum Színházi Műhely Egyesület 2023-ban helyezte át a székhelyét Pécsről Szalatnagra, vagyis a városból egy falusi helyszínre. Idő közben az egyesület két alapítója, egyben a jelen projekt kezdeményezői, belefogtak egy régi lakóház és egy gazdasági épület felújításába a faluban. Tervük, hogy mint új lakosok és a helyi kisközösség aktív tagjai a felújított pajtában kulturális rendezvényeknek adjanak otthont.

voltak ennek a fókuszváltásnak. Ugyanakkor a közösségi események megszervezését és lebonyolítását követően a szakmai csapat számos kérdést fogalmazott meg, mint például:

1. Miként oszthatjuk meg másokkal a lelkesedésünket? A rendelkezésünkre álló korlátozott idő alatt hogyan építhetjük ki a bizalmat – amely a felszabadult együtt-alkotás feltétele –, amikor olyan emberek csoportjával dolgozunk, akiknek a mindennapi életét gyakran meghatározzák az egzisztenciális nehézségek vagy az egészségügyi problémák?
2. Milyen módon kezeljük a kulturális különbségeket vagy az egyes résztvevők kiszolgáltatott helyzetét, amikor csoportvezetőkként a megszokott környezetünkön és társadalmi közegünkön kívül dolgozunk?
3. Hogyan tervezzük és ütemezzük az eseményeket, hogy kellő rugalmassággal tudjuk követni a közösség előre nem látható igényeit?
4. Művészként, szakemberként és csoportvezetőként hogyan nyissunk és tartunk fenn olyan tereket, ahol a résztvevőkkel együtt, kölcsönösen tanulhatunk?
5. Bár az általunk kínált tevékenységek elsősorban nem nyelvközpontúak, hogyan juthatunk túl a nyelvi akadályokon, hogy senki ne érezze magát kívülállónak amiatt, ha például nem tud részt venni egy számára idegen nyelven folyó társalgásban?

Mindezt leginkább úgy tanulhatjuk meg, ha elismeréssel fordulunk azok felé a nyílt szívű emberek felé, akik bizalmat szavaznak nekünk, és eljönnek a foglalkozásainkra, még ha előre nem is tudják pontosan, mire számítsanak. A csoportok, akikkel kapcsolatba kerültünk a projekt során, átalakulóban lévő közösségek: a komlói Leo Amici Rehabilitációs Intézetének férfi lakói; a Leedsben menedéket kereső emberek; Amszterdam egyik külvárosának, Geuzenveldnek néhány lakója, akiket jelenleg kilakoltatás fenyeget; valamint Szalattának kulturális különbségeket hordozó lakossága.

A projekt egyik fő kérdése – tekintve a közösségi tanulás iránti elkötelezettségünket –, hogy hogyan éleszthetjük újra a közös alkotói tereket egy globalizált, 21. századi, interkulturális környezetben, ahol

a magány, a kiégés, a türelmetlenség, a politikai megosztottság, a kirekesztés és a motivációvesztés folytonos fenyegetettsége övez bennünket. Filozofikusabb megközelítésből a Hangfonalakat a fonál metaforája ihlette – akár kézzelfogható, akár hallható –, amely összeköt embereket és tárgyakat, valamint képes minden pontjában összefüggő hálózatokat alkotni. A „fonál” egyaránt lehet a szál és a hang, a testünk által kijelölt út, amikor mozgásával tereken keresztülhalad, vagy az írás, a nyom, amit a toll hagy a papíron. Fonálként tekinthetünk a gyermekkori emlékek láncolatára is, amely tudatosan vagy tudat alatt felbukkan. Emlékek, amelyeket például olyan emberek hordoznak, akik saját elhatározásból vagy kényszerből új otthont keresnek, vagy olyan emberek, akiknek átalakuló környezetük – úgy tűnik – elveszítette ismerős, otthonos jellegét. A fonálra tehát úgy is gondolhatunk, mint ami a fontos életesemények vagy történelmi pillanatok helyszíneihez köt minket (legyen az valós vagy képzeletbeli). Követve a fonalak alkotta hálózatokat, nyomon követhetjük-e, amint ezek a helyszínek – a földrajzi és épített környezetünk – folytonosan lenyomatokat hagynak a testünkön? Hogyan határozzák meg képzeletünket és a másokhoz fűződő viszonyainkat a helyek, ahová tartozunk vagy tartoztunk?

A Hangfonalak továbbá az egyes emberek hangjában rejlő kölcsönösség és egyediség adta lehetőségekből merítkezik.⁸ A hangunk testünk egyediségét, aktuális fizikai, mentális és érzelmi állapotunkat csatornázza, de mégsem képzelhető el önmagába zártan, hiszen alapvetően összeköt minket másokkal:

„Mintha a hang maga lenne a társadalom megtestesítője, amit mindig magunkban hordozunk, és amelyet nem hagyhatunk magunk mögött. Társas lények vagyunk a hang által és a hangon keresztül; úgy tűnik, hogy a hang szociális kötelékeink tengelyében áll, és éppen a hangok teszik ki e társas lét szövetét, úgymint szubjektivitásunk benső magját is.”⁹

Általában elmondható, hogy az alkotásnak e két különböző, folytonosságot tükröző módja – a színek és anyagok egybeszövése, illetve a vokális textúrák (vagy „hangszőnyegek”)¹⁰ kialakulása

8 Cavarero, A. (2005) *For More than One Voice: Toward a Philosophy of Vocal Expression*. Stanford, Calif.: Stanford University Press, 173–182.

9 Dolar, M. (2006) *A Voice and Nothing More*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 14.

10 A szakmai csapat gyakran használta ezt a kifejezést a hangki nyilvánulásra és a hallásra összpontosító műhelymunkák során a csoportos, vokális improvizáció egyik formájára. Amennyiben sikeres az improvizáció, az

– egymással rokon folyamatok, amelyek a kifejezés eltérő, de összekapcsolódó csatornáin keresztül bontakoznak ki. A projekttevékenységek során a munkacsoport célja, hogy a képzelet és a kíváncsi odafordulás révén összehangolja a tapintható, látható és hallható kifejezésmódokat. Ezek a kifejezésformák egyben a másokkal vagy a környezetünkkel történő személyes találkozások nyitott kapuivá válhatnak. Hogyan hat egy forgalmas városi tér (pl. Leedsben), vagy egy kis falu templomkertjének a hangulata és hangzásvilága (pl. Szalatnakon) az ott készülő közösségi szötteésekre? Miként tudjuk a látott mintázatokat hanggá alakítani, amikor elkezdjük megénekelni azokat? Hogyan ösztönözheti egymást a kétkezi alkotás és a többszólamú éneklés, míg nem társas kötelékek kialakulásához vezetnek?

Ebben a könyvben tehát megkíséreljük szavakba önteni azt a számtalan gazdag és tanulságos pillanatot, azokat az elsősorban nem-nyelvi tapasztalatokat, amelyeket a Hangfonalak műhelyei során átéltünk. Igyekszünk megragadni az élményeknek azt a sokszínűségét, amit a különböző előadói és textilhagyományok képviselői, valamint a résztvevő csoportok magukkal vittek a műhelyhetek nyomán, a két közösségi művészeti rezidencia, az egyes helyszínekhez köthető számos találkozás, vagy a partnerek virtuális találkozóin során. Olyan tapasztalatokról van itt szó, amelyek egy adott földrajzi konstellációban élő emberek testében, mozgásában, hangjában, képekben és az általuk megérintett anyagokban keltek életre.

A szerzők reflexiói, amelyek e könyv fejezeteit alkotják, más-más írói hangvételt hordoznak. Némelyikük inkább informatív vagy leíró, míg mások személyes vagy költői jellegűek, és megjelenik a „szöveg mint szöveg” elképzelés is. E spektrum minden része betekintést enged a kedves olvasónak a program során összegyűjtött művészeti és pedagógiai megközelítésekbe, tanulságokba.

Walli Höfinger és Christiane Hommelsheim Az érzékek kiterjesztése, rezonáló testek és terek című munkájában két összefonódó szakmai út rajzolódik ki egy-egy rezonáns gondolat vagy filozófia mentén. Az évtizedek óta együtt dolgozó művészek és énektanárok arra hívják

egyének hangjai összeolvadnak a térben, mintha egy erőteljes szövevényes textúrát alkotna.

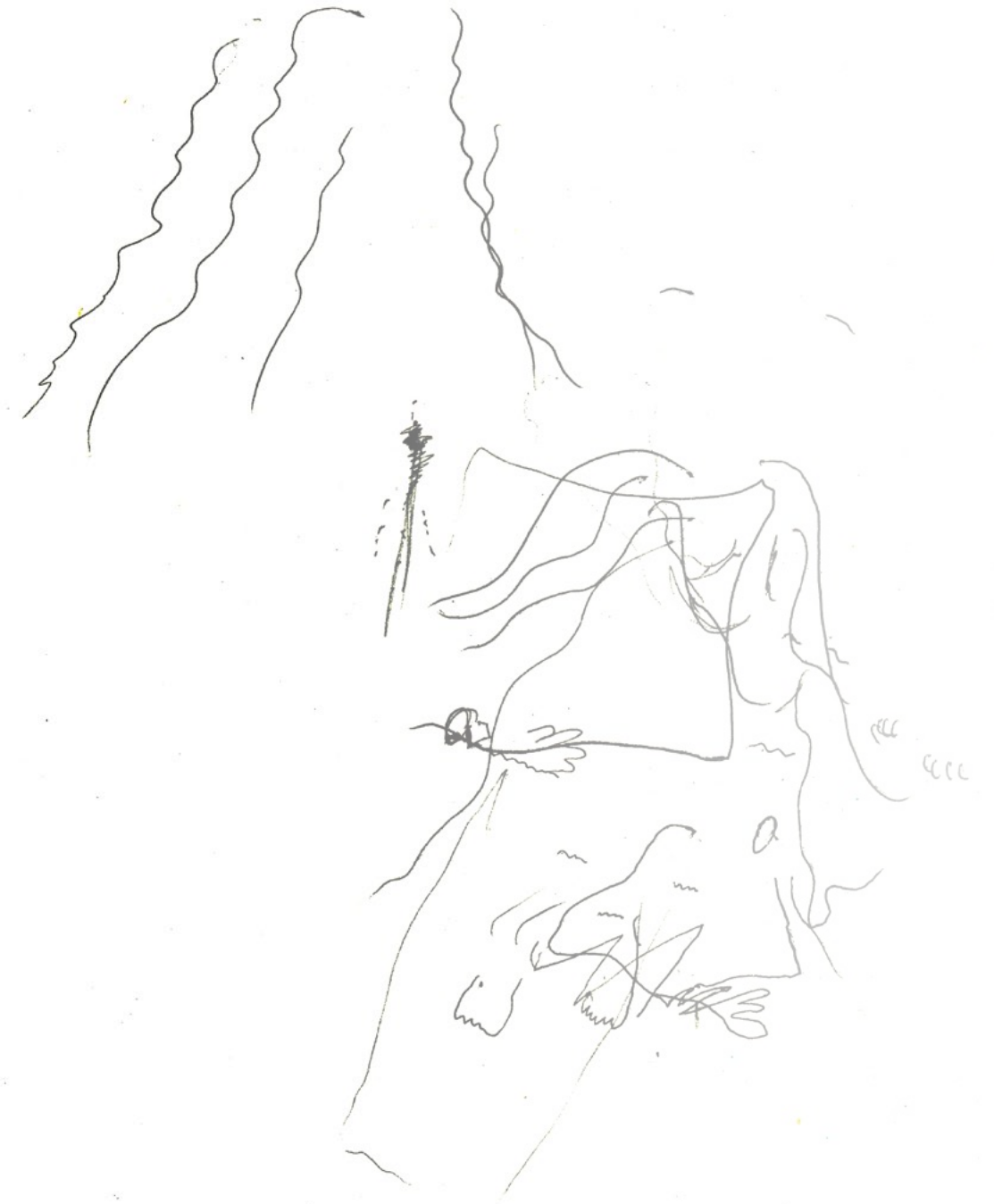
az olvasót, hogy haladjon keresztül a sorokon, majd álljon meg egy pillanatra, hogy néhány egyszerű gyakorlat segítségével kiterjessze a figyelmét befelé és kifelé egyaránt. A Közös zeneszerzés mint a szöveg egyik zenei formája, a Soharóza kórus öt tagja – Biksz Judit, Eörsi Sarolta, Halas Dóra, Jónás Vera és Kertész Endre – által közösen írt fejezet a kórusnak a közösségi zeneszerzésen alapuló munkamódszerébe enged betekintést konkrét improvizációs gyakorlatok példáin keresztül. Emellett beszámolnak a komlói rehabilitációs központ férfi közösségével végzett munkájukról is. Eredményes műhelymunkák sorozatát valósították meg, igazodva az intézmény meglehetősen szigorú napirendjéhez, majd a projektpartnerek bevonásával a részvételi munka végül egy színházi előadásban teljesedett ki. A kötet több fejezete is a szöveg és az éneklés tágabb értelemben vett kapcsolatára, párhuzamos folyamataira reflektál, mint az improvizáción keresztül történő alkotásra és tanulásra. Rosa Smits textilművész Közös szöveg a kollektív jóllétünk javításáért című fejezete bemutatja a szöveg mesterségének néhány alapvető jellemzőjét, különös tekintettel a szerzőnek a marokkói berber közösséggel való találkozására. Emellett a Leedsben megrendezett Hangfonalak projekthét fényében a nyilvános térben rendezett közösségi szöveg előnyeire összpontosít, mint alacsonyküszöbű kreatív tevékenységre. Általánosabban foglalkozik a kézművesség és a formatervezés kortárs kérdéseivel, etikai szempontjaival és környezeti hatásaival is. Laurent Stéphan A tradicionális grúz énekek pedagógiai jelentősége című tanulmánya a grúz kultúra gazdag énekes hagyományának különböző aspektusaira összpontosít, amelyek végigkísérték a jelen projekt egyes szakaszait. Különleges kapcsolatra bukkantunk itt az ének és a szöveg vagy a kézművesség között, amely a hitelesség kérdését is felveti, amikor e dalok interkulturális környezetben történő tanulására és alkalmazására kerül sor. Hasonló kérdések merültek fel a skandináv pásztorének, a kulning alkalmazhatóságával kapcsolatban Wendela Löfquist Alkotótér természeti környezetben című pedagógiai fejtegetésében. A svédországi projekthét tapasztalatait és kihívásait foglalja össze kiemelve a természet közelségének előnyös hatásait. Nina van Hartkamp a vegyes média és textilművészet területéről a közösségi művészet feltételeiről és eredményeiről gondolkodik Összefonódó történetek a kapcsolódásról: Módszerek egy sokszólamú közösség szövődésére című írásában. Példaként említi azokat a komlói program során általa vezetett foglalkozásokat, amelyekben a botanikai festés és

lenyomatkészítés került fókuszba a Leo Amici Rehabilitációs Intézet lakóinak a részvételével. Továbbá kitér a strukturált (pl. szövszék) és az ismeretlen (pl. improvizatív) terek közötti dinamikus kapcsolatra a kollektív alkotás vonatkozásában. Pintér-Németh Géza Emlékfonalak és hangszóttések című munkája a 2024 júniusában a szaltnaki (Magyarország) vidéki közösség bevonásával zajló események néhány stratégiaiilag fontos és emlékezetes pontját tárja fel. Teresa Brayshaw és Hannah Butterfield Hangfonalak a közösségben (Weaving Voices as Threads of Community) című kísérleti szövege számos kaput nyit a projekt különböző szempontjaival kapcsolatban, beleértve a szerzők által képviselt Feldenkrais-módszert (szomatikus mozgásgyakorlat), illetve az Egyesült Királyságban menedéket kereső emberekkel folytatott közös alkotóművészeti csoportvezető munkát. A zárófejezet olyan kulcsfontosságú fogalmakra, ötletekre és kérdésekre tekint vissza, amelyek mind a partnerség felől, mind a jövőre nézve meghatározónak bizonyultak a két év során.

A jelen kiadványt kiegészíti egy [digitális könyvtár](#), azoknak a hangzó anyagoknak, daloknak, képeknek és videóknak a gyűjteménye, amelyek fontos részét képezték a projektnek, és a szövegek mellett szélesebb rálátást adnak a gyakorlati kutatásainkra. Néhány gyakorlaton és ötleten keresztül, minden látogatót egy közös virtuális térben tett testi utazásra hívunk. Még ha egyszerűnek is tűnnek, ezek a gyakorlatok képesek átformálni az aktuális testi és szellemi állapotot, illetve azt, ahogyan a környezetünket és önmagunkat érzékeljük. Ekként befolyásolhatják, hogy hogyan tudunk kapcsolódni a körülöttünk lévő emberi vagy nem emberi lényekhez.

A szerzők rövid életrajza, valamint a partnerszervezetekről szóló leírás a könyv végén található. Ha szeretnéd megosztani gondolataidat vagy kérdéseidet a Hangfonalak csapatával, kérjük, vedd fel velünk a kapcsolatot a koordinátor e-mail címén keresztül:

sinumszinhaz@gmail.com.

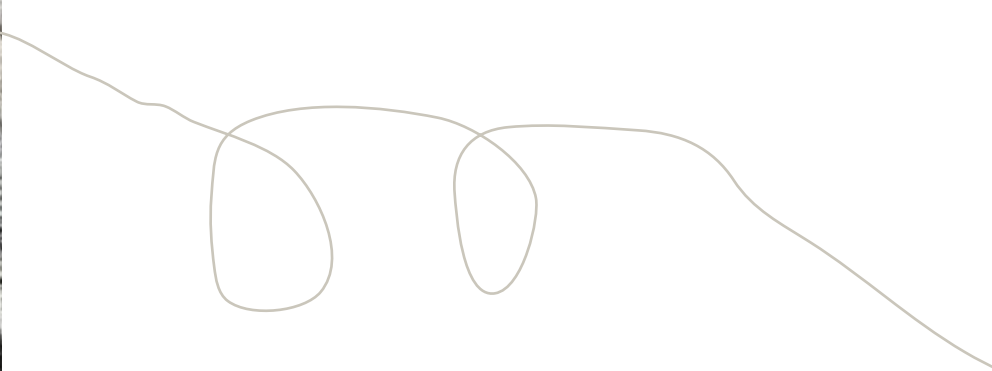

ÁTFÜZÉS:
*Újragondolt
örökség*

„Ez egy nomád projekt.
Emberek csoportja látogat más csoportokat
a családon vagy országon túlterjedő gyökerekkel.
Egy kör, ami meghallgat,
olyan, mint egy sátor.
Benne lenni a körben meleg, bő és nedves.
Szóval minden bizonynyal kerek, a középben egy kandallóval,
a középpontban felér az ég tetejéig.
Valamiért a víz, az öreg víz olyan, mint egy szövetséges.
Valóban segít megtisztítani, világossá tenni és kitágítani a látómezőmet.
Akárcsak a szél, ami megérinti, simogatja a bőrömet.
Mint a friss levegő illata, a szél hangja a fák között.
A nap melege a bőrömmön, a madárdal körülöttem.
Amit igazán élvezek, hogy szerepeket cserélünk.
Azt hiszem, más lenne az életem, ha nem tudnék gyökereket eresztetni,
gyökereket, amelyek támogatnak.
Talán vannak dolgok, amiket el kellene engednem.”

IPoem, Walli Höfinger (Hangfonalak, Leeds, 2024)

AZ ÉRZÉKEK KITERJESZTÉSE, REZONÁLÓ TESTEK ÉS TEREK

Walli Höfinger és Christiane Hommelsheim

Szabadúszó művészekként és énektanárokként kaptunk meghívást a Hangfonalak projektbe. A Berlinhez közeli Gutshof Reichenow-ban általunk vezetett hangműhely mellett részt vettünk a projekt szinte minden közös eseményén.

Saját gyakorlatunk és művészi látókörünk szempontjából rendkívül hasznos volt megismerni és megtapasztalni a többi partner szakmai világát és készségeit. A részvétel ritka lehetőséget adott arra, hogy közösségekbe kerüljünk, és olyan emberekkel találkozzunk, akikkel hasonló projektek nélkül valószínűleg soha nem kerülnénk kapcsolatba. A Hangfonalak egy kultúrákat és generációkat összekötő projekt, akárcsak a Roy Hart Központ hanggal kapcsolatos munkáját övező környezet. Sokéves tapasztalatunk van abban, hogy összehozzunk egymással különböző hátterű, korú és nemzetiségű embereket, és teret nyissunk a vokális munka és az éneklés számára. Azonban ritkán találkozunk olyan kiszolgáltatott csoportokkal, mint a „menedéket kereső” emberek Leedsben (Egyesült Királyság), vagy a függőségből való felépülés útján járó csoportok Kómlón (Magyarország). Ez az a pont, ahol a szociális és a művészeti szempontok átfedésbe kerülnek. A személyes történetek és tapasztalatok ereje által szeretnénk megosztani hangjaink utazásainkat, illetve mindazt, amit a hang számunkra feltár. Emellett néhány általánosabb információval szolgálunk azzal kapcsolatban, hogy milyen megközelítésből dolgozunk az emberekkel és a hangjukkal. A mondandónkat néhány gyakorlattal is tarkítottuk, amelyeket bárki elvégezhet.

Az emberi hang összetett jelensége számtalan oldalról vizsgálható. A műhelymunkák során arra hívjuk a résztvevőket, hogy függetlenül az esztétikai normáktól, felfedezzék a hang minden színét és a benne rejlő kifejezési lehetőségeket. Megfigyeljük a hang és a test, illetve a hang és a tudat kapcsolatait, és kalandozásainkkal túllépünk azokon a mindennapi mintákon, amelyek nyomán a hangot szokványosan érzékeljük és használjuk. Margaret Cameron szavaival:

„A hang és a test zsigeri képességein keresztül keressük azt a betekintést, amely által érzékelhetjük és anyagi valósággá alakíthatjuk a tapasztalatokat, hogy azután művészi anyaggá váljanak”.¹¹

Feltárjuk, hogy a különböző érzékszerveken keresztül felfogott érzetek miként rezonálnak információként a tudat számára. Nagy gondot fordítunk arra, hogy a teljes hang és a teljes ember felé etikus és humánus hozzáállást képviseljünk. Ápoljuk a saját intuíciónkba vetett bizalmat a meghallgatás, a kérdezés, a reflexió és a tapasztalatok leírása révén. E folyamaton keresztül egyre jobban kirajzolódik előttünk egy vokális tájkép, amelyhez elkezdünk hozzárendelni egy személyes térképet. A hangai tapasztalatgyűjtéssel ez a térkép egyre bővül, és mintegy tájékozódási pontokat állítva az általunk bejárt helyeken, később visszatalálunk a hangunk különböző helyszíneihez. A hangszínek, a textúrák és az eltérő érzelmi minőségek hozzáférhetővé és alkalmazhatóvá válnak a kívánt kifejezési formákban.

Az általunk kínált hangmunka magában hordozza a közösségépítő jelleget azért, hogy együtt vagyunk egy megtartó térben. Együtt mozgunk, hangot adunk, hallgatunk, egymás tanúivá válunk, majd közösen reflektálunk. A tény, hogy csoportban dolgozunk, növeli a szociális és művészi intelligencia finomításának lehetőségeit. Még az egyéni foglalkozásokon is az egész csoport mintegy hallgató környezetté válik, vagyis fülel, jelen van, és teljes figyelemmel követi valaki másnak az óráját. Ezt „hallgató munkának” nevezzük. A figyelmes hallgatás aktusa ráhangolódást eredményez, és egymás felé irányuló emberséget hoz a térbe. Letükrözzük egymást, és elkezdjük átvenni egymás rezgéseit. Ian Magilton ezt a következőképpen írja le:

„A kapcsolódáshoz szükséges az emberek közös térben való testi jelenléte. Meglehetősen nehéz mélyen megélt kapcsolatot teremteni az interneten stb. keresztül, bár ezek az eszközök gyakran segítenek abban, hogy kapcsolatban maradhassunk egymással. De a kapcsolatnak azon formája, amire mi gondolunk, és amit adhatunk a világnak, csak olyan helyzetekben nőhet és táplálkozhat, ahol az emberek azonos teret – mint vokális és hangtér – osztanak meg egymással”.¹²

Amikor a csoportok együtt dolgoznak, nem csak az egyéni ötletek összeadásáról és kombinációiról van szó, hanem előfordul, hogy a kölcsönös támogatás felszabadítja a kifejeződési és zenei formákat. Amikor valaki a másik támogató hozzájárulását élvez, azáltal a saját egyéni érzéletei is gazdagodnak. Az „én” és a „másik” közötti határok szándékosan elmosódnak, és ez az elmosódás a közös szerzőség révén új formák kialakulását ösztönzi.

¹¹ Cameron, M. (2016) *I Shudder to Think: Performance as Philosophy*. Brisbane: Ladyfinger Press, 1. – [Saját ford. – P-N. N.]

¹² Magilton, I. (n. é.) *Welcome - Centre Artistique International Roy Hart, Centre Artistique International Roy Hart*. Elérhető: <https://roy-hart-theatre.com/> [2024.08.31]. – [Saját ford. – P-N. N.]

A karamell feltörése A történetem róla, azaz: Mit is keresek? „Egy kérdés róla – módszertan lehet bármi, ami lehetőségeket generál, és késlelteti a lezárást.” Margaret Cameron¹³ A Crème Caramel egy francia desszert: egy finom, édes puding a tetején ropogós karamellréteggel. Amikor enni kezdesz, a kanálnak át kell törnie ezt a kemény réteget, hogy eljusson a lágy pudinghoz. A történetemben ez a réteg egy szimbólummá vált: a paradigmák és feltételezések áttörésének jelképévé. Azt gondolnánk, ez egy szilárd felszín, amelyre biztonsággal építhetünk – de nem. Egy pillanat alatt áttörünk rajta, és ezzel az egész világunk megváltozik. 22 éves voltam, amikor elkezdtem a művészeti tanulmányaimat. A professzorom, Ulrike Rosenbach, videó- és performanszművész, átlapozta a portfóliómat, majd feltette a kérdést: „MIÉRT fested ezeket a képeket?” Egy szempillantás alatt megértettem: azért festettem ezeket a képeket, mert a művészeti iskolában, ahová azért jártam, hogy összeállítsam a portfóliót, beleszerettem a festőtanárba. Tudtam, hogy ezek (a festmények) valójában nem jelentenek semmit. De azt is tudtam, hogy annak a valaminek „művészetnek” kell lennie, mivel a színészet túl veszélyesnek tűnt számomra: a férfi rendezők tárgyasíthatnak, kihasználhatják a testemet, a hangomat, a lelkemet saját művészetük céljára. Hogyan hallatszódhatna valaha is az én valódi hangom? „Lényegében ez egy törekvés, ami arra irányul,	„A kapcsolódás érzése olyan, mintha megérkeznénk a jelenbe. Teljesen belemerülünk abba, ami éppen foglalkoztat bennünket, és figyelmünket a tapasztalat legapróbb részleteire irányítjuk. Jellemzője, hogy tudatába kerülünk annak, mennyire parányiak vagyunk a dolgok nagy egészében. Az érzés, hogy teljes mértékben a helyünkön vagyunk. Éppen itt. Függetlenül attól, hogy ez az »itt« épp nyugtalan vagy csendes, örömteli vagy fájdalmas.” Kae Tempest¹⁶ „MIÉRT fested ezeket a képeket?” Ulrike Rosenbach „Nem irányíthatom, de felismerem, amikor megtapasztalom, és tanulhatok belőle.” Walli Höfinger¹⁷	Hangot adni neki Történetek a kapcsolódásról a hangon keresztül Emberként számomra a hang központi tényező – adottságként kaptam. Természetemnél fogva kíváncsi és együttérző vagyok. Keresem a kapcsolódást, mert kapcsolódás nélkül nem tudok létezni. Keresem a kommunikációt és a kapcsolatokat, mert ezekre támaszkodom. Ezenkívül nekem is – ahogy sok más faj számára – szükségem van az önkifejezésre ahhoz, hogy kapcsolatba léphessek másokkal. Hangkutatató művészként lenyűgöz az emberi hang összetett jelensége. Tapasztalatom szerint a hang egy olyan „szerv”, amely rendkívül sokrétű módon képes kapcsolatot teremteni. Gyakorlataim során sokszor tanúja vagyok annak, hogy a hang több szinten is hat: fizikálisan, mentálisan, érzelmileg, zeneileg, képzeletben, művészileg és spirituálisan is. A saját hangművészeti gyakorlatomban a „kapcsolódás” szó afféle kódként működik – egy olyan élmény jelölőjeként, amely sokféle állapotot és jelentést hordozhat. Az általam használt értelemben ez a szó egy olyan különleges tapasztalat helyettesítője, amelyet nehéz pontosan megfogalmazni vagy megragadni – ahogyan minden élmény mulékony. A „kapcsolódás” élményének pillanata számomra egyértelműen érzékelhető. Nem tudom ezt megragadni vagy megtartani. Nem irányíthatom, de felismerem, amikor megtapasztalom, és tanulhatok belőle. Nem tudom „létrehozni” magát a kapcsolódást, de elő tudok teremteni egy olyan környezetet, és ki tudok alakítani olyan gyakorlatot, amelyben a kapcsolódás rám találhat. Az én feladatom észrevenni, amikor
--	---	---

hogy teret és időt nyerjünk.” Margaret Cameron¹⁴ Egyfajta tér- és időkeresésben voltam, és végső soron a szabadságot hajszoltam – megszabadulni valamitől, amit nem tudtam nevén nevezni, ez mégis rendkívül fontos volt. Ez a valami ÉN magam lettem. A Rosenbach-hal történt beszélgetés után úgy tértem vissza, mintha teljesen elsüllyedtem volna az ismeretlen pudingjában – rémülten, de eltökélten, hogy találok valamit. Leültem a videokamera elé, és felvettem az arcomat, amint kinyitom és becsukom a szemem. Csendben voltam, de a nyugodt arc mögött egy kétségbeesett hang kiáltott. „[...] a pislogás egy függöny, két színpad között.” Margaret Cameron¹⁵ Rosenbach arra hívott minket, hogy tegyük fel magunknak a kérdést: mi van akkor, ha a ti generációtok művészetének indítéka ismét belül, bennetek van? Mi (az ő generációja) harcoltunk az intézményes rendszer ellen, szabályokat szegtünk, újítottunk. De ti már birtokában vagytok minden információnak, mindent megcsináltak előttek. Nektek befelé kell néznetek. Így hát befelé néztünk: önismeret, érzelmek, mozgás, kísérletek a meghívott művésszel, Ulay-jal... Az a valami tehát olyasmivé vált, amit belül kellett megtalálnom. Az út, amely során néha felsejlett, máskor pedig újra elvesztettem, fájdalmas volt. Soha nem a végső eredményben rejtőzött. A stúdióban bukkant fel, néha egy-egy előadásban – de sosem akkor, amikor akartam. A következő karamell: Készítettem egy videót, amiről úgy éreztem, nagyon közel jár ahhoz a valamihez, és megmutattam Ritsaert ten Cate-nek, amikor szerencsés vendéghallgatóként egy szemesztert a DasArts amszterdami programjában tölthettem.	„Lényegében ez egy törekvés, ami arra irányul, hogy teret és időt nyerjünk.” Margaret Cameron „Engem hidegen hagy az éneklés!» – visszhangzik a fejemben.” Walli Höfinger „[...] a pislogás egy függöny, két színpad között.” Margaret Cameron „Az általunk keltett hangok létezésünk rezdüléseinek hallható lenyomatai – érzelmi és történelmi önazonosságunk visszhangjai.” Richard Armstrong¹⁸	ez megtörténik. Mindez pedig elvezet ahhoz, hogy a jelen pillanatban legyek, és pillanatról pillanatra éberen figyeljek. Tapasztalat – hangműhely 1#: „...A többi résztvevő mind énekel a zongora harmóniáit követve, miközben az én torkom elszorul. Egyetlen hang sem jön ki belőlem. Megdermedek. Gondolataimban ez motoszkál: »Ezek a harmóniák taszítóak. Hamis énekek, mintha valamiféle összhangot színlelnének ott, ahol valójában nincs is harmónia«. Gyerekkorom templomi emlékeit idézi fel bennem, ahol mindenki fennköltén együtt énekel, majd később hátat fordítva kibeszélték egymást. »Azt hittem, ez egy hangműhely, nem pedig énekóra. Engem hidegen hagy az éneklés!» – visszhangzik a fejemben. Megdermedve állok, miközben mások énekelve mozognak körülöttem. A tanár így szól: »Bármit is csinálsz, legyél jelen benne fizikálisan is.« – »Fizikálisan jelen?» – morajlik bennem. »Ki nem állhatom ezt a zenét, különösen ezeket a hangokat, és akkor még mozogjak is rájuk?» Elviselhetetlen. »Ha csak állsz ott gyökeret eresztve, az nem használ. Indulj el, mozdulj bele, és nézd meg, mi történik!» Gyorsan ver a szívem, és ugrálni kezdek, vad dobantásokkal táncolok, ami egyáltalán nem illik a hangulathoz. Nehéz így kilógni a sorból, és közben zavarban is vagyok, de nem tudom visszatartani. Táncolok ugrálva, dobogva, fújtatva, zihálva. »Bármi is legyen az, engedd át a hangodnak« – hallom a tanár hangját, mintha távolról szólna. Próbálok ezzel az érzéssel maradni, és kinyitom a szám – gurgulázó, törött, zúzott hangok törnek fel a torkomból. Jólesik hallani őket. »Igen, dühös vagyok, és nem fogom eltűrni ezt az álszent harmóniát« – mormogom magamban.
--	--	--

¹³ Cameron, M. (2016) *I Shudder to Think: Performance as Philosophy*. Brisbane: Ladyfinger Press, 11. [Saját ford. – P-N. N.]

¹⁶ Tempest, K. (2020) *On Connection*. Kindle kiadás. London: Faber & Faber, 8. [Saját ford. – P-N. N.]

¹⁷ Höfinger, W. személyes jegyzetek. [Saját ford. – P-N. N.]

¹⁴ Uo.

¹⁵ Uo. 39.

¹⁸ Armstrong, R. – emlékezetből idézi Walli Höfinger. [Saját ford. – P-N. N.]

„Használad a kódokat. A kódokat ismerem. De engem nem a kódok érdekelnek.” Ritsaert ten Cate¹⁹ Egy szempillantás alatt pontosan megértettem, mire gondolt, és tudtam, hogy engem sem érdekelnek a kódok. Attól a pillanattól kezdve csak álló kamerával filmeztem, és az éneklés, a hangom lett a keresés útja. A hangom lett a cselekedeteimben rejlő varázslat, miközben tudtam, hogy maga a cselekedet sem az a valami. „[...] a mű az, amit tesz.” Margaret Cameron²⁰ Megközelítőleg négy éven át tagja voltam a Magdalena Inc+ nevű performanszcsoportnak, Walli Höfinger, Ruth, a testvérem és Christopher Dell társaságában. Ez egy mélyreható kutatás volt az improvizáció alapelveiről. Egy napon feltárukt a „karamell” – rátaláltuk, mint formára –, majd ez a réteg megrepedt, és megkezdődött a forma lebontásának fájdalmas, de izgalmasan szórakoztató folyamata. E közös vizsgálódásban egy kísérleti ugrást tettünk a semmibe, miközben kérdőre vontuk magát a formát és az előadást. „A Semmi és a Még Nem – amiben hiszünk. A semmiben születik meg, ami még nincsen.” Christopher Dell²¹ A harmadik karamell: Az első műhelymunkán, amelyen részt vettem a Roy Hart Vokális Központban, a franciaországi Malérargues-ban, volt egy fiatal nő, akinek – akkoriban így mondtam volna – vékonyka, csilingelő hangja volt. Azt mondta, operaénekes szeretne lenni. A cinikus énem csak így szólt magában: „Sok	„Használad a kódokat. A kódokat ismerem. De engem nem a kódok érdekelnek.” Ritsaert ten Cate „Ráeszmélek, hogy összeköttetésben vagyok a zenével – dühömben és kétségbeesésemben egyaránt. Rájövök, hogy ezek is lehetnek zenei hangok, ha hajlandó vagyok akként hallani őket.” Walli Höfinger „[...] a mű az, amit tesz.” Margaret Cameron „Miért is próbálnám visszagyömszölni Pandóra szelencéjébe azt, ami kiszabadult, és megállíthatatlanul halad a maga útján?” Walli Höfinger „A Semmi és a Még Nem – amiben hiszünk. A semmiben születik meg, ami még nincsen.” Christopher Dell „Éneklés: Az egyénben rejlő lehetőségek megnyitása és	A táncom egyfajta ördögüzéssé válik. Érzem, ahogy elfoglalom a teret, és a többiek riadtan húzódnak félre, de én megyek tovább, mert nem tehetek mást. »És bármit is követsz, engedd, hogy közben halld a zenét, miközben a saját zenédet is követed – oda, ahová a hangod vinni akar.« Egyre hangosabb vagyok. Hangok törnek fel a mélyből, egyre kevésbé emberi hangok, inkább egy kiszabadulni vágyó vadállat hangjaira emlékeztetnek. És közben mégis hallom a zongorát, és ráeszmélek, hogy összeköttetésben vagyok a zenével – dühömben és kétségbeesésében egyaránt. Rájövök, hogy ezek is lehetnek zenei hangok, ha hajlandó vagyok akként hallani őket. Minden, ami körülvesz, távolinak tűnik, mint egy álom. Remeg a testem, ordítok, a lábaimmal dobogok a fapadlón mintegy dobszót idézve. Aztán hirtelen rádöbbenek, hogy talán itt az ideje megállni. Most, hogy ez a düh utat talált bennem, és képes vagyok ezt követni, nehéz megállni. Miért is próbálnám visszagyömszölni Pandóra szelencéjébe azt, ami kiszabadult, és megállíthatatlanul halad a maga útján?»²² Gyakran látom az óráimon, hogy amikor elhangzik a „zene” szó, az illető teste azonnal megfeszül, és a vokális improvizációban meghatározott hangközöket kezd használni. Úgy tűnik, hogy öntudatlanul is azonnal működésbe lépnek azok a minták, amelyeket ő „zenének” gondol. A leggyakrabban megjelenő hangközök ilyenkor a terc vagy a kvint. Ezek a hangközök nem csupán a nyugati zene leggyakoribb építőelemei, hanem dominánsan jelen vannak a népdalokban és gyermekdalokban is. Sokan, akikkel találkoztam, még énekeltek gyermek- és népdalokat az általános iskolában, de utána már nem folytatták az éneklést.
--	--	--

szerencsét!” A tanár arra kérte, hogy énekeljen el egy mikro-operát egy képzeletbeli madárnak, amit a tenyerében tart, majd fokozatosan növelje a távolságot saját teste és a madár között, mígnem végül átható jelenléttel és hangerővel nekem énekelt a terem tulsó végéből. Megrendített a hangja, és a felém irányuló jelenléte. Attól a pillanattól kezdve soha többé nem hallottam „hamis hangot”. Ez volt az a fordulópont, amikor az éneklés többé nem forma volt, hanem jelenség. A mulandó létállapot megnyilvánulásává vált, az élet lenyomatává, a lelket mozgató izommá... „A hang a lélek izma.” Roy Hart²² Egy önmagában vett utazás. Azóta, hogy tanítom a hanggal való munkát, az évek során számtalanszor, újra és újra találkoztam azzal a valamivel a stúdióban. Velem élt a maga múltkonyságában. Micsoda öröm, amikor teret adunk neki. A következő „karamell” akkor repedt meg, amikor találkoztam Margaret Cameronnal, a színésszel és drámaíróval, valamint Deborah Hay koreográfussal. Részt vettem egy kutatóhéten, amelynek központi kérdése a táncitanítás volt. Felkérték Deborah-t, hogy Margarettel együtt vezesse a kutatást. Mozogni kezdett a térben, miközben így szólt: Mi van akkor, ha maga az érzékelés a tánc? Mi van, ha éppen arra van szükségem, ahol vagyok? És mi van akkor, ha nem is arról van szó, amire szükségem van, hanem magáról a kérdésről? Mi van, ha éppen arra van szükségem, ahol vagyok? Mi van akkor, ha most a testem minden egyes sejtje képes arra, hogy megkapja, amire szüksége van? Itt van, aztán elillan. Nem nagy ügy...”²³ További útmutatás hiányában arra	felszabadítása az éneklésen keresztül, a jelen pillanat tudatos megtapasztalásával az Itt és Most-ban. Koncentráció, intenzitás és kifejezés.” Alfred Wolfsohn²⁴ „A hang a lélek izma.” Roy Hart „Hogyan is találkozhatnék a hangommal, ha nem hallgatom meg?”²⁵ „Hogyan találtam vissza ahhoz a mozgékony-sághoz, ami valójában már eleve ott volt a hangomban, ahogy mindenki más hangjában is?” Walli Höfinger „Amikor »az íróról« beszélek, lehet, hogy egy szöveg vagy egy zene szerzőjére utalok, de ugyanúgy az élmények szerzőjére is. Arra a részünkre, amely az életünk történetét alakítja, és amely folyamatosan keresi azt a fonalat, amely elég erős	A saját bátorságomat – ami ahhoz szükséges, hogy „hangot adjak” – mélyen betemették azok a kulturális és zenei elvárások, amelyek előírták, hogy a hangomnak hogyan kellene szólnia, és miként illene viselkednie. Az iskolában inkább arra biztattak, hogy hallgassak, semmint arra, hogy szabadon és hangosan megszólaljak. Mint sokan mások, én is zavarban voltam, ha a hangomat a beszéden kívül más módon kellett használnom. Akár azért, mert úgy akartam hallani magamat, mint a kedvenc popsztáromat, akár azért, mert visszahallgattam egy felvételt, ahol hamisan énekeltem – elidegenedtem a saját hangomtól. Nem szerettem a hangomat, talán azért, mert túl gyengének, túl hangosnak, túl magasnak, túl mélynek vagy éppen orrhangúnak hallottam, ...vagy mert mások előtt kellett énekelnem, és nevetség tárgyává váltam. Bármilyen is volt a hangommal kapcsolatos elégedetlenségem forrása, az megakadályozott abban, hogy meghalljam, hogyan is szól valójában. Visszatartott attól, hogy felfedezzem azokat a minőségeket, amelyek már eleve adóttak. Amint fokozatosan megtanultam nyitott elmével és kíváncsisággal hallgatni a saját hangomat, egy rejtett lehetőség tárult fel. De hogyan találtam vissza ahhoz a mozgékony-sághoz, ami valójában már eleve ott volt a hangomban, ahogy mindenki más hangjában is? E munkám egyik lépése az volt, hogy megtanuljak igazán hallgatni. Amint elkezdtem másképpen figyelni, képes lettem azzal dolgozni, ami adott, és ezzel megnyílt előttem a saját tapasztalatom, saját hangom egyediségének autoritása. Amint megtanultam kíváncsian figyelni minden árnyalatra és minőségre, ami a hangban valóban hallható volt, a megszokott értékítéletek lassan háttérbe szorultak. Egyre érzékenyebbé váltam aziránt, ami éppen ott van ahelyett, hogy arra figyeltem volna,
--	---	---

¹⁹ Christiane Hommelsheim személyes emléke. [Saját ford. – P-N. N.]

²⁰ Cameron, M. (2016) *I Shudder to Think: Performance as Philosophy*. Brisbane: Ladyfinger Press, 12. [Saját ford. – P-N. N.]

²¹ Dell, C. (2002) *Prinzip Improvisation*. Köln: Walther König, 94. [Saját ford. – P-N. N.]

²² Höfinger, W. – egy hangműhely által ihletett emlékirat 2020-ból, amelyet, Malérargues-ban tartottak 2007-ben. [Saját ford. – P-N. N.]

²² Hart, R. Roy Hart Színház archívuma – a fenti parafrázist Roy Hart alkotta Henry Wadsworth Longfellow *Hyperion* című művéből merítve; az eredeti szöveg: „O how wonder is the human voice! It is indeed the organ of the soul.” [„Ó, milyen csodálatos az emberi hang! Valóban a lélek hangszere.”] [Saját ford. – P-N. N.]

²³ Christiane Hommelsheim személyes emléke. [Saját ford. – P-N. N.]

²⁴ Wolfsohn, A., Roy Hart Színház archívuma – Sheila Braggins, Wolfsohn egyik tanítványának idézetgyűjteményéből. [Saját ford. – P-N. N.]

²⁵ Höfinger, W. személyes jegyzetei, 2024. [Saját ford. – P-N. N.]

gondoltam, az a feladatom, hogy kérdéseket tegyek fel, vagy valami olyasmit csináljak, ami aznapra egy kutatás.	ahhoz, hogy átvezessen minket egy nap üres lapjain keresztül a következőbe.” Kae Tempest ²⁶	aminek szintem ott kellene lennie.
---	--	------------------------------------

Gyakorlat: Gondolj valamire, ami képes teret adni az emberek közötti kapcsolódásnak. Próbáld ki!

Imádtam. Micsoda rémisztő szabadság: elköteleződni egy kérdés mellett anélkül, hogy megválaszolnánk, csupán azért, hogy aktívan keressük a választ. És megvédeni ennek a térnek a létjogosultságát, mint táncot. Egy egész formavilág omlott össze akkor. „...nincs meghatározva, hogy ez hogyan néz ki!” Deborah Hay²⁸ A következő napon Margaret Cameron ezekkel a szavakkal nyitotta meg a foglalkozást: „Az elefánt így szólt az egérhez: Nagyon kicsi vagy. Mire az egér azt felelte: Beteg voltam.” Margaret Cameron²⁹ Egy szempillantás alatt tudtam, hogy a világomban egy új dimenzió nyílik azzal kapcsolatban, amiről korábban azt hittem, az a valami. Már eddig is vonzott az absztrakció, a folyamatosan változó, sosem kötött forma, amit a Magdalena Inc+ csoporttal kerestünk az improvizációs kutató- és előadómunkánk során. Mégsem volt ott soha, amikor igazán szükségem lett volna rá. Margaret (és Deborah) mintha azt sugallták volna: maga a kérdés feltevése az. Nem a forma előkészítése, hanem maga a forma az. Mindig ott van, amikor szükséged van rá! „Mi van akkor, ha a kiegyenlítődés mindenütt jelen van? Vagyis visszavezetjük ezt a tánc területére – most komolyan? Mi van, ha a kiegyenlítődés mindenütt jelen van? A megengedés, az öröm, az erő, ami abból ered, hogy feloldhatom a viselkedés	„Amikor énekelni tanulunk, szeretni tanulunk.” Alfred Wolfsohn³³ „...nincs meghatározva, hogy ez hogyan néz ki!” Deborah Hay „Az elefánt így szólt az egérhez: Nagyon kicsi vagy. Mire az egér azt felelte: Beteg voltam.” Margaret Cameron „Mindenben van egy repedés – azon jut be a fény.” Leonard Cohen³⁴ „A munkám visszavezethető azokra a kérdésekre, amelyeket általa felteszünk, és azokra a válaszokra,	Ekkor kezdtem meghallani a hangban megjelenő minőségeket, változásokat és más szintű információkat, amelyek bennem vagy másokban összekapcsolódnak. Innen aztán már természetes lépés volt, hogy mintegy magamat felhatalmazva hagyjam, hogy megérintsen és megindítson akár a saját, akár más hangjának a szólamai – hogy rezonánssá és fogékonyrá váljak. Amikor a hangomon keresztül együtt rezonálok önmagammal, az különböző érzékszinteket ébreszthet fel, ami újfajta megértést hozhat. Tudatossá válnak addig „szunnyadó” dolgok. A hang teret nyit a mélység és a sötétség felé. Amikor egy vokális utazás során új hang bukkan fel, gyakran kíséri az érzés: „Ez én voltam?”. Ilyenkor készen állok arra, hogy találkozzak a hangomban rejlő „idegennel”, a „mélyből feltörő kísértettel”. „A Vörös könyvben Jung hosszan fejtegeti azon elméletét, miszerint az embert két szellem vezérli: az idők szelleme és a mélység szelleme. [...] A mélység szelleme az ősi részünk. Az, amely a láthatatlan világra válaszol. Amelynek nincsen racionális nyelve és súlyos szimbólumokban szólal meg. A bennünk lévő örület, az álmaink, a látomásaink. A mélység szelleme archetípusokon, maszkokon, állati alakokon keresztül szól. A természethez és a vadonhoz vonzódik.” Kae Tempest³⁸ Tapasztalat – hangműhely 2# „...Érzem a hátam egészét, ahogy mozgásba
--	--	--

rögzítettségét... hogy a testem a kísérletezés helyszíne lehet. A testem, mint sejtszintű test... amely darabokra robbantja azt az elképzelést, hogy létezik egyetlen, egységesen érzékelő lény.” Deborah Hay³⁰ Valamiképpen az érzékelésbe való alámerülés – mint maga a „tánc” vagy a „zene” – és ezzel együtt a teljes elengedése annak, hogy megtaláljam azt a valamit, együttesen egy vallás nélküli spirituális útként tűnt fel előttem. „A légzés számomra annak a tapasztalata, hogy párbeszédbe lépek mindazzal, ami jelen van. Hiszem, hogy a sejtszintű testem a párbeszéd olyan rétegeit ismeri, amelyeket a hétköznapi életben csak ritkán tapasztalok meg.” Deborah Hay³¹ A formátlan gyakorlásnak egy új korszaka kezdődött, amelyben „...a művészet azzá vált, ami az életet még a művészetnél is érdekesebbé tette.” Margaret Cameron Számos ok, amiért korábban művészetet csináltam, széthullott. Az élet és a művészet többé nem különálló entitások voltak. Deborah Hay gyakorlatai tele voltak felfedezéssel, és a rögzítettség lebontására épültek. Minden mozgássá vált, akárcsak a lélegzet. „Hangom kezeit a szavakra helyezem, rád, aki hallgatsz, és megérintek egy érintést, amely bennem is ott él. A kilégzés belégzéssé válik, a belégzés kilégzéssé. Ők ketten szeretők.” Margaret Cameron³² Azt hittem, már nem teszem fel többé a kérdést, hogy tulajdonképpen mi is az, amit csinálok, amikor azon kaptam magam, hogy egy amszterdami szállodai bárban ülök Teresával,	amelyeket elutasítunk. [...] Ha egyszer megtapasztalod az élet jelenlétét, ne kapaszkodj bele. Csak érintsd meg, és menj tovább.” Deborah Hay³⁵ „A légzés számomra annak a tapasztalata, hogy párbeszédbe lépek mindazzal, ami jelen van.” Deborah Hay „...a művészet azzá vált, ami az életet még a művészetnél is érdekesebbé tette.” Margaret Cameron³⁶ „A művészet képessé tesz arra, hogy egyszerre önmagunkra találjunk és elveszítsük önmagunkat.” Thomas Merton³⁷ „Hangom kezeit a szavakra helyezem, rád, aki hallgatsz [...]” Margaret Cameron	lendül, felmelegszik, és életre kel – a gerincem közepe, mint egy kígyó, amely hosszú téli álomból ébred. A melegség szétárad a karjaimba és a lábaimba, majd egyre inkább mozogni kezdek. Most már a hangom is spontán bekapcsolódik. Mély, hosszú hangokat akarok énekelni, olyanokat, amelyek lehatolnak egészen a lábaimig, leföldelnek és gyökereket eresztenek, amelyek erőt adnak, és teljesen betöltenek. A partnerem éppen a hátam alsó szakaszán dolgozik, határozottan és egyenletesen. Érzem, hogy ordítani szeretnék, még mélyebbre hatolni, hogy igazán érezzem a lábaimat. Igen, a lábaim akarnak ordítani, mint egy vadállat, amelyet túl sokáig tartottak ketrecben – puszta vágyból, hogy ordíthasson. Puszta vágyból, hogy megmutatkozzon saját erőm és jelenlétem. Egy pillanatig habozok, félek, hogy túl hangos leszek, túlságosan feltűnő, de a vágy erősebb. Így hát mély levegőt veszek, és morgó hang tör fel a torkomból, egy rezgés, ami végigfut a légcsövemen, befelé a testembe. Ismét belégzés, majd újra a morgás, ezután megnyílik a hangcsatornám, és nyers, töredezett hangok törnek elő a torkomból. Most már érzem a rekeszizmomat és a gyomromat is. . Tovább követem a hangomban kifejeződő vad energiát. A hangok egyre erősebbé válnak, rezgésükkel dörzsölik a torkomat és
--	--	--

²⁶ Tempest, K. (2020) *On Connection*. Kindle kiadás. London: Faber & Faber, 9 [Saját ford. – P-N. N.].

²⁸ Hay, D. – gyakorlati instrukciók, átfogalmazva Christiane Hommelsheim emlékei alapján. SPCP, 2007, Findhorn, Skócia. [Saját ford. – P-N. N.]

²⁹ Cameron, M. (2016) *I Shudder to Think: Performance as Philosophy*. Brisbane: Ladyfinger Press, 184. [Saját ford. – P-N. N.]

³³ Wolfsohn, A., Roy Hart Theatre Archives – Sheila Braggins, Wolfsohn egyik tanítványának idézetgyűjteményéből. [Saját ford. – P-N. N.]

³⁴ Cohen, L. (1992) *Anthem*. Sony. [Dal] [Saját ford. – P-N. N.]

³⁸ Tempest, K. (2020) *On Connection*. Kindle kiadás. London: Faber & Faber, 28. [Saját ford. – P-N. N.]

³⁰ Humble P. and Young, D. (2019) *Alignment is Everywhere*. [Film] [Saját ford. – P-N. N.]

³¹ Hay, D., Leigh Foster S., Monni K. és Pichaud L. (2019) *RE-Perspective Deborah Hay: Works from 1968 to the Present*. Berlin: Hatje Cantz. [Saját ford. – P-N. N.]

³² Cameron, M. (2016) *I Shudder to Think: Performance as Philosophy*. Brisbane: Ladyfinger Press, 41. [Saját ford. – P-N. N.]

³⁵ Hay, D., Leigh Foster S., Monni K. és Pichaud L. (2019) *RE-Perspective Deborah Hay: Works from 1968 to the Present*. Berlin: Hatje Cantz. [Saját ford. – P-N. N.]

³⁶ Cameron, M. – Walli Höfinger emlékei alapján átfogalmazva. [Saját ford. – P-N. N.]

³⁷ Merton, T. (1955) *No Man is an Island*. Veghel: Image Books. [Saját ford. – P-N. N.]

Gyakorlat: Csendesedj el. Lélegezz együtt mindazzal, ami körülvesz. Figyelj az apró zajok mögött húzódó csöndre. Figyeld meg, hogyan válik a csönd jelenlétté. Kezdj el halkan énekelni anélkül, hogy megzavarnád a csendet. Szódd bele magadat a térbe, mintha egy kicsit elvarázsolnád a megszokott dolgokat.

Wallival és Dórával, a Hangfonalak műhelymunka idején, és pontosan ezt a kérdést teszem fel: „Mit is csinálunk tulajdonképpen itt, a Hangfonalak projektben?” „Ez egy kísérlet a beszélgetésre. [...] Az Mbari elképzelése nem az, hogy a legrövidebb úton eljussunk valamilyen igazságfogalomhoz. Nem keresünk itt igazságot. Bármennyire is fontos ez a megnevezés, nem az a célunk, hogy konszenzusra vagy egyetértésre jussunk – bármennyire is hasznosak ezek stratégiai szempontból. Célunk itt az együttes hallgatás, a sokirányú hallgatás azért, hogy művészetet hozzunk létre: szavakkal, textúrákkal, emlékekkel és érzésekkel, amelyek lehetővé teszik, hogy meglássuk egymást – téged is beleértve –, egy gesztusként hallgatni, apró gesztusokként, nem pedig mint mozdulatlan pontok a tér-időben. Nem atomi lények vagyunk, akik álláspontjuk véglegesítésére törekcszenek. Inkább megérintjük egymást, úgymond, és a beszélgetéssel művészetet teremtünk, amit aztán átengedünk a Földnek, hogy komposztálódjon. Ami itt elhangzik, abból semmit nem kell valamiféle végső, alapvető valóságelvnek tekinteni. Mindent visszaadunk a földnek [...]” Bayo Akomolafe³⁹ Leeds egyik közterén idegenekkel együtt szőttük és énekeltük – ezt csináltuk. Ideiglenes kis közösségeket hoztunk létre néhány órára, és mint embertársak, együtt füleltünk a közöttünk fennálló kölcsönös kapcsolatra. „Ha a művészet egy ige, akkor mi – te és én és az – kölcsönös kapcsolatban vagyunk. Nyitottak vagyunk a másik tekintetére. [...] Ott, ahol én nem vagyok te, de mégsem vagyunk	„A legjobb út kifelé mindig keresztül vezet.” Robert Frost⁴⁴ „[...] megérintjük egymást, úgymond, és a beszélgetéssel művészetet teremtünk, amit aztán átengedünk a Földnek, hogy komposztálódjon.” Bayo Akomolafe „... az életből meríteni a művészethez – a megélt, forró és hideg, nevetséges és szomorú életből, a fájdalmasból és a humorosból, a rostokból, a húsból és a vérből származó életből.” Walli Höfinger „A művészet egy ige...” Margaret Cameron⁴⁵	a mellkasomat. Felforrósítanak, és amikor a kezeimmel a térdeimre támaszkodom, még több erő szabadul fel. Most már mélyről, a mellkasomból törnek fel a kiáltások, a mély hangtól indulnak, majd egészen magasba szöknek, a törött hangok minden árnyalata hallatszik, tényleg egy vadállathoz hasonlóan. Most négykézlábra ereszkedek, úgy tűnik, mintha a lábaimból is hangok akarnának kiszabadulni. Elkezdem mozgatni a lábaimat, mászom a térben, hagyom, hogy a gerincem rángatózzon, csavarodjon, kiforduljon a lábaimhoz képes, így még inkább érzem azokat. A partnerem csak követi, amit csinálok – érzem a kezeit a lábfejemem, mintha beszélgetne az egyik lábammal, és azt mondaná: »Ez az, menj csak! Most mindent szabad...«” A kíváncsiság vezetett el a hangmunkához. Ki akartam próbálni valamit, ami már-már ijesztő számomra. A testem és lelkem egészével, minden érzéssel és állapottal együtt, ami az úton felbukkan. Majd mindezt a mozgást be akartam engedni a művészi folyamatba – hogy ne szoruljon ki az élet a műalkotásból. Épp ellenkezőleg: az életből meríteni a művészethez – a megélt, forró és hideg, nevetséges és szomorú életből, a fájdalmasból és a humorosból, a rostokból, a húsból és a vérből származó életből. Az éneklés minden területet átjár, felfedezve azokat a hangokat, amelyek potenciálisan mindig jelen vannak – még akkor is, ha éppen némán. Experience of a creation process 1#
--	---	---

különállók.” Margaret Cameron⁴⁰ Együtt szőttünk és énekltünk az éjjel közepéig, miközben megtapasztaltuk a struktúrát és a szabadságot – ezt csináltuk. Nevettünk magunkon, miközben felfedeztük beidegződéseinket és feltételezéseinket. Olyan komolyan vettük a játékot, hogy időnként csalódottak lettünk.” „[...] Érzékelésünk nézőpontja és nézőpontunk érzékelése a Mi Színpadunk.” Margaret Cameron⁴¹ Ültünk az erdőben, utaztunk a hangunk által, énekeltünk, és hallgattunk a legtöbbünk számára idegen nyelveket, és hálások voltunk annak, akik éppen teret nyitott nekünk, és elvitt minket azokra a helyekre, ahol ki tudja, mi bukkanhat fel. „Amikor az ember a saját tapasztalatát (vagy lélegzetét) mint tudást fogadja, akkor mindez alakító hatással bír (működésbe lép).” Margaret Cameron⁴² Megteremtettük a feltételeket ahhoz, hogy valami fontosnak megmutatkozzon. „Az érzéklet és az élmény közti súrlódás tapinthatóvá válik, tapinthatóvá, miközben megteremti gyöngyünket, mindenféle létező tudás szárító fuvallatával szemben.” Margaret Cameron⁴³	„A váratlan kibontakozásából lesz az az energia, ami hajt minket. Felfedezzük, hogy mennyire szomjazunk az elemzés nélküli felfedezésre. Furcsa mód otthon érezzük magunkat egy olyan helyen, amit nem tudunk meghatározni. Valóban alkotunk.” Michell Cassou és Stewart Cubley⁴⁶ „Az érzéklet és az élmény közti súrlódás tapinthatóvá válik, tapinthatóvá, miközben megteremti gyöngyünket, mindenféle létező tudás szárító fuvallatával szemben.” Margaret Cameron	„...Összeszedem minden bátorságomat. A kollégám melletttem ül, és a combjait nézi. »Csak próbáld ki, mi lesz belőle! Nem kell előre tudnod, hogyan hangzik majd. Próbáld követni az energiát, haladj vele! A lényegével.« A szívem hevesen ver, az ujjaim hidegek és nyirkosak, megérintem a billentyűket. »Oké« – mondom magamnak, és becsukom a szemem, hogy megfigyeljem a szegycsontom körüli érzetet. Megint az az érzés, mintha a szakadék széléről ejtőernyős ugrásra készülnék – csak épp ejtőernyő nélkül. Beszívom a levegőt, és engedem, hogy a hangom és az ujjaim vad táncba kezdjenek, valamiféle irányítatlan mozgásba... ...Egymásnak és egymással énekelnek, nem a zene, hanem a mozgás törvényei szerint. Egy vad, visszatartthatatlan hang tör elő. Megint kísérleti zene! Még sosem hallottam ehhez foghatót, és az elengedés érzésétől nevetni kezdek. Ebben a pillanatban rádöbbenek, hogy ez egy örülten egyedi zene árnyékba borít mindent, amit eddig zenének gondoltam. »Oké!« – kiált fel a kollégám, majd nevetésben törünk ki. »Zseniális!« – mondja ő. Mire én: »Olyan, mintha antizene lenne. Mindennek ellentmond, amit eddig csináltam. De imádom ezt a hangot...«” .
--	--	---

³⁹ Ekrem, E. és mások (szerk.) (2023) *Transcript: The edges in the middle, III: Báyò Akómóláfé and Keeanga-Yamahíta Taylor, For the Wild*. Elérhető: <https://forthewild.world/podcast-transcripts/the-edges-in-the-middle-bayo-and-keeanaga> [2024.09.16]. [Saját ford. – P-N. N.]

⁴⁴ Frost, R. (n. é.) *A Servant to Servants* (1914) [online] The Poetry Hour. Elérhető: <https://www.thepoetryhour.com/poems/a-servant-to-servants> [2024.08.31]. [Saját ford. – P-N. N.]

⁴⁵ Cameron, M. (2016) *I Shudder to Think: Performance as Philosophy*. Brisbane: Ladyfinger Press, 29. [Saját ford. – P-N. N.]

⁴⁰ Cameron, M. (2016) *I Shudder to Think: Performance as Philosophy*. Brisbane: Ladyfinger Press, 64. [Saját ford. – P-N. N.]

⁴¹ Uo. 110.

⁴² Uo. 70.

⁴³ Uo. 106.

⁴⁶ Cassou, M. and Cubley, S. (1996) *Life, Paint and Passion: Reclaiming the Magic of Spontaneous*. New York: Tarcher/Perigee. [Saját ford. – P-N. N.]

Gyakorlat: Menj ki a természetbe. Találj egy helyet, ami vonzó számodra, és ülj le kényelmesen. Ne csinálj semmit. Helyezkedj el még kényelmesebben. Ezután maradj mozdulatlan. Hallgatózz. Várj. Vedd észre, hogy a mozdulatlanságod egyfajta csendet teremt. Hallgass meg minden apró hangot, ami jelen van. Képzeld el, hogy ezek mind érted vannak ott. Mintha egy koncert vagy előadás lenne. Minden pontosan el van rendezve a számodra. Halld meg a zenét. A filmzenét. Észleld a tested visszajelzéseit. Hallgasd. Várj legalább 10 percig, aztán kezdj el újra mozogni. Vedd elő a jegyzetfüzetedet, és 6 percen keresztül, megszakítás nélkül írd. Olvasd el, amit írtál, és húzd alá a neked tetsző szavakat. Ezekből a szavakból alkoss egy rövid szöveget vagy verset.

Ennyit **erről!** Köszönjük, hogy meghallgattál.

épül: az előadások zenei és más elemei a közös gondolkodás, az improvizáció és a zenei játékok során születnek meg a próbák folyamán, a kórus egész közösségének aktív részvételével. Ebben a fejezetben a KOMP módszer lényegét igyekszünk részletesebben bemutatni. Emellett azt a folyamatot is szeretnénk megosztani, amely során ezt a módszert szenvedélybetegek rehabilitációs központjában alkalmaztuk. 2023-ban ugyanis elkezdtek a közös munkát a dél-magyarországi Komlón működő Leo Amici 2002 Alapítvány betegeivel.⁴⁸

A közösségi zeneszerzés szabályai és egyezményei

A műhelymunkáink elején mindig lefektetünk néhány alapelvet, hogy a résztvevők biztonságos és játékos közegben érezhessék magukat az alkalom során.⁴⁹ Az első és legfontosabb alapelv az, hogy a hanghasználatnak nincsen „helyes” vagy „helytelen” módja – amennyiben az nem jár fájdalommal vagy sérüléssel. Rossz hangjegy sincs. Összességében teljes bizonyossággal kijelenthetjük: a játékainkban lehetetlen hibázni. Ha a résztvevők eltérnek egy játék szabályaitól, akkor arra biztatjuk őket, hogy emeljék ki ezt az eltérést, és formálják tudatos zenei kijelentéssé ahelyett, hogy mint hibát, megpróbálnák azt elrejteni. A játékaink sohasem ismétlődnek meg kétszer ugyanúgy, hiszen a résztvevők mindig mások, és a hang is állandóan változik. Egyik nap könnyedén áramlik, máskor talán akadozik. Ezért minden alkalommal az a feladatunk, hogy ítélezés nélkül elfogadjuk azt, ami az adott napon a rendelkezésünkre áll. Egy másik lényeges kérdésünk, hogy senki ne tegye tönkre a játékot. Fontos, hogy komolyan vegyük a játékokat, hiszen ez teszi lehetővé, hogy mindenki élvezze azokat és biztonságban érezze magát közben. Érdeemes kimondani azt is, ami magától értetődő: a játékainknak nincsenek győztesei. Nincs verseny, csupán a játék öröme és a belemerülés boldogsága.

⁴⁸ Weboldal: Leo Amici 2002 Alapítvány (n. é.) Leo Amici. Elérhető: <https://leoamici.hu/> [2024.06.22].

⁴⁹ A Soharóza tagjaiként a KOMP módszert nemcsak saját próbáink során alkalmazzuk, hanem különböző csoportoknak – gyerekeknek, felnőtteknek vagy vegyes korosztályú csoportoknak, például családoknak – is tartunk workshopokat. Időről időre fókuszba kerülnek a nyári táborok, valamint olyan ideiglenes otthonok is, ahol hátrányos helyzetű családok élnek. Ezek a műhelyfoglalkozások nem rendszeres időközönként, hanem egy-egy felkérésre valósulnak meg. Előfordul, hogy a KOMP eszközeivel mutatunk be egy új projektet a közönségünknek, hiszen mindig törekszünk rá, hogy amit megvalósítunk, az interaktív és inkluzív legyen.

Öt példa a Soharóza KOMP módszerének játékgyűjteményéből

HANGERDŐ

Leírás: A *Hangerdő* (Atmoszférák néven is ismert, ami a fentebb leírt *Szörny-játék* egy általánosabb formája) talán a legegyszerűbb KOMP-játék. A résztvevők járkálnak a térben, miközben tartott, zenei hangokat adnak ki. Egy kilégzés = egy hang. Amikor véget ér egy lélegzet, megállnak, és eldöntik, mi legyen a következő hang. Mielőtt újra énekelnének, mindig figyelmesen hallgatnak, hogy megbizonyosodjanak róla: a következő hang, amit kiadnak, a lehető legjobban illeszkedik a fennálló hangzáshoz. Van idő. Nem kell sietni. A csend is zene. Várj, amíg elérkezik a te pillanatom!

Aha! pillanat: Amint a csoporttagok között sétálsz, és a saját hangoddal e hatalmas hangfürt részévé válsz, megtapasztalhatod, hogy mekkora ereje van annak, amikor feloldódsz egy monumentális harmóniában. Egy hosszú lélegzeten keresztül kitartott hang gyakorlása – a karok és a test mozgásával kiegészítve – tökéletes módja annak is, hogy fejleszd az intonációs képességeidet és erősítsd a hangodat. Végül, ha sikerül csendben maradnod és hallgatnod, amíg valóban megnyílik a tér számodra, hogy megszólalj, megérted a közösség elsőbbségét az egyénnel szemben, és engeded, hogy ez a felismerés vezessen a spontán zeneszerzésben.

Példák:

Halas Dóra DLA doktori koncertje, 2013: [EPITAPH FOR TIME](#) – (Sírfelirat az időnek) a mű *Szeikilosz sírfeliratának*, a legrégebbiről fennmaradt teljes zenei műnek az újrafogalmazása⁵⁰
A Soharóza kórus improvizációjának stúdiófelvétele 2011: [FURROWS](#) – *distant song of three women engraved in the furrows of time* (BARÁZDÁK – három nő távoli dala az idő barázdáiba vésve)⁵¹
A Soharóza kórus improvizációjának stúdiófelvétele 2011: [ATMOSPHERES](#) – (Atmoszférák) Petrarca szövegének és Monteverdi zenéjének újrafogalmazása a *Hor che’l ciel e la terra* című mű alapján.⁵²

⁵⁰ 01 - DLA - epitaph - for - time - szeikilosz - sírfelirata (2014) SoundCloud. Elérhető: <https://soundcloud.com/soharoza/01-dla-epitaph-for-time-szeikilosz-sirfelirata?in=soharoza%2Fsets%2Fdla-koncert> [2024.06.22].

⁵¹ Furrows – distant song of three women engraved in the furrows of time, by Soharóza (2017) Soharóza Bandcamp. Elérhető: <https://soharoza.bandcamp.com/track/furrows-distant-song-of-three-women-engraved-in-the-furrows-of-time> [2024.06.22].

⁵² Atmospheres – rephrase of Petrarca’s text and Monteverdi’s music from ‘hor che’l ciel e la terra’, by Soharóza (2017) Soharóza Bandcamp. Elérhető: <https://soharoza.bandcamp.com/track/atmospheres-rephrase-of-petrarcas-text-and-monteverdis-music-from-hor-chel-ciel-e-la-terra> [2024.06.22].

SZÓIMPRÓ

Leírás: Válassz egy szót – bármilyen szót, bármely nyelven –, és hozz létre belőle egy 4/4-es ritmusban ismétlődő sort (loop-ot), ahogyan csak szeretnéd. Felbonthatod a szót hangokra vagy szótagokra, ezeket meg is ismételheted, adhatsz neki dallamot, egyszerűen csak énekelheted, vagy használhatsz vicces hangokat. Nincs határ. A többiek ugyanígy dolgoznak párhuzamosan más szavakkal, így a résztvevők egy kórusdarabot alkotnak a szavakból készült loop-okból. A variációk között lehetnek csoportosan alkotott loop-ok; helyet kaphatnak a karmesterjátékok; létrehozhatod a loop-od két változatát (pl. egy téma és egy szóló változat); meghatározhattok egy közös hangnemet vagy skálát a darab számára, hogy harmonikusabbá váljon; a kiválasztott szavak épülhetnek egy adott téma köré (pl. nevek, kedvenc étel, szleng szavak és így tovább).

Aha! pillanat: Nincs szükség valódi éneklésre ahhoz, hogy belelendülj a ritmusba – a szavakkal és ritmusokkal való egyszerű játék is teljesen mértékben elegendő ahhoz, hogy laza és élvezetes hangulatot teremts.

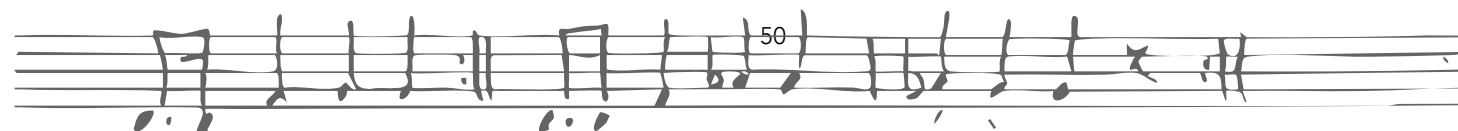
KÖRDAL

Leírás: Válassz ki egy jól ismert dalt – ez lehet bármi, akár Mozart egyik áriája, egy gyerekdal, a *Poker Face* vagy bármilyen dallam, amit szeretsz (vagy akár kitalálsz) –, és ugyanezt a dallamot énekd újra meg újra. A kórus tagjai spontán módon új szólamokat vagy háttérdalt alkotnak hozzá, miközben ismételten hallgatják a fődallamot. Az újonnan komponált részeknek nem feltétlenül kell dallamosnak lenniük – lehetnek akár ütőhangszer-szerűek vagy atmoszferikusak is.

Aha! pillanat: Mi lehet nagyszerűbb annál, mint újra és újra elénekelni egy egyszerű dallamot, és közben átélni a változást, ami útközben történik?

Lásd még: [Circlesongs Bobby McFerrintől](#).⁵³

⁵³ Circlesongs - Bobby McFerrin (2023) Bobby McFerrin. Elérhető: <https://bobbymcferrin.com/circlesongs/> [2024.06.22].

KARMESTERJÁTÉK

Leírás: Ez egy szabad improvizációs játék, amelyben minden teljes mértékben rá van bízva az egyéni képzeletre. Szükség lesz egy „karmesterre”, aki irányítja a kórust (erre bárki képes), bármilyen mozdulatot vagy gesztust használva. A kórustagok megpróbálják a lehető legpontosabban hangokká formálni a karmester mozdulatait. Az értelmezés teljesen egyéni és szabad, csak arra kell figyelni, hogy a mozdulatok változásaira minél gyorsabban reagáljunk. A játék során a kórus kisebb csoportokra osztható, és külön-külön „alkarmestereket” jelölhetünk ki. A karmester bármikor átadhatja az irányítást valaki másnak, így mindenki kipróbálhatja magát a vezető szerepében.

Aha! pillanat: Karmesterként lehetőséged nyílik átélni egyfajta szólószerepet – még akkor is, ha ez azt jelenti, hogy túl kell lépned a saját határaidon. Amikor rád kerül a sor, hogy vezesd a csoportot, el kell fogadnod és próbára kell tenned magad. Amint megteszed, és a kórus követni kezdi a mozdulataidat, az az élmény, hogy minden figyelem rád összpontosul – miközben teljes szabadságod van azt tenni, amit csak szeretnél –, rendkívül megerősítő érzést adhat. Kórustagként a varázslat abban rejlik, hogy 100%-os figyelemmel fordulsz az előtted álló ember felé – ráhangolódsz minden apró mozdulatára, és engeded, hogy a hangodat az ő szándékai vezéreljenek, beleértve a csendet is. Nincs jó vagy rossz, szép vagy csúnya – csak annak a kifejezése van, amit a mozdulatokban látsz. Ez valóban felszabadító élmény.

Példa: [Karmesterjáték a Soharóza és a Bélaműhely közreműködésével](#).⁵⁴

(Lehetőség van egy jelrendszer kialakítására is, amely az absztrakt karmestermozdulatok mellett lép működésbe: közös megegyezésen alapuló jelek, amelyeket célzottabb kórusimprovizációs gyakorlatokhoz lehet használni. Lásd még: [Hangfestés](#)⁵⁵ Walter Thompson által vagy [Vokális Festés](#)⁵⁶ Jim Daus Hjernøe-től.)

⁵⁴ Bélaműhely Soharóza Karmesterjáték 2015 (2016) YouTube. Elérhető: <https://www.youtube.com/watch?v=bd8fruG34iE> [2024.06.22].

⁵⁵ Soundpainting - The Art of Live Composition (n. é.) Soundpainting. Elérhető: <http://www.soundpainting.com/> [2024.06.22].

⁵⁶ The Intelligent Choir (n. é.) The Intelligent Choir. Elérhető: <https://theintelligentchoir.com/> [2024.06.22].

FOREST DIVE

Leírás: Ez a gyakorlat tökéletes lehetőséget ad arra, hogy a résztvevők a belső hangjukra koncentráljanak, különösen akkor, ha van a közelben valamilyen természeti környezet. A csoportot megkérjük, hogy a gyakorlat kezdetén ne beszéljenek, és ne adjanak ki semmilyen hangot. A vezető (az egyetlen személy, aki beszélhet) csendben kivezeti a csoportot a teremből. Valahol megáll, és arra kéri a résztvevőket, hogy kezdjenek el figyelni és ráhangolódni a környezetre – szemükkel, fülükkel, bőrükkel –, hogy mélyebb kapcsolatba lépjenek a külvilággal. Ezután a csoport lassan, csendben és nyugodt tempóban besétál az erdő egy kijelölt helyszínére, ahol egy kört alkot. A vezető ekkor már halkán, szelíden beszél, mivel a résztvevők érzékei kezdenek kiélesedni. A feladat az, hogy a résztvevők 10–30 percet (a csoport rendelkezésére álló idejétől függően) eltöltsenek egyedül a természetben, és megfigyeljenek valamit a lehető legközelebből. Lehet ez egy fa törzse, egy folt a talajon vagy az állatok mozgása – a lényeg, hogy figyeljenek meg minden apró részletet, és váljanak a „szakértőjévé” annak a kis területnek. A megfigyelési idő leteltével a vezető 3-4 fős csoportokat alakít ki, és arra kéri őket, hogy készítsenek egy rövid performanszt a tapasztalataik alapján, de mindezt szavak nélkül. Semmilyen verbális megosztás nem engedélyezett. Miután minden csoport elkészült (és minden résztvevő hozzájárult), csendben ismét egy körbe rendeződünk, és a csoportok bemutatják rövid előadásukat. A bemutatók alatt akár a közönség is csatlakozhat a mozdulatok és hangok utánzásával. A közös megosztást követően mindenki lassan, csendben és figyelmesen visszatér a kiindulási helyre.

Aha! pillanat: Ez a játék kiváló eszköz egy csoport tagjai számára – mint egyének és mint közösség egyaránt –, amely során leföldelhetik magukat (nagyobb belső stabilitást találhatnak). Nagyfokú önfegyelmet és bizalmat igényel, ám ha ezek adottak, a résztvevőkre akár életre szóló hatással is lehet. A közös csend megtapasztalása elvezethet a kimondatlan kapcsolódások mélyebb megértéséhez, és újfajta nézőpontot kínálhat a zenei érzékeléshez is.

Terepmunka Komlón, a függőséggel küzdők rehabilitációs központjában

Egy meredek völgy alján, fák között rejtőzik egy kis egyszintes épület, amely eredetileg sport- és rekreációs központ volt, most pedig férfi szenvedélybetegek rehabilitációs központjaként működik. Az intézményt akkor ajánlották a figyelmünkbe, amikor egy már létező csoportot kerestünk, amelynek munkájához csatlakozhatnánk. A műhelymunkák sorozata, amit kínáltunk, a következőkből álltak: a hang használata és felszabadítása, egymásra hangolódás, nem verbális/absztrakt önkifejezés, az együttműködés és a koncentráció fejlesztése, az önmagunkra és az egymásra való odafigyelés, erős közösségi élmény építése, valamint a közös zenélés öröme. A komlói rehabilitációs központ legnagyobb előnye az volt, hogy már ezelőtt is tartottak drámapedagógiai foglalkozásokat az intézményben, és az ottani vezetők nyitottak voltak rá, hogy a mi zenei munkánkkal tovább bővítsék ezt a tevékenységi kört, kiegészítve a nemzetközi partnereink textilművészeti tevékenységével.

Mivel nem volt korábbi tapasztalatunk a szenvedélybetegekkel való munkában, az intézmény szakmai támogatása elengedhetetlen volt számunkra. A kezdeti szakaszban különösen fontos volt, hogy elnyerjük a terápiás folyamatban lévő férfiak bizalmát. Egy ilyen sebezhető csoport esetében számolni kell bizonyos kockázatokkal: ha túl nagy a kihívás a számukra, vagy ha túlfeszítjük a határaikat, elszalaszthatjuk a lehetőséget, hogy olyan légkört alakítsunk ki, amelyben szabadon játszhatnak és kísérletezhetnek. Azt sem tudtuk előre, hogy általában véve mennyire lesznek nyitottak a résztvevők a zenélésre, nemhogy vicces hangokat adjanak ki. Ezért úgy döntöttünk, hogy olyan játékokkal kezdünk, amelyeknek meghatározott szabályai és keretei vannak, miközben megfigyeljük a reakcióikat, és fokozatosan vezetjük be azokat a játékokat, amelyek több bátorságot, nyitottságot és kreativitást igényelnek.

A szakmai csoportunk felkészülését aggályok és kérdések is terhelték. Hogyan biztosíthatjuk – mint a szenvedélybetegségek terén járatlan szakemberek –, hogy nem okozunk kárt a terápiában részesülő embereknek? Hogyan kezeljük a kötődési problémákat, különösen úgy, hogy ők mind férfiak, mi pedig túlnyomó részt

nők vagyunk? Vajon a rehabilitációs központ légköre nem lesz-e túlságosan megterhelő ránk nézve? Ilyen kérdések kavargtak az előítéletekkel küzdő elménkben.

Az itt lakó férfiakkal való együttműködésünk – tele tanulással és értékes bepillantásokkal – csodálatos élménynek bizonyult az intézményben eltöltött néhány hónap alatt, amely során több alkalommal is visszatértünk. Ahogy egyre jobban alkalmazkodtunk a közösség mindennapjait alakító, egyszerre tiszteletteljes és támogató, ugyanakkor rendkívül szigorú és kemény szabályokhoz, úgy egy nagyon jól szocializált csoportot ismerhettünk meg, ahol már beépült normává vált az egyenlő részvétel, és ahol az őszinteség, az elfogadás és reakciókészség alapvető értékek voltak. Ezek a szabályok egyébként teljes mértékben eltérnek a mi megszokott életünktől. Szigorúságukkal például akkor szembesültünk, amikor Endre, a jelen írás egyik szerzője, az első workshopunk kezdete előtt levette a papucsát. Pazó (Pataki Zoltán, a központ vezetőjének beceneve) megkérdezte tőle, hogy meztláb fogjuk-e tartani a workshopot. Endre az felelte: „Nem”. Erre Pazó megkérte őt, hogy vegye vissza a papucsát, mert – ahogy ő fogalmazott – „vagy mindenki meztláb lesz, vagy senki sem.” Ez a szabadságunkat korlátozó keményebb formalitásnak is tűnhetett, de azonnal megértettük, hogy ezek a szabályok a közösség összetartásának szolgálatában állnak.

Mindenesetre az aggodalmaink teljesen eltűntek az első alkalmat követően, és hamarosan átcsaptak lelkesedésbe és motiváltságba. Meglepően könnyű volt bevonni a tagokat minden tevékenységbe, és a zenélés sem okozott problémát. Minden alkalom végén tartottunk egy rövid visszajelző kört, és meglepődve tapasztaltuk, hogy ezek a férfiak milyen gyorsan megnyílnak és elengedik magukat a jelenlétünkben, illetve a tevékenységek alatt.

A komlói férfiak terápiás előadása

A komlói rehabilitációs központban minden évben rendeznek egy drámaelőadást, amelyet a központ aktuális lakói – akik éppen akkor terápiában részesülnek – írnak és adnak elő. A színdarab, amelynek rendezője a rehabilitációs intézet vezetője, több rövid jelenetből áll,

mindegyik egy-egy férfit és az ő élethelyzetét mutatja be személyes történetek alapján, drámaterápiás eszközök felhasználásával. Az előadások az intézmény falain kívül, különböző helyszíneken kerülnek bemutatásra.

Az idei évben, miközben jelenlétünkkel hozzájárultunk a folyamatosan zajló terápiához, célunk, a rehabilitációs dolgozók kérésére az volt, hogy az előadást zenei és vokális elemekkel gazdagítsuk. Előzetesen megkaptuk a forgatókönyvet és egy próbavideót, amelyben néhány javaslat is szerepelt, így amikor az Erasmus+ projekt nemzetközi partnerei csatlakoztak hozzánk 2023 őszén Budapesten, volt lehetőségünk közösen megnézni a jeleneteket, majd zenei ötleteket dolgoztunk ki ezekre. Szerepeltek köztük atmoszférikus vokális megszólalások, előre kidolgozott akkordstruktúrák és verbális ritmikus gyakorlatok. Az volt a célunk, hogy a korábbi, közös komponálási módszereink alapján olyan játékokat találjunk ki, amelyek az egyes jelenetek témáira épülnek, így nem csupán külső elemként csatoltuk kórusunkat az előadáshoz, hanem a résztvevőkkel együtt játszottuk ezeket a játékokat. Az eredmény az lett, hogy az eredetileg prózai előadást rövid, vokális kompozíciók gazdagították, amelyeket részben a háttérben álló Soharóza kórus, részben pedig az énekesek és a terápiában lévő férfiak közösen adtak elő.

Büszkeséggel és örömmel mondhatjuk, hogy az egész folyamatnak a kimenetele végül hatalmas értéket képviselt nemcsak a terápiában részesülők, hanem a vezetőik, a terapeutáik és önmagunk számára is. Az emberi hang zenei és absztrakt használata rendkívüli mértékben hozzájárult a sikerhez. A rehabilitációs intézetben lakók visszajelzései bizonyítják, hogy ezeknek a játékszerű foglalkozásoknak, valamint jelenlétünknek az ereje messze túlmutatott az eredeti elvárásokon. Reményeink szerint hosszabb távon is folytathatjuk az együttműködést az intézettel.⁵⁷

⁵⁷ A 2023 novemberében, Budapesten megrendezett előadás videófelvételét illetően kérjük, lépjen velünk kapcsolatba. Emellett szívesen megosztjuk a produkcióban szereplő zenei játékok és rövid kompozíciók részletes leírását is.

Zenei improvizáció mint időbeli szövés

Az Erasmus+ projekt hosszú hónapjai alatt, ahogy egyre jobban megismertük egymás szakmai hátterét, és vég nélküli filozofikus beszélgetésekbe merültünk a gyakorlatainkról és azok találkozási pontjairól, lassan, de biztosan egy szemléletformáló folyamat részeseivé váltunk. A fordulópont 2023 áprilisában, Amszterdamban érkezett el, amikor a textilművész partnereink, Rosa Smits és Nina van Hartkamp vendégül láttak minket a saját műhelyükben egy egyhetes műhelymunkára. Bevezettek bennünket a szövés és egyéb textilalapú tevékenységekbe. Mialatt tízen egy közös szövetet készítettünk – annyira belefeledkezve, hogy éjszaka sem tudtuk abbahagyni –, egymástól dalokat tanultunk, miközben fokozatosan eggyé olvadtak a zenei és vizuális formák, mintázatok.

Az improvizatív zenei alkotás, vagy amikor – a Soharózára jellemzően – így hozunk létre előadásokat, esetleg különféle csoportok bevonásával dolgozunk, két szinten is szoros rokonságban áll a szövéssel. Egyrészt gyakorlati, másrészt filozófiai értelemben. Gyakorlati oldalról nézve a szövet egyes elemei és dimenziói (láncfonál, vetülékfonál, minták, színek, anyagok stb.) tökéletes párhuzamot mutatnak a zenei kompozíció alkotóelemeivel (hangmagasság, dallam, tempó, ritmus, hangerő, hangszín stb.). Így a szövet akár egy zenei kottaként is szolgálhat, legyen az a zene szabadon improvizált, vagy szigorú értelmezési szabályok által keretezett. Egy szövet szerkezete tehát zenei kompozícióvá válik, amelyhez szükség van egy zenei vezetőre (vagy egy magát közösen irányító csoportra), hogy előzetesen meghatározza a szabályokat. Lehet ez egy játék, hasonló azokhoz, amelyeket korábban a KOMP módszer kapcsán említettünk, de létrejöhet akár egy teljes előadás is. Metaforikus szinten elmondhatjuk, hogy minél többet szőttünk, annál inkább ráébredtünk, hogy a vízszintes és a függőleges szálak térbeli találkozása – amelyek együtt egy erős, szilárd szövetet hoznak létre – tökéletes leképezése annak, ahogyan a közösségi zeneszerzési módszerek működnek. Az énekesek és az általuk hozott elemek úgy működnek, mint az egyes szálak, vagyis különféle módokon egymáshoz kapcsolódnak, hogy egy kompakt, egységes hangzást és zenei formát alkossanak.

A közösségi szövés és a közösségi zeneszerzés tehát egyaránt ideális eszközei annak, hogy egy új, közös alkotásban egyesítsük az egyéni kreativitást és képzelőerőt. Kéz a kézben járnak, miként régen az asszonyok együtt énekeltek a fonóban, vagy amikor mi magunk is új dalszövegeket költöttünk egy ismétlődő dallamú grúz dalra, miközben késő éjjelig dolgoztunk a közös szövőkereten.

„Mindannyian művészek vagyunk” (Joseph Beuys)

E kétéves utazás során, miközben egymással és különféle közösségekkel dolgoztunk együtt, újra és újra ugyanazok a kérdések merültek fel: Hol kezdődik a művészet? Mikor tekinthetünk egy alkotást művészileg értékesnek? Alapelvünk, hogy a művészetet alapvető emberi kifejezésformának tartjuk. Azonban árnyalja a kérdést, hogy később külső szemlélőként miként fogadunk egy adott művet. Mindig kérdésekhez és vitákhoz vezet, amikor megjelenik (vagy eltűnik) valamilyen kontextus, amikor egy alkotást különböző nézőpontokból vizsgálunk, vagy amikor a mű(alkotás) funkcionálissá válik (és fordítva: a funkcionális munka egyfajta művészi kifejezésformává alakul).

Alkotókként a történetre és az élményre koncentrálnak, amit a szövés és/vagy a hanggal való munka során átélünk. Az olyan címkék, mint amatőr, profi, civil vagy terápiában részt vevő művész, nem vezetnek sehova, ahogyan az a kapitalista és fogyasztói nézőpont sem, amely előírja, hogy milyen kiindulópont tekinthető elfogadhatónak, amikor művészetről vagy akár „jó művészetről” beszélünk. Másképp fogalmazva: a művészetet rendkívül szubjektív dolognak tartjuk, és amíg léteznek viták, olyan termékeny beszélgetések, amelyek lehetőséget adnak, hogy figyeljünk egymásra és együtt fejlődjünk, addig jó úton járunk.

KÖZÖS SZÖVÉS A KOLLEKTÍV JÓLLÉTÜNK JAVÍTÁSÁÉRT

Rosa Smits

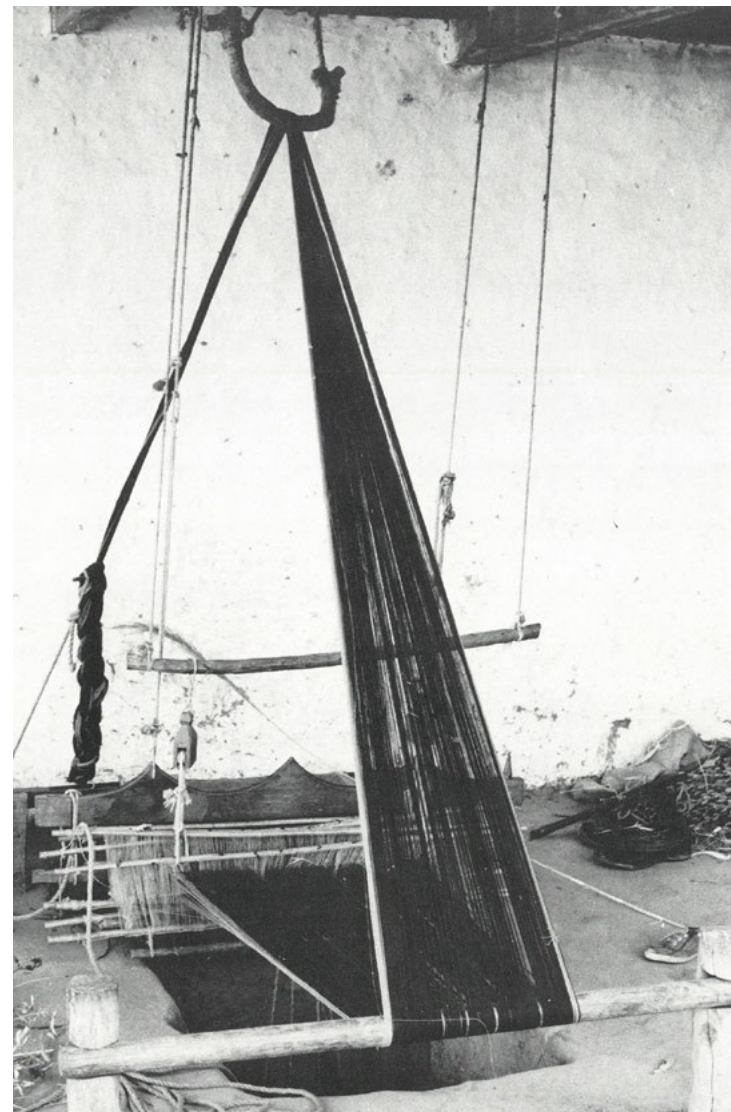
Bevezetés a közösségi szövésbe

Hat évvel ezelőtt a textiles hallgatótársaimmal és néhány tanárral együtt egy hetet töltöttem Marokkóban, egy tradicionális szövőkből álló vidéki, berber közösségben. Az egyik legélénkebb emlékem erről a hétről az volt, amikor szemtanúja lehettem, amint a berber asszonyok közösen előkészítették a láncfonalat, és felfeszítették azt a függőleges falikárpit-szövőszövőszékükre. Együttműködésük, mely közben alig használtak szavakat, mélyen megérintett. Csendben és elmélyülten dolgoztak, miközben ismétlődő mozdulatokat végeztek. A legkisebb baklövés vagy egy-egy jól időzített vicc nyomán nevetés hangzott fel. Kifejező arcuk letükrözte a fizikai megterhelést – a hajolgatástól sajgó hátat és a tikkadt hőséget. Időnként egy-egy diákot is spontán bevontak a munkába. A legtöbben csak álltunk és figyeltük, ahogy dolgoznak egy félkész térben, ahol sem tető, sem padló nem volt. A falakból véletlenszerűen kiálló építési elemek díszítették a helyiséget. Több falikárpit-szövőszék is állt itt, oldalsó gerendáik szilárdan a földbe voltak rögzítve. A függőleges szövőszékeket egyrészt a föld ereje tartotta, másrészt a falakból kiálló elemekhez gondosan odakötözött erős huzalok. Az a szakértelem, amivel ezek az asszonyok dolgoztak, valamint együttműködésük könnyedsége és embersége – amely magába foglalta a teret és bennünket, megfigyelőket is – lenyűgöző volt. Ez a pillanat számomra feltárta a közös szövés mély erejét és jelentőségét.

Európában mára ritkasággá váltak a hagyományos szövőközösségek. Úgy sejtem, hogy Kelet-Európa eldugott, vidéki tájain talán még akad néhány együtt szövő közösség. Sajnos általános és szomorú tendencia, hogy e régi mesterség átörökítésének népszerűsége egyre csökken. Amíg az idős szövők kiöregednek, a leszármazottak egyre kevésbé mutatnak érdeklődést a fonál átvétele iránt, ami arra utal, hogy ez a tudás fokozatosan, generációról generációra elveszik.

A szövés aprólékos, magas fokú készséget igénylő mesterség, melyet általában szövőszéken végeznek, de szövőszék nélkül is gyakorolható. Ilyen például a kosárfonás vagy az ágakat felhasználó kerítésfonás, amelyek során a kéz közvetlenül formálja az anyagot. Oktatói tapasztalataim során észrevettem, hogy a kezdők gyakran egyszerre vonzódnak is a szövőszékhez, miközben rémisztőnek is találják azt. Egy szövőszék előkészítése akár napokig is eltarthat. Pontosságot, türelmet, anyagokat és több mint két kezet igényel. Az előkészítés bonyolult lépései is azt mutatják, hogy a szövés a történelem során – és bizonyos helyeken még ma is – közösségekben gyakorolt mesterség volt szerte a világon.

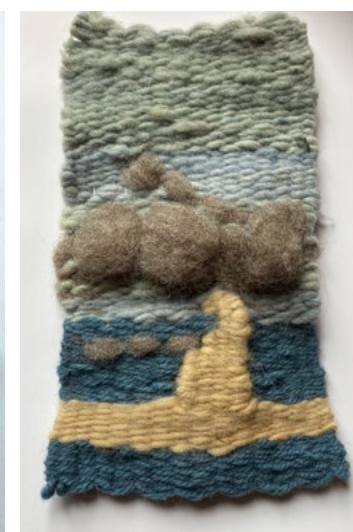
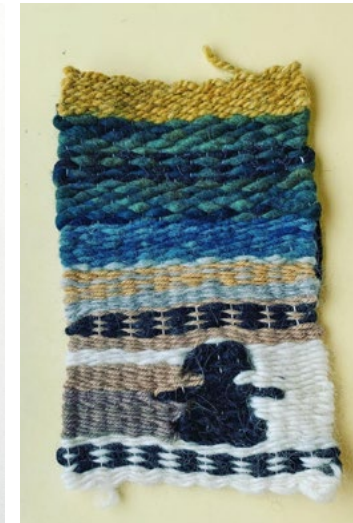

A hang és a szövés egyesítésének lehetőségei

A Hangfonalak projekt első hetében, a Roy Hart Központban (Franciaország, 2022 októbere), majd Reichenowban (Németország, 2023 januárja), a csoportunk tagjai együtt tréningeztek, miközben megismerték egymást, illetve a Roy Hart-féle vokális megközelítést. Kísérleti hanggyakorlatokon keresztül kapcsolódtunk össze, ahol a hangot és a mozgást olyan vizuális elemekhez kötöttük, mint például a színek. Laurent Stéphan hangtanár egy grúz kérdés-felelet típusú dalt tanított nekünk – *Khert'lis Naduri* címmel –, amely arról szól, amint a nők együtt fonják a fonalat. Ez a dal később kulcsfontosságúvá vált a szövés és az éneklés összekapcsolásában. Az esti szövő alkalmakon – az én vezetésemmel, kis méretű szövőkereteken – a résztvevők elsajátíthatták a szövés alapjait. A Roy Hart Központban az utolsó napon tartott dinamikus csoportfoglalkozáson az elkészült (vagy még folyamatban lévő) kis szövések szolgáltak a hang- és mozgáskísérletek alapjául. Ezt az időszakot metaforikusan úgy írhatnám le, mint amikor „megérintjük egymás szárait, és ismerkedünk velük”.

Szövőként, aki énekesi képzettség nélkül mozog a hang világában, számos tapintható belépési pontot fedeztem fel a vokális tréning során. Carol Mendelsohn, hangtanár arra biztatott, hogy használjam a kezemet a hangom vezetésére, hangsúlyozva: „te olyan manuális ember vagy.” Reichenow-ban, Teresa Brayshaw Feldenkrais-gyakorlatainak hatására felfedeztem a kapcsolódást a hangom és a bőröm között – amely számomra a textilhez legközelebb álló szerv. Másokat is bevonva, az összekapcsolódó hangokból egy hangfürdőt hoztunk létre. A hagyományos összeolvadással szemben ezek a hangok egymásba fonódtak anélkül, hogy elveszítették volna a saját vezérszálukat – az egyénnel való kapcsolatot.

A hangtréning intenzív élményeit esténként gyakran egy kisméretű kereten készített szövessel dolgoztam fel, mintegy elvont naplórásként. Úgy tűnt, mások is átvették ezt a gyakorlatot: a szövés a gondolatok, érzések, felfedezések vagy akadályok kifejezésének egy eszközévé vált. Akárcsak egy személyes napló, ezek a szövések is többnyire bensőséges jelentéssel bírtak. A pusztá kifejezésen túl a szövés az intenzív napok végén tudatos öngondoskodássá vált – a lecsendesedés és a kiengedés terévé. Figyelemre méltó volt, hogy már a közös utazásunk kezdetén a szövés milyen gyorsan vált az önmagunkról való gondoskodás eszközévé.

Közösen kutatva a szövés és az éneklés kapcsolódási pontjait, egyértelmű hasonlóságként éltem meg, hogy mind a hanggal való munka, mind pedig a szövés gyakorlata gazdag technikai, kulturális és történelmi háttérrel rendelkezik. Mindkét tevékenység megközelíthető rendszerszinten is, korábbi tapasztalatokra és felfedezésekre épülő, kialakult tudásrendszerek mentén. Ugyanakkor intuitív, kísérletező módon is dolgozhatunk velük. Emellett létezik egyfajta keverék, valamiféle „tánc” is a különböző megközelítések és nézőpontok között. A Hangfonalak keretében alkalmazott hang- és szövésmunka számomra az intuitív és a kísérleti gyakorlat keverékeként jelent meg, amely a tanár tudásán és tapasztalatán alapult, kiegészülve az egyéni gyakorlók vagy a csoport hozzáadott szerepével. Amint különféle európai környezetben kibővítettük és újraalkottuk ezt a munkát – olykor a nyilvánosságot is bevonva –, felerősödött a folyamat ismétlődő, kísérleti és elmélyült jellege. Továbbá nyilvánvalóvá vált az a hatás, miszerint jelentősen hozzájárult mind az egyes résztvevők, mind pedig a csoport fejlődéséhez. Amikor itt „a csoportról” beszélek, a Hangfonalak tagjaira gondolok: egy nyitott határokkal rendelkező, kiválasztott tagokból álló hálózatra, amely a különféle helyszínekre újabb tagokat és szakembereket hozott magával, akikkel együtt dolgoztunk, és akik új impulzusokat és formát adtak a projektnek.

Az énekléssel szemben a szövés mint mesterség vagy művészeti forma a kortárs Európában nem tartozik azok közé a gyakorlatok közé, amelyekkel már mindenki találkozott. Egyesek az idősebb családtagok emlékei révén, népmeséken vagy kulturális történeteken keresztül kapcsolódnak a mesterséghez (hiszen nagyjából 1970–1980-ig jelentős volt az európai textilipar). Csoportunkban Teresa Brayshaw például erős ősi kötődést érzett hajdani honfitársai iránt, akik évszázadokkal ezelőtt a szövés művészetével foglalkoztak. Hasonló jelentés fedezhető fel az *heirloom* (családi ereklye, örökség) szó etimológiájában is. A szó két részből áll: *heir* – „örökös, akinek joga van más tulajdonát megörökölni” (kb. 1300, az angol-francia *heir* szóból),⁵⁸ illetve *loom* – „szövőszék, eredetileg bármilyen szerszám” (13. század eleje, az óangol *geloma* szó rövidüléséből).⁵⁹

⁵⁸ *Heir*: Search online etymology dictionary (n.d.) Etymonline. Elérhető: <https://www.etymonline.com/search?q=heir> [2024.06.21].

⁵⁹ *Loom*: Search online etymology dictionary (n.d.) Etymonline. Elérhető: <https://www.etymonline.com/search?q=loom> [2024.06.21].

A szövés alapjainak bevezetése a csoportban

A szövés tanítása fokozatos folyamatként bontakozik ki. Elsőként egy biztonságos és hívogató teret kell létrehozni – egyrészt fizikai szempontból, megfelelő fényekkel, asztalokkal/székekkel, eszközökkel, fonalakkal stb. felszerelve; másrészt mentálisan is, hogy a résztvevők úgy érezzék, szívesen látják őket, és kedvet kapjanak a felfedezéshez, tanuláshoz. Érdemes egy bemutatkozó körrel kezdeni, amikor mindenki elmondhatja, miért érdeklődik a szövés iránt. Ez segíti a közösségi hangulat kialakulását. A kézzel fogható szövési minták jelenléte (nem csupán illusztrációk) nagyban motiválhatja a tanulókat, mivel bepillantást nyújt a szövésben rejlő sokféle lehetőségbe, valamint arra ösztönöz, hogy létrejöjjön az anyaggal a tapintáson alapuló kapcsolat is.

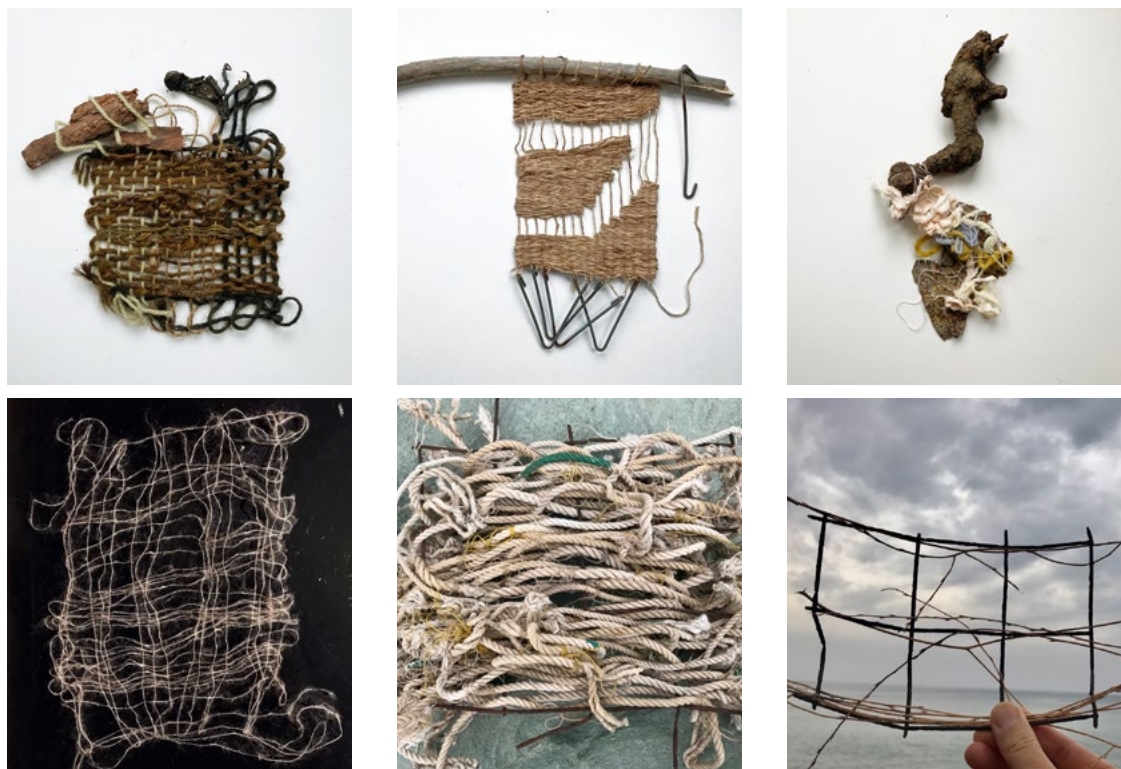
Mivel mélyen hiszek a „csinálva tanulás”, azaz a cselekvés általi tudásátadás filozófiájában, egy workshop elején nem szeretek hosszasan beszélni. Inkább rögtön bemutatom a résztvevőknek a szövőkeretet vagy -széket, és megmutatom, hogyan kell felvinni a láncfonalat, illetve hogyan szöjék meg az első alapvonalakat egy egyszerű szövésmintával: egy felül, egy alul. (Ha mostanra kíváncsi lettél, a [digitális könyvtárunkban](#) található útmutató alapján magad is kipróbálhatod a szövést!) Ezt követően mindenki elindul a maga útján. Minden tanuló a saját tempójában halad, és közben természetesen kérdések, ötletek merülnek fel.

Tanárként az én szerepem abban rejlik, hogy irányt mutassak az egyéni alkotói ötletek kibontásában, segítek az elakadásokban, inspiráljam a résztvevőket az új lehetőségek felfedezésére, és támogassam az egyedi művészi kifejezőmód fejlődését. A felmerülő kihívások között lehetnek önkifejezési nehézségek, a saját művészi nyelv megtalálása, technikai kérdések, koncentrációs vagy kitartásbeli nehézségek, illetve testi kihívások – például kézfájás, hátfájás, látási problémák vagy a helyes testtartás megtalálása. A szövők sokféleképpen közelítik meg a feladatot: egyesek állandóan kísérleteznek önállóan kitalált öltésekkel, csomókkal, talált anyagokkal, míg mások a figurálisabb vagy grafikusabb irányhoz vonzódnak.

A résztvevők gyakran már eleve személyes érdeklődéssel érkeznek a szövőműhelybe, vagy idő közben találják meg az érdeklődést – ez akkor válik nyilvánvalóvá, amikor megosztanak egy képet, egy emléket,

történelmi tény, mesét vagy hagyományt a saját kulturális örökségükből. Az, aki rendelkezik szövőtapasztalattal, általában jobban rálát arra, hogy a szövés milyen történelmi és sokrétű hatást gyakorolt a társadalomra. Ez messze túlmutat az olyan nyilvánvaló alkalmazási területeken, mint a lakberendezés, a divat, a képzőművészet vagy a színház – ide tartoznak a gazdasági összefüggések, a nyelvi és egyéb kifejezőmódok, a nők elnyomása, a migráció, a kereskedelem, az antropológia és sok egyéb terület. Az ilyen jellegű háttérismeretek megosztása tágíthatja a résztvevők látókörét, és felkeltheti az érdeklődést rámutatva, hogy a szövés milyen kiterjedt társadalmi, gazdasági és környezeti hatással bír világszerte.

A holland kolléganőm – akivel együtt dolgozunk a Hangfonalak projektben –, Nina van Hartskamp megközelítése is külön említést érdemel, hiszen az enyémtől eltérő, szó szerinti és átvitt értelemben is új színeket és ötleteket hozott a közös munkába. A természetes módon festett fonalak és textíliák használata nagy hatással volt a Hangfonalak csoportjára. A növényekkel való lenyomatkészítés és festés környezettudatos és közösségi gyakorlata szerves részévé vált a projekt eszköztárának. Aktívan alkalmaztuk Amszterdamban, Svédországban és Magyarországon is. Nina van Hartskamp szövésmunkái – amelyekbe a kiszáradt ágaktól kezdve az ágykeretekből vett fémalkatrészekig sokféle anyag került – a közösen használt életterek falait díszítették mindannyiunk örömére. Módszere más csoporttagokra is hatással volt, különösen Svédországban, ahol a természethez való kapcsolódást az ottani szabadtéri környezet is elősegítette.

A szövés és az éneklés harmóniája

A szövés és az éneklés valódi, organikus összeolvadása a Hangfonalak harmadik alkalommal rendezett munkahetén történt meg Amszterdamban (2023 áprilisában), amelyet Nina van Hartskampal közösen szerveztünk, és amely a vizuális, tapintásalapú és történetmesélő gyakorlatok köré épült. Ekkor vált az éneklés és a szövés kapcsolata egymást kölcsönösen erősítő és tápláló élménnyé. Az előkészítő szakaszban Liza Prins, holland művész és vendégtanár által vezetett műhelymunka szövésmintázatok megénekléséről szólt Segédanyagként alkalmi kis füzeteket készített szövésmintákkal, amelyek egyfajta nyelvként működtek, és a zenei kottákra emlékeztettek. Liza vezetésével a csoport különféle módszerekkel kísérletezett, hogy vokálisan megszólaltassa ezeket a mintákat. Emellett hangi kísérleteket végeztünk egy általam korábban szőtt textil alapján is. A workshop előtt bemutattam Mehdi Aminian *The Woven Sounds* [Szőtt hangok] című dokumentumfilmjének (2023)⁶⁰ frissen megjelent tízperces összefoglalóját, amelyben iráni szövők láthatók, akik a színminták elrendezését „énekbeszéddel”, kérdés-felelet formában kommunikálják egymással.

Ez a két élmény alapozta meg az ezt követő szövési és éneklési folyamatot, amely eredetileg nem volt betervezve, mégis organikusan bontakozott ki. Egy kétoldalas, láncfonállal felszerelt álló szövőkereten dolgoztunk együtt. A szövőszék egyik oldalát a „szabad stílusú szövésnek” szenteltük, ahol a kreativitásnak nem szabtuk korlátokat – azzal a közös megegyezéssel, hogy figyelemmel és tisztelettel viszonyulunk egymás munkájához. A másik oldalon falikárpit szövést végeztünk – egy strukturáltabb megközelítést alkalmaztunk, amelyben négy sor síkszövést (egy alul, egy felül) két sor csomózás követett. Ez a technika sok kézzel szőtt szőnyeg esetében is megfigyelhető, így például a jól ismert berber (amazigh) szőnyegekénél is. Az iráni énekesek inspiráló példája, a mintázatalapú éneklési kísérleteink, az inspiráló tér és a természetes alapanyagokkal festett gyapjúfonalak mellett a közösségi szövés során mindannyiunkat megihletet a *Khert'lis Naduri* című grúz dal dallama, amelyet korábban Laurent Stéphan tanított meg nekünk. A grúz szöveg helyett azonban saját, rögtönzött dalszövegeket alkottunk a pillanat történéseire hagyatkozva, gyakran magára a szövésre reflektálva.

⁶⁰ 'The Woven Sounds' - Demo - A Documentary by Mehdi Aminian (2018) YouTube. Elérhető: <https://www.youtube.com/watch?v=5iS1GixOCL4> [2024.09.17].

Khert’lis Naduri

Oi nani da nanaa, khertalma kheli damgala

Oi, nani da nana, az orsó feltörte a kezem

Oi nani da nana, khertalma kheli dangala

Oi, nani da nana, az orsó feltörte a kezem

Oi nani da nanaa, khertalgasatekhelmao

Oi, nani da nana, bárcsak eltörne az orsó

Oi nani da nana, khertalgasatekhelmao

Oi, nani da nana, bárcsak eltörne az orsó

A szövés és éneklés közben a dalszöveg folyamatosan változott, például így:

Oi nani da-nanaa, zölddel szövök majd egy fát
(egy ember énekli a hívósort, és rögtönöz egy mondatot)
Oi nani da-nana, zölddel fog szőni egy fát
(a csoport megismétli a hívást és a mondatot)

Oi nani da-naanaa, hogy kell kötni a csomót?
(egy ember énekli a hívósort, és rögtönöz egy mondatot)
Oi nani da-naana, hogy kell kötni a csomót?
(a csoport megismétli a hívást és a mondatot)

Gyakorlat a közös éneklésre és szövéstre

Ez a gyakorlat bármely munkadalra alkalmazható, amely kérdés-felelet szerkezetű. Alapvető fontosságú, hogy a csoport minden tagja ismerje a dal felépítését és dallamát. Egy ismétlődő kezdősort lehetővé teszi, hogy bármely résztvevő jelezze a többiek felé: most ő következik. Ez arra ösztönöz mindenkit, hogy figyelmesen hallgassa a többieket. A bevezető után az illető a dallamra egy új sort improvizál, hasonló szótagszámmal. Ezután a csoport közösen megismétli a bevezetőt és az újonnan megalkotott sort. Bár van lehetőség némi kreatív szabadságra – például egy szótaggal többet vagy kevesebbet is ráilleszthetünk a dallamra –, minél nagyobb az eltérés, annál nagyobb kihívást jelent a csoport számára, hogy az improvizált sort tökéletes összhangban meg tudja ismételni.

A munkadalok kérdés-felelet szerkezete nemcsak megerősítő erejű, hanem mentálisan is ösztönző minden résztvevő számára. Az utasításként szolgáló sorok aktív hallgatása, majd visszaéneklése – miközben a szövés folyamata is zajlik – egyszerre tartja ébren az elmét és foglalkoztatja a kezeket. Az éneklés

arra bátorítja az egyéneket, hogy saját sorokat alkossanak a meglévő dallam- és szerkezeti kereteken belül. A kérdés-felelet dinamika továbbá megerősíti a csoport közösségi szellemét: a résztvevők együtt figyelnek, együtt ismételnék, miközben a szövés is közösen kialakított összhangban történik. Olyan együttműködés jön így létre, amelyet senki sem irányít vagy vezet. Ehelyett minden résztvevő lehetőséget kap arra, hogy egy pillanatra karmesteri szerepbe lépjen azzal, hogy bevezeti saját, improvizált sorát az éneklés során. Ez a játékos szerepcsere enyhíti a vezetői szerepkörhöz gyakran társuló felelősség súlyát, és akár felszabadult örömet is hozhat a szövés folyamatába.

Együttműködés a határok átlépése nélkül

A közös szövés és hanghasználat ismét meghatározó szerepet játszott a Hangfonalak projekthét I során Leedsben, a *Leeds – 2023 Kulturális Fővárosa* programsorozat részeként. A szövés a *Making a Stand* (Állásfoglalás) című installáció keretében zajlott, Leeds főterén (City Square) – azon a történelmi helyszínen, ahol egykor a Leodis-erdő állt, és ahol az installáció részeként nagyméretű fagerendákból álló rácsszerkezet állt. A hét programjának szervezői – Teresa Brayshaw, Hannah Butterfield és jómagam – már jóval korábban megkezdtuk az előkészületeket, és brit kollégáimat támogattam a felkészülésben. Ez magába foglalta a szövéshez szükséges anyagok összegyűjtését és két szövőkeret megtervezését. Az egyik szövőkeretet kifejezetten a Leeds főterén történő közösségi szövéstre szántuk – ez három napon át tartó tevékenység volt Teresa Brayshaw vezetésével, a szakmai csoportunk egyik felének részvételével. A másik szövőkeret arra szolgált, hogy az Amszterdamban megkezdett, befejezetlen falikárpit-szövést felállítsuk rajta. Ez a keret a Leeds Városi Múzeum egy zárt helyiségébe került, ahol Hannah Butterfield vezetésével egy menedékkérőkből álló csoport, illetve a Hangfonalak munkatársainak másik fele kapcsolódott egymáshoz.

Elsőre meglehetősen elvont feladatnak tűnt, hogy a nyilvánosság számára, egy köztéren használható tervet készítsék, különösen úgy, hogy sem a téren nem jártam még, sem a közönséggel vagy a helyi alkotókkal nem volt személyes tapasztalatom. Ez az élmény eszembe juttatta, amikor fiatal gyakornokként részt vettem egy holland divatmárka tervezőosztályának a megbeszélésein. Ezeken a találkozókön olyan mintadarabokat próbáltak fel és értékelték, amelyeket egy bangladesi gyárban varrtak – számomra ezek egyszerűen csak ruhadarabok voltak. A holland tervezők gyakran fejezték ki csalódottságukat a kivitelezéssel kapcsolatban, mivel úgy érezték, hogy a terveiket félreértelmezték. Erős vágy ébredt bennem, hogy feltérképezem a félreértéseket és azok gyökereit.

Elgondolkodtam azon, vajon hogyan értelmezik a ruhák műszaki rajzait azok a bangladesi gyári dolgozók, akik talán semmilyen formális oktatásban nem részesültek, és talán még a latin betűket sem ismerik. Ez az emlék egyúttal bepillantást enged abba is, hogyan alakult át a divat- és textilipar az 1970-es és 1980-as évek tömeges kiszervezése után, amikor a gyártást alacsony bérköltségű országokba helyezték át. Ez a globálisan széttöredezett iparág, ahol a nyugati tervezők munkáját a világ másik felén élő, gyakran méltatlan körülmények között dolgozó emberek valósítják meg, óhatatlanul kommunikációs és érzelmi elszakadáshoz, félreértésekhez vezethet és ahhoz, hogy az elképzelések elakadnak a nyelvi-kulturális fordítás során.

Visszatekintve a korábban nyilvános művészeti installációkhoz általam tervezett szövőkeretek megalkotásának a kihívásaira, egyértelművé vált számomra, hogy az együttműködés kulcsa a kommunikáció és a bizalom. Ezt példázta az a spontán videóhívás is, amelyben Teresa megosztotta velem első benyomásait a kiállított installációról. A korábbi személyes közös munkák, illetve Teresa tapasztalata az amszterdami szövőkerettel erősítették ezt a bizalmat. Az a tudat, hogy mindannyian hozzászoktunk a rögtönzéshez, és ahhoz, hogy a rendelkezésünkre álló eszközökkel dolgozzunk, szintén hozzájárult, hogy bizalommal tekintsünk az együttműködésre. A *Leeds 2023 – Kulturális Főváros* szervezetének, valamint a közösségorientált Mill Hill Kápolnának (amely a főtér szomszédságában található) a bevonása új dimenziókat nyitott meg az együttműködésben. Bár ez némi bonyodalommal is járt, a lehetőségek messze felülmúlták a nehézségeket: a tevékenységeink nagyobb láthatóságot kaptak, szorosabb kapcsolat jött létre a helyi közösséggel (beleértve a Mill Hill Kápolna sokszínű közösségét is), önkéntes segítséget kaptunk, valamint olyan helyet is biztosítottak a számunkra, ahol összegyűlhettünk, előkészíthettük az anyagokat, és éjszakára biztonságban hagyhattuk a közös szövést.

A mi megközelítésünk és a holland divatmárkánál látott példa közötti különbség nem magukban a „termékekben”, hanem a folyamatban rejlik. Bár a létrejött alkotások természetüknél fogva nem hasonlíthatók össze közvetlenül, mégis értékes tanulságok szűrhetők le a mögöttük húzódó munkafolyamatok elemzéséből. Ezek közül különösen fontosak azok a szempontok, amelyek az emberi kapcsolódást és jelenlétet hangsúlyozzák, amelyek bármilyen nemzetközi együttműködésbe

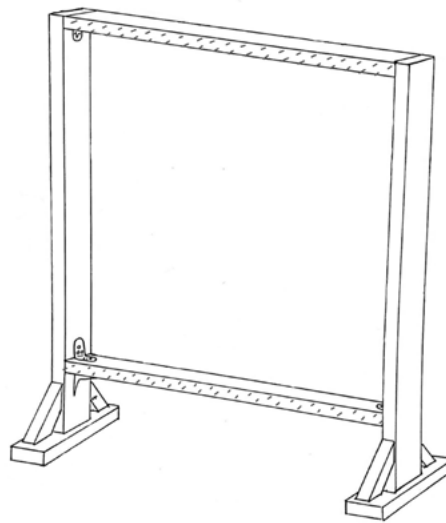
beépíthetők. Véleményem szerint az egyik legfontosabb tényező az az idő, amit az együttműködés keretrendszerének kialakítására fordítottunk. Az online találkozók kulcsfontosságú szerepet játszottak a résztvevő partnerek közötti kommunikációban: lehetővé tették, hogy meghallgassuk egymás kívánságait és aggályait, megértsük egymás döntéseit, határait és lehetőségeit. Emellett a Teresával korábban megvalósult személyes együttműködésünk is segítette a munka teljeskörű megvalósítását. Az, hogy ismertük egymás képességeit és időkereteit – saját kötelezettségeink mellett –, segített abban is, hogy jobban felmérjük a másik erőfeszítéseit, és tudjuk, mekkora befektetett energia szükséges a kézzelfogható eredményhez. Ennek köszönhetően sikerült két szövőkeretet megvalósítanunk új szőnyegek szövéséhez, illetve előrelépés történt az egyik befejezetlen szőnyegünket illetően.

Együtt szőni – a kollektív jóllétünk gyógyításáért

A Leeds főterén végzett tevékenységünk új és mély tapasztalatot jelentett számomra a közösségi szövés kapcsán. Az a felelősség, hogy a résztvevőket meghívjam és eligazítsam a közös munkában, immár nem kizárólag az én vállamon volt – megosztott a Hangfonalak többi tagja között. Ez lehetővé tette számomra, hogy hátra lépjek, és kívülrőlként szemléljem az eseményeket ahelyett, hogy a középpontjában lettem volna. Emellett új szint vitt a folyamatba Halas Dóra és Christiane Hommelsheim kezdeményezése, akik aktívan bátorították a szövésben résztvevőket vagy az arra járókat, hogy osszanak meg egy-egy dalt velük vagy a csoporttal. Megható pillanatok születtek, amikor idegenek engedték ki a hangjukat mások előtt, s így fény derült arra is, milyen sokféle háttérű emberrel találkoztunk Leedsben. Csoportunk is gyakran énekelt – különböző nyelveken, miközben szőttünk vagy a szövés közelében álltunk –, ami felkeltette néhány járókelő érdeklődését (bár talán másokat éppen elriasztott). A szövést kísérő éneklés összességében örömet hozott és végig fenntartotta a jó hangulatot a három nap során.

Azt merném állítani, hogy az éneklés is hozzájárult ahhoz, hogy nemcsak egy, hanem két szőnyeget is sikerült befejeznünk! Emellett előkészítette a terepet a napi 17 órás nyilvános hanggyakorlatokhoz, amelyeken a teljes Hangfonalak csoport részt vett az installáció részeként. A résztvevők között ott voltak más együttműködők is, például a Mill Hill Kápolna lelkésze és a Harmony Choir (Harmónia kórus) tagjai.

A hét tapasztalatiról készült jegyzeteimet és megfigyeléseimet böngészve különösen két dolog tűnik fel. Először is, az éneklés beépülése a szövésbe – akár közben, akár mellette, akár váltakozva – jelentősen erősíti a csoport összetartozásának érzését és a közös szövés szellemiségét. Mindez növeli a közösségi folyamat állóképességét is. Mivel az önkéntesek és résztvevők folyamatosan cserélődtek, a közösen végzett tevékenység egyfajta hívogató „ragasztóként” működött: bárki könnyedén bekapcsolódhatott. A második pont egy központi kérdés körül forog: lehet-e a mai Európában a közös szövés gyakorlata a kollektív jóllét helyreállításának egyik eszköze? A kérdés azt próbálja megragadni, hogy milyen jelentőséggel bír a közös szövés, figyelembe véve a szövés és a textilipar történelmileg változó szerepét Európában, valamint a Hangfonalak projekt során a különböző európai közösségekkel végzett munkánkat.

Összegzés

A közös hanggyakorlatokban való részvétel növelte a tudatosságunkat saját hangunk és testünk iránt, valamint mások teste és hangja iránt is. Az ehhez társuló kézműves tevékenységek – közös szövés, ruhajavítás, fonalfestés, növényi lenyomatkészítés textilre és papírra, valamint könyvkészítés – kiszélesítették a körülöttünk lévő kapcsolati hálót. Összekapcsoltak minket dolgokkal, tágabb környezeti helyszínekkel, tárgyakkal, történetekkel és anyagi valóságokkal. Kapcsolatot teremtettek más korokkal, a kulturális örökségünkkel, a történelemmel, a két kezünkkel, a látás és az érintés érzékszerveivel, a színekkel, textúrákkal, valamint a saját és a közösen létrehozott kifejezésmódunkkal.

E két közösségi megközelítés gondosan megalkotott gyakorlatokban való egyesítése egy befogadóbb és teljesebb tudatosságot eredményez, amely alacsony küszöbű, kreatív felfedezések alapjául szolgálhat egyének vagy csoportok számára, akik szeretnének bekapcsolódni átfogó és együttérző alkotótevékenységekbe. Az ezekből a munkákból létrejövő hang- és anyagszövetek gazdag dokumentációként szolgálnak: lenyomatai annak a sajátos közösségnek és helyszínnel, amely együtt fedezett fel, tanult és alkotott. Eközben maga a folyamat egyénenként is hatással lehetett a résztvevőkre, hozzájárulva személyes fejlődésükhöz. Közös alkotómunka eredménye – és maga az út – soha nem lesz kétszer ugyanaz. A Hangfonalak mellett számos más alkotói projektet, megközelítést és gyakorlatot is ünneplünk, amelyek hasonló céllal jöttek létre: a tudatosság erősítése, valamint olyan pozitív kapcsolatok építése, amelyek előmozdítják a kollektív jóllétünket.

A kézműves halk, de meghatározó hangja

A közös szövés aktusában egy központi, mégis néma szereplő lép a középpontba: a szövőszék. A munka terében más elemek is hangsúlyossá válnak – a fény, a hőmérséklet, a padló, a székek vagy a párnák, amelyeken a szövők ülnek vagy állnak, a teáscsészék, a fonalak, a színek és az illatok. A kézműves munka gyakorlása aktiválja az érzékszerveket, és fokozza a tudatosságot mind az eszközök, mind pedig a környezet iránt, amelyben az alkotás zajlik. Ezek az elemek – amelyek manapság többnyire tömeggyártásból származnak, korábban maguk is tervezett és kézzel készített tárgyak voltak. Az alábbi, 1943-ban írott szöveg, amely Anni Albers tollából származik, a tervezés jelentőségét, annak fejlődését és ennek következtében a kézműves, a tervező és a művész megváltozott, mégis központi szerepét hangsúlyozza.

“Ha a művészetben arra vállalkozunk, hogy a természetet követve tanuljunk annak gazdag formai változatosságából, akkor munkánk másik pólusán, az eszközök fejlesztésében épp az ellenkezőjét tesszük: a formát a legalapvetőbb elemekre redukáljuk. Az eszközök esetében a hasznosság az uralkodó elv. Ezek nem önmagukért léteznek, mint a műalkotások, hanem valamilyen cél elérését szolgálják. Noha a használati tárgyak formájukban a hasznosságot fejezik ki a legtisztábban, mégis, a környezetünkben megbúvó tárgyakban is felfedezhetjük az alkalmazhatóságot. Annyira természetesnek vesszük jelenlétüket, hogy szinte észre sem vesszük a formájukat. Ezek a tárgyak az anonim mérnöki munkáktól a hétköznapi, szerény használati eszközökig terjednek – utak, villanykörték, lepedők, tejespalackok. Csendes és visszafogott létezésük nem követel figyelmet, nem igényelnek különösebb gondoskodást, és nem ébresztenek bennünk büszkeséget, amiért birtokoljuk őket.

Bár néha kedveljük az egyszerűséget, máskor vágyunk valamilyen extra minőségre – a kihívó szépségre. A szépséget színekkel, textúrával, arányokkal vagy díszítéssel igyekszünk elérni, bár a szépség nem csupán kiegészítő elem. Ha függetlenedik a használhatóság követelményeitől, és önmagában bontakozik ki, akkor – mint művészet – minden más munkánkat felülmúlja. A műalkotásokban az egyébként ránk jellemző egyformaság, egyértelműség és rendszeresség feloldódik. Ehelyett egy szinonimát keresünk: egy belső viszonyt a formán keresztül. Könnyű felismerni mögötte az emberi szellemet, ám mint a természet, végső soron ez is megfejtethetlen marad.

A forma iránti érzékenység révén a kézműves, a tervező vagy a művész hatással van a stílus általános irányaira – akár jó, akár rossz irányba. A kézműves ma kívül áll az ipari termelés nagy rendszerén, míg a tervező része annak. De akár belül, akár kívül, közvetve vagy közvetlenül, a kézműves és a művész is alakítja a tárgyi világ formálását. Az a tény, hogy a magasabb képzelőerővel létrehozott elemek inkább a művészetben és a kézművességben kapnak teret, semmint az ipari tervezés közvetlenebb, gyakorlati színterein, talán az ipar szűkebb specializációjával magyarázható. Ha nem hirdetjük a kézművességet politikai eszközként, mint ahogyan Gandhi tette, akkor a kézműves – mint termelő – ma már csupán mellékszerepet tölt be. Ám mint olyan valaki, aki a dolgokat a kezdetektől a végéig maga készíti el, kézben tartja az anyagot, és közvetlen kapcsolatban áll azzal, érzékennyé válik a folyamat és az anyag kölcsönhatásából fakadó impulzusokra. Ma az ő szerepe az, hogy tolmácsa legyen ennek a kölcsönhatásnak. Ő lehet a termelés egészének lelkiismerete is. Hangja halk, de figyelmeztető, és helyes irányba mutat. Mert ha a kézműves jó hallgató, akkor az anyag megszűgja neki, mit tegyen – és az anyag nem téved.

A kézműves vagy művész felelőssége akár ennél is tovább terjedhet, mégpedig arra, hogy próbálja megfogalmazni az általános viszonyulásunkat a már létező dolgokhoz. Mivel a termelést ma leginkább gazdasági érdekek vezérlik, szükség lehet az elkötelezettségtől mentes kívülről állóra – a kézművesre vagy a művészre –, hogy kritikusan szemléljük ezek következményeit. Hozzászoktunk, hogy új igények keletkeznek, és új formák jelennek meg ezek kielégítésére. A birtoklási vágyunk folyamatosan tápláltatik – ez újra és újra a történelem során a háborúk mélyebb okává is vált. Érzékenyebbé kell válnunk arra, milyen hatással vannak ránk a tárgyak, és tudatosabbá arra, mit jelent a birtoklás. Mert az eszközök cselekvésre hívnak; a műalkotások elmélkedésre. Az életünk passzívabb szereplői – melyek védenek és kiszolgálják minket – pihenést és kényelmet adnak; mások viszont megterhelnek és bosszúságot okoznak. Választanunk kell: azok közül, amelyek elterelik figyelmünket, és azok közül, amelyek elmélyítenek; az önzetlen szolgálat és az öncélú egyénieskedés között; a lenni és a birtokolni hangsúlyozása között.

Kevesen vagyunk, akik képesek vagyunk úgy birtokolni tárgyakat, hogy az ne rontson meg minket, hogy ne társuljon hozzá a birtoklásból fakadó gőg, vagy egyfajta hamis biztonságérzet. Kevesen tudunk ellenállni annak, hogy a tárgyak elvonják figyelmünket. Meg kell tanulnunk a új és egyedi helyett az egyszerűt és tartósat választani; a tárgyakban az objektív és átfogó

formát keresni, nem pedig az extravagáns, individualista megjelenést. Ez a hozzáállás a hozzáadás helyett a csökkentést jelenti – szembe megy szokásos gondolkodásmódunkkal. Otthonainkat túlterhelik olyan tárgyak, amelyeknek csak alkalmoszerű haszna van. Különleges igényekre vagy pillanatnyi hangulatokra tervezik őket, ezért ezeknek is csak átmeneti létre lenne szabad ítéltetniük. Mégis ragaszkodunk hozzájuk – és ők is hozzánk –, s így korlátozzák szabadságunkat. A birtoklás lealacsonyíthat.

A kevesebb birtoklás a tervező és a kézműves számára alapvetően új feladatot jelent, hiszen ez a tárgyak sokoldalúbb, átfogóbb használatra való megtervezését követeli meg. A tervező hozzáállásának változnia kell: az egyéni ízlés kifejezése és a személyes hajlamok túlhangsúlyozása helyett a csendes segítségre kell törekednie. A konkrét helyett az általánosra, a múlandó helyett a tartósra kell összpontosítania. A folyamatos változás elengedése nem jelent feltétlenül stagnálást vagy unalmat; inkább azt, hogy túllépünk a hangulatokon és divatokon. Olyan módon kell terveznünk, amely túlmutat az adott pillanat érdekességén. Ahelyett, hogy munkánkat a pillanatnyi közízléshez igazítanánk – amelyet az ipar gyakran félreért és alábecsül, miközben a gyors fogyasztásra összpontosít –, irányítsuk figyelmünket arra az értékérzetre, amely a közízlés mélyén rejlik.”⁶¹

Az 1942-ben íródott szöveg ma már szinte prófétikusnak hat, ahogyan előrevetíti a jövő formatervezési világát, ahol a figyelem középpontjában a gazdaság és annak aktuális termelési prioritásai állnak, nem pedig a gondoskodás, a jóllét vagy a fenntartható, hosszú távú lét szempontjai. Az „elferdült világok” egyértelműen utalnak a Hangfonalak munkájára. Számomra azonban ennél mélyebb kapcsolat is kirajzolódik: nem annyira a kollektív „mi” mint kézművesek közössége szólít meg, hanem az a halkabb hang, amely azonosul a szövőszékkel, a központi, mégis néma főszereplővel. A szöveg aktusában ez a hang egyfajta mély alaphangként rezdül meg az éneklésünk alatt. A szöveg egy dichotómiát állít elénk, kihangsúlyozza a „lenni” vagy „birtokolni” különbségét. Megdöbbenő módon ez a választás – úgy tűnik, 80 évvel később valósággá vált. Ám az, hogy a birtoklás és a tömegtermelés kapott vezető szerepet, nem csökkenti a kisebb léptékű, inkluzív és részvételi alapú művészeti projektek vagy más kollektív kezdeményezések jelentőségét. Épp ellenkezőleg: mindez csak még hangsúlyosabbá teszi, mennyire kulcsfontosságúvá vált az efféle munka a mai világban.

61 Albers, A. and Danilowitz, B. (2000) *Anni Albers: Selected Writings on Design*. Hanover: University Press of New England, 17-21.

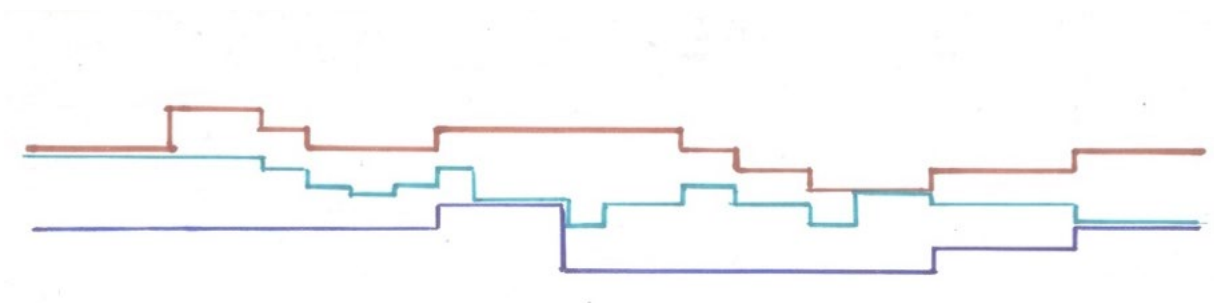
ქართული ტრადიციული სიმღერის ადმწრდელობითი დირებულება

A TRADICIONÁLIS GRÚZ ÉNEKEK PEDAGÓGIAI JELENTŐSÉGE

Laurent Stéphan

A Hangfonalak projekt során számos formában került sor énektanulásra és közös zenélésre. A résztvevők sokféle háttérrel és eltérő zenei tapasztalattal érkeztek – volt köztük énekes, zenész, zenetanár, kórusvezető, de akadtak olyanok is, akik korábban sosem vettek részt formális zenei képzésben. A program egyes pillanatai teret adtak az egyéni hanggal való munkának, máskor egy-egy dal tanulása zajlott a csoportban, közösen. A grúz népdalokat különösen hasznosnak és inspirálónak találtuk ezekhez a helyzetekhez. Ezek a dalok mély hatást tettek ránk, egyrészt zenei karakterük és többszólamúságuk, másrészt az átadásuk módja miatt. Ezek a dalok – a zenei szempontokon túl – a közös éneklésnek olyan sajátos formáját kínálják, amely a figyelmen, a testtudatosságon és a halláson alapul, nem pedig a zenei írásbeliségen vagy elvont elméleti tudáson. Éppen ezért kiválóan alkalmazhatók közösségi énektanításra vagy improvizációs gyakorlatokra, és előkészítik a hangképzéssel vagy más énektanítási irányzatokkal való találkozást is.

A grúz énekanyaghoz való viszonyulásunkat számos tényező befolyásolta, például az, hogy ki hogyan ismerte meg a dalokat, vagy hogy milyen alkalommal és hogyan tanította vagy énekelte őket. Az alábbiakban több szemszögből, különböző témák mentén szeretnénk bemutatni, hogyan váltak ezek az énekek a Hangfonalak közösségében központi jelentőségűvé – nemcsak zenei értelemben, hanem az egymáshoz való kapcsolódás, a figyelem, a meghallás és a közös cselekvés mintái szempontjából is.

Többszólamúság

A Roy Hart Nemzetközi Művészeti Központot a Hangfonalak projektben Carol Mendelsohn, Saule Ryan és Laurent Stéphan képviselte, mindannyian énektanárként. Már a kezdetektől fogva felmerült bennünk a gondolat, hogy használjuk a grúz vokális zenét, hiszen ez az egész a hangok összeszövéséről szól: ez a háromszólamú többszólamúság tökéletes hangzó megfelelője egy háromszólamú fonatnak. Ráadásul ez olyan zene, amelyet Laurent jól ismer: harminc éve éneklő különféle együttesekben (Marani, Mze Shina, Djamata és Madlobeli). Szenvedélyesen szereti megosztani ezt a repertoárt, amelyet valódi kincsnek tart (az UNESCO 2008-ban a grúz többszólamú éneket az Emberiség Szellemi Kulturális Örökségének részévé nyilvánította),⁶² és nagy örömmel tanította ezeket a dalokat a Hangfonalak projekt során.

Amikor 2022 novemberében Dél-Franciaországban először találkoztak a résztvevők, többféle grúz dalt is megtanultunk, és ezeket a későbbi közös munkák során újra és újra elővettük:

- ősi, rituális gyógyító dalokat, amelyeket ma már altatódalként énekelnek: *Iavnana Bat'onebo* és *la Patonepi*⁶³
- énekeket az ortodox liturgiából: *Upali Supevs* és *Shen Upalo*
- egy dalt, amely egy körkörtáncot kíséri: *Abkhazuri Perkhuli*
- egy munkadalt, amely közvetlenül is kapcsolódik projektünk témájához (fonásra íródott): *Khert'lis Naduri*.

Ez utóbbi dal különös jelentőséggel bír a Hangfonalak számára, amire később részletesebben is kitérünk.

Kétség sem fér hozzá, hogy a grúz énekek iránti nemzetközi érdeklődés mindenekelőtt e zene belső erejéből és szépségéből fakad. Ahelyett, hogy szubjektív vagy esztétikai fogalmakkal közelítenénk, arra bátorítjuk az olvasót, hogy kövesse a lábjegyzetekben található hivatkozásokat, és hallgasson meg néhány részletet, hogy saját benyomása legyen erről a vokális világról.

⁶² UNESCO - Georgian polyphonic singing (n. é.) ICH UNESCO. Elérhető: <https://ich.unesco.org/en/RL/georgian-polyphonic-singing-00008?rl=00008> [2024.06.17].

⁶³ *la Patonepi* - Imke McMurtrie, Nana Mzhavanadze & Tamar Buadze (2018) YouTube. Elérhető: <https://www.youtube.com/watch?v=HGN3W5TJWOY> [2024.06.17].

Tagadhatatlan, hogy a grúz zene túlmutat ezen a kis országon. Igor Sztravinszkij például élete vége felé, az 1960-as években elárulta, hogy gyakran hallgatott ilyen dalokat, és ezt a zenét „csodálatos felfedezésnek” nevezte, amely „sokkal többet adhat egy előadásnak, mint bármely modern zene”.⁶⁴ Azóta is számos példa mutatja ezt: Billy Joel többször énekelt grúz együttesekkel a színpadon,⁶⁵ a Coen testvérek pedig grúz háttér vokálokat használtak *A nagy Lebowski* című filmjükben – hogy csak néhány példát említsünk.

Azok számára, akik nem ismerik a grúz énekeket, érdemes azzal kezdeni, hogy ezek három különböző, egyidejűleg megszólaló dallamból állnak, és az igazi zenei élmény éppen ezek összeszövéséből fakad. Gyakran előfordul, hogy több mint három ember énekel, ilyenkor többen éneklnek ugyanazt a szólamot.⁶⁶ A három szólam annyira szorosan összefonódik, és olyan jól illeszkedik egymáshoz, hogy gyakran rendkívül nehéz – sőt, olykor lehetetlen – elkülöníteni, melyik dallam melyik szólamhoz tartozik.

A zenei aspektus mellett ennek az éneklésnek kapcsolati dimenziója is van, mivel csak több ember közös éneklése által létezik – legalább három személy szükséges hozzá. Kollektív alkotás. A nyugati kultúrában az individualizmus magasra értékelt érték. A grúz éneklés viszont azt kívánja, hogy kapcsolódjunk másokhoz, figyeljünk egymásra, olyan egyensúlyt keressünk, amelyben mindenki hallható, és senki sem nyomja el a többieket. Együtt dolgozunk, így ez az éneklés egyben megosztás és találkozás pillanata is – ugyanakkor erős függés másoktól, a maga minden törekénységével és kockázatával együtt.

A grúz éneklés lényege a találkozás: örömforrás az is, ha valaki meg tudja tartani saját dallamvonalát, miközben a többiek mást énekelnek, és az is, amikor a különböző szólamok összefonódnak, kiegészítik egymást. Aki grúz dalt énekel, nem önmagát hallja,

⁶⁴ Igor Stravinsky – Quotes (n. é.) GoodReads. Elérhető: <https://www.goodreads.com/quotes/928605-recordings-of-georgia0n-folk-polyphonic-songs-makes-a-great-musical> [2024.06.17].

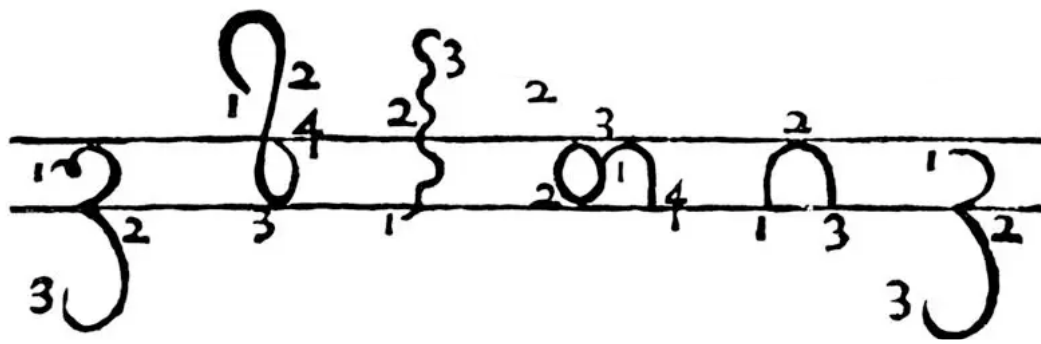
⁶⁵ BILLY JOEL in TBILISI, GEORGIA - 1987 (2021) YouTube. Elérhető: <https://www.youtube.com/watch?v=DM1n9oKut1E> [2024.06.17] – a szóban forgó rész a video elejétől számított 4'23"-nél található.

⁶⁶ Grúziában kizárólag a basszus szólamot (a három szólam közül a legmélyebbet) éneklnek többen, míg a legmagasabb szólamot (az úgynevezett „Első szólam”) és a középső szólamot („Második szólam”) mindkettőt szólóénekesek adják elő. Külföldön azonban nem ritka, hogy a csoportok úgy döntenek, hogy az első és második szólamokat is több énekesre bízzák, hogy kiegyensúlyozottabb hangzást érjenek el a különböző szólamok között.

hanem a saját és mások hangjából összeálló szövetszövetet. Ez a többszólamú repertoár lehetőséget kínál arra, hogy új dimenzióban ismerjük meg saját hangunkat, azáltal, hogy az másokéval egybeolvad. Azok számára, akik a mély szólamot éneklék, a cél az, hogy teljesen összehangolódnak a szólamtársakkal – úgy, hogy a hallgató azt érezze, mintha egyetlen ember énekelne. A basszust éneklők közös hangszínt keresnek, az egyéniség eltűnik, hogy a szólam szolgálatába álljon. Három hang egyidejű szövése sokkal teltebb, erőteljesebb hangzást eredményez, és egészen más hatást kelt, mint egyetlen énekhang önmagában.⁶⁷

Tudásátadás szájról szájra

A grúz vokális zene másik alapvető sajátossága, hogy nagy része ma is szóbeli hagyomány útján adódik tovább. Ezek a dalok rendkívül könnyen taníthatók kottahasználat nélkül is – az Erasmus+ projekt során mi is így tanultunk. Ez különösen érdekes szempont azok számára, akik oktatási célból szeretnék használni a grúz dalokat, hiszen a szóbeli átadás által ez a zene sokak számára hozzáférhetővé válik. Egy grúz dalt „felszívódás” útján lehet megtanulni, szólamról szólamra. Egy dallamot addig ismételünk, amíg meg nem jegyezzük (akik vizuális emlékezzel rendelkeznek, azoknak sokat segíthet, ha a dalszöveg írott formában is előttük van). Ezután külön-külön megtanuljuk a második szólamot (ez általában a középső szólam, amely a dalt egy felhívással indítja), az első szólamot (a legmagasabbat), majd a basszust (ez az alsó szólam gyakran kevesebb mozgással jár, és stabilabb, mivel az e fölött megszólaló szólamok alapjaként szolgál). Ezután jön a két, majd a három szólam egyidejű megszólaltatása – és ekkor történik meg a csoda.

⁶⁷ Aketuri Alilo - Adilei (2018) YouTube. Elérhető: <https://www.youtube.com/watch?v=iqmlfr1gdws> [2024.06.17].

Ez a népi repertoár nem igényel különleges hangképzést, legalábbis nem abban az értelemben, ahogyan azt a nyugati klasszikus énekstílus – például az operák lírai hangképzése – megköveteli, amely sokéves képzést feltételez. Mindenféle hang alkalmas a grúz dalok éneklésére, amennyiben teljes és bőkezű megszólalásról van szó. Ez a zene a „népi” szó legnemesebb értelmében népzene: a közösség önkifejezése.

Fizikalitás

Erasmus+ projektünk számos terület – mozgás, éneklés, szövés, írás, hogy csak néhányat említsünk – metszéspontján helyezkedik el, amelyek kölcsönösen gazdagítják egymást. A grúz dalok egyik pedagógiai értéke éppen abban rejlik, hogy ezek éneklése testileg is aktív részvételt kíván. Gyakran alkalmaztunk testtudatosságot felébresztő, valamint fizikai és vokális bemelegítő gyakorlatokat – többek között a Roy Hart-féle megközelítés szerint. Az Alfred Wolfsohntól (a módszer úttörőjétől),⁶⁸ Roy Harttól⁶⁹ és a Roy Hart Színházról⁷⁰ származó gyakorlatok mellett más területek kutatási eredményeiből is merítettünk nemzetközi találkozásaink során – így a színház, a tánc és az elme-test technikák, különösen a Feldenkrais-módszer irányából. A csoportunk számára felbecsülhetetlen értékű volt, hogy hidakat építhettünk a testi bemelegítés és egy olyan éneklési mód között, amely az egész testet bevonja. A grúzok különleges képessége, hogy éneklés közben is fokozott mozgástudattal vannak jelen, külön említést érdemel. Még ha az esetek többségében mozdulatlanul is énekelnek, a rezonátorok tudatos használata és az erős földeltség révén az ő éneklésük mindig a test egészét – a fejtetőtől a talpakig – bevonja.

Bár ez a testiség valóban a grúz népdalok egyik vonzereje, természetesen nem kizárólag erre a repertoárra jellemző az, hogy a hang megszólaltatásakor a teljes test részt vesz a folyamatban, és az ember „teli torokból” énekel. Ugyanez az öröm jelent meg a Hangfonalak résztvevőiben is, amikor hagyományos svéd dalokat énekeltek természetes környezetben, egy tó partján – majd néhány

⁶⁸ Centre Artistique International Roy Hart - Alfred Wolfsohn (n. é.) Roy Hart Theatre. Elérhető: <https://roy-hart-theatre.com/legacy/#alfred-wolfsohn> [2024.06.17].

⁶⁹ Centre Artistique International Roy Hart - Roy Hart (n. é.) Roy Hart Theatre. Elérhető: <https://roy-hart-theatre.com/legacy/#roy-hart> [2024.06.17].

⁷⁰ Centre Artistique International Roy Hart - Roy Hart Theatre (n. é.) Roy Hart Theatre. Elérhető: <https://roy-hart-theatre.com/legacy/#the-roy-hart-theatre> [2024.06.17].

hétrel később Leeds belvárosában. Az Erasmus+ projekt egyik legemlékezetesebb pillanata volt, hogy nemcsak grúz, hanem osztrák, angol, svéd és magyar dalokat is együtt énekeltünk, és megélhettük azok különbözőségét és egyediségét. Az Európai Unió finanszírozásának köszönhetően az elmúlt két évben egyfajta zenei körutat is tehettünk Európában. Ráadásul a grúz emberek erősen megélt európai kötődése és gyakran kifejezett szándéka, hogy csatlakozzanak az Európai Unióhoz, további jó érv volt arra, hogy grúz dalok is helyet kapjanak ebben az Erasmus+ projektben.⁷¹

Természetes hangolású skála

A hagyományos grúz éneklésben nem mindig a zongorán megszokott skálát, azaz a nyugati zenét két évszázada meghatározó temperált hangsort használják. Mikrohangnyi eltérések jelennek meg. Két példa erre: a grúz énekesek gyakran kissé tágabb tiszta kvintet énekelnek, mint amit a zongorán hallanánk, valamint egy olyan „semleges” tercet keresnek, amely a kis terc és a nagy terc között helyezkedik el.⁷² Aki figyelmesen hallgatja és gyakorolja ezeket a dalokat, külföldiként is képes lehet visszaadni ezeket a választott disszonanciákat – ezek adják ennek a zenének különleges hangulatát.⁷³

Az, hogy különféle európai hagyományos zenei kultúrák dalait énekeltük, lehetőséget adott arra, hogy olyan hangzásanyaggal találkozzunk, amely még azelőtt keletkezett, hogy a hangfelvételek tömeges terjedése egységesítette volna a zenei skálák használatát. Amikor például régi felvételeket hallgattunk a svéd *kulning* hagyományból, megfigyelhettük, hogy az ottani pásztornők szintén nem temperált hangsort alkalmaztak, amikor a nyáját hívták vagy daloltak – még ha ez a hangolás más is volt, mint a korai grúz felvételeken hallható.⁷⁴

⁷¹ Accession of Georgia to the European Union (2024) Wikipedia. Elérhető: https://en.wikipedia.org/wiki/Accession_of_Georgia_to_the_European_Union [2024.06.17].

⁷² Íme egy meglehetősen szélsőséges példa. A felvétel az 1930-as évekből származik, és ez érződik a hangminőségen is. Ugyanakkor jól kivehető, hogy néhány hang meglehetősen eltér az általunk megszokottól. *Harira - Magruli* (2008) YouTube. Elérhető: <https://www.youtube.com/watch?v=ItEZxmtAC9w> [2024.06.17].

⁷³ Lásd az alábbiakban a hitelesség kérdéskörét is.

⁷⁴ *Kulning - The Ancient Scandinavian Herding Calls* (2021) YouTube. Elérhető: https://www.youtube.com/watch?v=MTjIM8_KLwk [2024.06.17].

Felhangok

Egy másik lenyűgöző akusztikai jelenség a felhangok jelenléte. A tudományos kutatások igazolják, hogy minden hangban jelen van egy alaphang (amit a legerősebben hallunk), és mellette felhangok is – magasabb frekvenciájú, kevésbé feltűnő hangok, amelyek szintén részei a hangnak.⁷⁵ Ezeket azonban ki lehet hallani, ha figyelmünket rájuk irányítjuk, sőt éneklés közben akár meg is erősíthetjük őket – különösen akkor, ha több szólam azonos magánhangzóval énekel. Ez a készség úgy tűnik, hogy a grúz énekesek számára tudattalan és tapasztalati úton kialakult: használják, de nem beszélnek róla.

Röviden elmagyarázva, mi történik ebben a zenei anyagban: a második szólam (amely – ahogy korábban említettük – általában kezdi a dalt) felhangokat generál az általa énekelt dallam fölött. Ha a basszust és a felső szólamot éneklők okosan választják meg a hangokat és a magánhangzókat, akkor ezekkel a második szólam által már létrehozott hangokkal és felhangokkal összhangban tudják elhelyezni saját szólamukat, és így megerősítenek bizonyos felhangokat. Mivel minden szólam felhangokat generál, a három szólam a fő dallamok fölött egy vagy több oktávval is összeérhet. Ha mindhárom szólam ilyen nagyon magas, közös hangokon keresztül erősíti egymást, létrejön az úgynevezett „katedrális-hatás”: a csoport hangzása teltebbé, gazdagabbá válik, és olyan benyomást kelt, mintha több énekes szólalna meg, mint amennyi ténylegesen jelen van. Nem grúz énekesek számára is örömet jelenthet az, ha nem temperált módon hangolódhatnak össze, és úgy énekelnek, hogy tudatosan ráhangolódhatnak a felhangokra. Ehhez a két akusztikai jelenséghez számos testi érzés is társul: például előfordulhat, hogy az ember úgy érzi, mintha a hangok körülötte forognának vagy pulzálnának.

A nyelv zeneisége

Idegen nyelven énekelni azt a különös lehetőséget kínálja, hogy az ember felszabadul a szavak jelentése alól, és pusztán a hangzás élvezetére koncentrálhat. Mivel a nem grúz anyanyelvű énekesek – néhány kivételtől eltekintve – általában nem beszélnek folyékonyan

⁷⁵ Hugo Zemp és Trần Quang Hai által készített dokumentumfilm a Francia Nemzeti Tudományos Kutatóközpont (Centre National de la Recherche Scientifique, CNRS) számára (1989): *Chant des harmoniques (extrait)* (2013) CC.Webcast. Elérhető: https://webcast.in2p3.fr/video/chant_harmoniques [2024.06.17].

grúzul, a dalszövegek számukra nem hordoznak közvetlen jelentést.⁷⁶ Egy szó azonban hangok, fonémák sora is – amelyeknek saját zeneisége van. Ezt a zeneiséget idegen nyelven könnyebb újra felfedezni, hiszen az anyanyelvünk túlságosan is ismerős: a jelentés rendszerint elnyomja a hangzásra való odafigyelést. Vannak olyan külföldi énekesek, akik grúzul énekelve újra felfedezik a gyermeki örömet – azt az időszakot, amikor még a szavak hangzását fogták fel először, nem pedig a jelentésüket. Itt tehát arról az örömről van szó, amit a jelentés nélküli hangok kimondása okozhat – vagy akár a dadogás, a kontrollvesztés a kiejtés felett. A *Khert'lis Naduri* munkadal első próbái során az egyik partnerünk a Leedsi Egyetemről, Teresa Brayshaw egyszer csak hosszú, csillapíthatatlan nevetésben tört ki, miközben megpróbálta kiejteni a dal grúz szavait. Valóban, némely szóban hosszú mássalhangzó-láncok vannak (négy mássalhangzó is sorakozhat egymás után, mielőtt egyetlen magánhangzó következik), s ezekhez glottalizált hangzók is társulnak – ezek kiejtése igazi kihívást jelenthet!⁷⁷

Bankett

A grúz dalok ösztönző erőként szolgáltak a csoport tagjai számára ahhoz, hogy összegyűljenek egy *supra*, azaz hagyományos grúz lakoma erejéig. Nemcsak a dalok érdekeltek bennünket, hanem az is, milyen kultúra rejlik mögöttük – ezért már a Hangfonalak projekt első hetében, a Roy Hart Központban egy „grúz stílusú” lakomát szerveztünk. Ez lehetőséget adott a résztvevőknek arra, hogy megéljenek egy olyan közös étkezést, amelynek egyik alappillére az egymásra figyelem – ez a gondolat különösen fontos a grúzok számára.⁷⁸ Így módon ötvöztük az ízlelés és a hallás örömeit, a jelen pillanat ünneplését és egy olyan közös utazás kezdetét, amely hat európai országba vezetett bennünket. Az alkalomra egy grúz szakács

⁷⁶ A rendkívül összetett igerendszer, amely a grúz nyelvet szabályozza, az egyik legnehezebben elsajátítható nyelvvé teszi a világon. Ha nem hiszed, nézd meg ezt a 645 oldalas dokumentumot az alábbi linken, amely csupán néhány grúz igét tartalmaz! Makharoblidze, T. (n. é.) *The Georgian Verb*. Elérhető: <https://eprints.iliauni.edu.ge/3038/1/TheGeorgianVerb.pdf> [2024.06.17].

⁷⁷ Ha szeretnéd meghallgatni – nem Teresa jóízű nevetését (ezt sajnos nem rögzítettük), hanem – azt a verziót, amely referenciaként szolgált számunkra ehhez a dalhoz, hallgasd meg a grúz Mzetamze Ensemble női énekesit: *Khertlis Naduri - Mzetamze Ensemble* (2022) YouTube. Elérhető: https://www.youtube.com/watch?v=SHJfn_mznHM [2024.06.22].

⁷⁸ Ma Grúziában a *supra* (tradicionális lakoma) az egyik legfőbb alkalom, amikor az emberek tradicionális dalokat hallgatnak – sokkal inkább, mint egy koncert.

hagyományos ételeket készített, Laurent pedig vállalta a *tamada*, azaz az est ceremóniamesterének szerepét. A grúz hagyományok nyomán az étkezést dalok és rendkívül intenzív beszédek tagolták. Minden vendéget arra bízattunk, hogy szólaljon meg személyes témákban – az egyetlen megkérdőjelezhetetlen szabály az volt, hogy a grúz asztalnál csak pozitív dolgokat szabad kimondani. Ez a felejtethetetlen este különösen összekovácsolta a közösséget. Reméljük, hogy mindenki átélhet életében legalább egyszer egy ilyen különleges lakomát, ahol a figyelem és az adás kéz a kézben jár: „Amit adunk, gazdagít, amit felhalmozunk, az elveszik” – ahogy a 12. századi grúz költő, Shota Rustaveli fogalmazott.⁷⁹

Dalok, amelyekkel különleges viszonyunk alakult ki

A grúz dalok között, amelyekkel a Hangfonalak csoportban foglalkoztunk, kettő volt, amely különösen mély hatást gyakorolt ránk. Az első az *lavnana Bat'onebo*, amely különleges helyet foglal el a grúz repertoárban, mivel – szinte egyedülként – két-, és nem háromszólamú ének. Ez azon dalok közé tartozik, amelyek kontextusa az idők során megváltozott, s ennek következtében jelentése és használata is módosult. Az úgynevezett gyógyító dalok kategóriájába tartozik – ezekből több száz létezik, sokféle regionális változatban. Így ezt a dalt évszázadokon át terápiás célokra használták.⁸⁰ Az *lavnana Bat'onebo* szövege egyértelműen a betegségek szellemeihez (*Bat'onebi*) szól, és gyengéden arra kéri őket, hogy hagyják el a beteg testét. Hagyományosan ezt a dalt kizárólag nők énekeltek. Két szólamra íródott, hogy akkor is elő lehessen adni, ha csak két nő van jelen a beteg ágya mellett. A múltban a grúzok úgy hitték, hogy a betegséget egyfajta „betegségszellem” okozza. Mivel ez a hiedelem mára háttérbe szorult, a dalt – más hasonló énekekhez hasonlóan – ma már altatódalként használják, mivel különös szelídség jellemzi.

Két személyes példát is megemlítünk, hogyan vált ez a dal a mindennapok részévé kollégáink életében. Rosa Smits (a Tuyo Alapítvány – Amszterdam – munkatársa) hat hónapos unokaöccse

⁷⁹ *Manuscript of 'The Knight in Panther's Skin'* (2021) United Nations. Elérhető: <https://www.un.org/ungifts/content/manuscript-of-the-knight-in-panther-skin> [2024.06.22].

⁸⁰ Etnomuzikológiai kutatások bizonyítják, hogy a többszólamú grúz dalok már az ókorban is léteztek. Az első utalások ezekre a dalokra az időszámításunk előtti 8. és 4. századból származnak. Ezek munkadalok és harci énekek voltak, ami azt támasztja alá, hogy ez a zene nagyon erős társadalmi szerepet töltött be.

általában nyugodt és boldog kisbaba, de nemrégiben egy erdei séta során pánikba esett, és nem lehetett megnyugtatni. Csak akkor csendesedett el, amikor Rosa elénekelt neki az *lavnana Bat'onebo*-t. Azóta Rosa testvére időnként felhívja, hogy újra „a dalt” énekelje a kislánynak. A két testvér meg van győződve arról, hogy ez a dal – még egyszólamúan énekelve is – képes elűzni bizonyos rossz szellemeket...

Nikolett és Pintér-Németh Géza (a magyarországi Sinum Egyesület partnerei), akik 2023 szeptemberében, az Erasmus+ projekt ideje alatt váltak szülőkké, szintén azt tapasztalták, hogy az *lavnana Bat'onebo* csodákat tesz, ha kislányukat szeretnék megnyugtatni vagy elaltatni – akár egyszólamú, akár kétszólamú változatban éneklük. Így számukra is egyfajta „referenciadallá” vált ez a dallam, amelyet szinte napi rendszerességgel énekelnek újszülöttjüknek. Géza észrevette, hogy amikor egyedül éneklő az *lavnana Bat'onebo*-t, miközben ringatja a kislányát, az altató és megnyugtató hatás fokozódik, ha rendkívül lelassítja a tempót, és a mellkas rezonanciáját felerősíti – közvetlen testi kontaktusban a gyermekkel –, ezt pedig egyfajta kis ringató mozgással egészíti ki, egyik lábáról a másikra lépve. Az elalvás ezen pillanatai így nemcsak a gyermek, hanem a szülő számára is jótékonyak: Géza ebben a gyakorlatban olyan módot talál, amellyel jelen tud lenni, miközben a hangjával dolgozik és arra összpontosít.

A Hangfonalak (hangokat szőni) szó szerint: énekelni szöveg közben

A legerőteljesebb találkozás egy grúz dal és a Hangfonalak projekt között akkor történt, amikor a *Khert'lis Naduri* című munkadallal dolgoztunk. Rosa Smits szintén említést tett erről a pillanatról a könyv előző fejezetében, de itt szeretnénk egy másik megvilágítást adni.⁸¹ Emlékeztetőül: a *Khert'lis Naduri* fonódalt első közös munkánk alkalmával tanultuk meg, 2022 novemberében, Malérargues-ban (Franciaország). A dal Adzsáriából származik, amely Grúzia délnyugati részén található, nem messze a török határtól.

Malérargues-ban megpróbáltuk grúzul énekelni, azokat a szövegeket használva, amelyeket az Mzetamze nevű együttes énekesei is. Grúziában több változata is él ennek a dalnak, néha egészen eltérő szövegekkel.

⁸¹ A dal korábbi említését lásd: *Közös szöveg a kollektív jóllétünk javításáért* című fejezet.

Az Mzetamze többféle verzióban is felvette ezt a munkadalt. Az első, stúdióban rögzített változatban az a csoport, amely a szólóénekesre válaszol, a szólótól eltérő szavakat énekel.⁸² Összehasonlításképpen létezik egy másik felvétel is, amelyet ugyanaz a csoport néhány évvel későbbi koncertfelvételét tartalmazza – ebben már azonos dalszöveget használ a válaszadó csoport.⁸³ A tanulási folyamat megkönnyítése érdekében Laurent úgy döntött, hogy ezt a második felvételt használjuk kiindulópontként – ebben minden versszak kétszer hangzik el –, és nem az 1996-os stúdióverziót, amelyben különböző kérdések és válaszok szerepelnek.

Az Mzetamze és más grúz együttesek előadásában a dalszöveg egyértelműen különböző forrásokból származó töredékekből áll össze: egyes versszakok közvetlenül a szöveg tevékenységére utalnak, mások pedig szerelmes dalokból kölcsönzött sorokat tartalmaznak. Az egész így nem alkot egy szoros, zárt egységet, és több megszólaló szereplő hangja is érzékelhető benne – jól látható, hogy kollázsról van szó. Ahogyan sok más grúz dalban is, itt is gyakori, hogy ugyanazok a szövegfragmentumok különböző dalokban bukkannak fel – az énekelt szöveg tehát egyfajta kölcsönzésekkel és improvizációkkal összeálló *patchwork*.

⁸² CD Ensemble Mzetamze – Vol.1: Ensemble Mzetamze (1996) *Khert'lis Naduri*. Thalwil: Face Music Switzerland.

⁸³ CD Ensemble Mzetamze – Koncertfelvétel 2002-2007 (2009) Ensemble Mzetamze.

*A guzsaly feltörte a kezem.
 Bárcsak eltörne a guzsaly.
 Ő volt az ígéretem, mégis megcsalt.
 Törje ki a nyakát!
 Még mindig van fonal a tilón.
 Még mindig tisztellek téged.
 Az ökröket a kúthoz hajtottam,
 A vörösszarvúakat.
 A lány, akivel találkozom, bokáig érő haját visel.
 A guzsaly feltörte a kezem.
 Bárcsak eltörne a guzsaly.*

Ha visszatérünk a dal eredeti kontextusához, elmondhatjuk, hogy a szöveg nem volt a legfontosabb: a nők ezt a dalt hosszú estéken énekelték, amikor órákon át fontak megszakítás nélkül. Ha az egyes versszakok nem bontanak ki egy történetet elejétől a végéig, az egyszerűen azért van, mert az énekesek minden olyan versszakot felhasználtak, amelyre éppen emlékeztek – amennyiben a szótagok száma megfelelt a ritmusnak. A szövegnél tehát sokkal fontosabb volt a kitartás és a ritmus megtartása, hogy a munka hatékonyan haladjon. A dal 12/8-os ütemű, vagyis négy hármassal egységből áll. A versszakok 8 szótagosak. Ugyanakkor egy kis szabadságot enged a dal a szótagok számában: ha egy sor csak 7 szótagból áll, a végére hozzátesszük egy „ó” hangot, amely egy teljes ütemet kitölt, így a metrum nem sérül.

2022 novemberében, amikor először közelítettünk ehhez a dalhoz, a résztvevők számára nagyon nehéz volt megjegyezni, vagy akár csak kiejteni a grúz dalszöveget. Második találkozásunkkor, 2023 januárjában Reichenow-ban (Németország), ismét elénekeltük a dalt, és Laurent bevezette azt az ötletet, hogy megtartjuk a dallamot és a dal szerkezetét, de engedélyt adunk magunknak arra, hogy saját szavainkat improvizáljuk hozzá. A csoport közös nyelve – amely lehetővé tette a kommunikációt a nyolc különböző nemzetiség között – az angol volt. Az ötlet az volt, hogy angolul improvizáljunk, hogy a többiek megértsék, mit mond a szólóénekes, és meg tudják ismételni azt.

A *Khert’lis Naduri* éneklése közben, miközben szóttunk és angolul improvizáltunk szöveget, egészen másképp kezdtük megérteni és megérezni ezt a dalt. Vagy talán pontosabb lenne azt mondani: a dal

szerkezetének tökéletessége, amellyel ezt a célt szolgálja, magától értetődő módon jelent meg előttünk. A dal felépítése lehetővé teszi, hogy minden egyes szövegrészt vegyen benne, hogy figyeljenek rá, és értékeljék őt – hiszen a többiek azt ismétlik meg, amit ő éppen kimondott. Természetesen nem volt könnyű angolul improvizálni – az amszterdami alkalom résztvevői közül Teresa Brayshaw kivételével senkinek sem ez volt az anyanyelve. Kétségtelen, hogy könnyebb lett volna saját nyelvünkön számolni a szótagokat, mielőtt megszólalunk a csoport előtt, de ez megnehezítette volna azok dolgát, akiknek svédül, magyarul stb. kellett volna ismételni a sorokat. Ráadásul az is hozzájárult az élményhez, hogy azonnal megérthettük, mit mond a másik – és gyakran éppen az adott tevékenységünkről beszéltünk:

*„Szerinted ezt a színt folytathatom a következő sorban?”
 „Mutasd meg újra, hogyan kell megkötni ezt a csomót!”*

Meglepő és egyben lenyűgöző volt megtapasztalni, milyen kellemes és ösztönző élmény volt ez a kettős tevékenység. A pillanat annyira varázslatosnak tűnt, hogy úgy éreztük, megállt az idő: a gyakorlat közel két órán át tartott, mégsem tűnt hosszúnak! A kihívás minden jelenlétre átragadt, sőt, még a fotós is bekapcsolódott, aki eredetileg azért jött, hogy az eseményt dokumentálja. Ő is énekelt néhány szót, amelyekre a szövegcsoport válaszolt. Talán ez is egy olyan sajátossága ezeknek a hagyományos, énekkel kísért közösségi tevékenységeknek: a közös éneklés megkönnyíti a munkát, mert közben folyamatos kapcsolatban vagyunk egymással. Nemcsak dolgozunk – nemcsak a gyalogszöveget fogjuk össze kezünkkel, hogy átszövjük őket – hanem finom kapcsolódásokat is szövnünk egymás között. Anélkül, hogy azt állítanánk, éneklés közben gyorsabban vagy jobban halad a munka, nyugodtan mondhatjuk: azon a napon remekül haladtunk!

Valószínű, hogy az éneklés és szöveg egyidejű végzése olyan kiegészítő készségek fejlesztését is lehetővé tette, mint például a figyelmes hallgatás, az improvizáció, az anyagokkal való tapintási kapcsolat, egymás munkájának érzékelése, a közös munka egészének áttekintése, különös tekintettel a színekre és mintákra... Nem lenyűgöző, hogy mindezt egyszerre lehet gyakorolni? Egy másik érdekes kérdés: vajon az éneklés hatással volt a szövegre – és ha igen, hogyan?

Természetesen ezek a munkadalok a világ minden régiójában jelen voltak, mielőtt a munkafolyamatok iparosodtak volna. Érdeemes volna megvizsgálni, hogyan hatott kölcsönösen a dal a munkára, és a munka a dalra, más országok példáin keresztül is. Csak egyetlen példa: az *Keserű rizs* (Riso amaro) című olasz filmben, amelyet Giuseppe de Santis rendezett az 1950-es években, van egy jelenet, amelyben egy hatalmas csoportnyi *mondina* – a rizsföldeken dolgozó nő – a vízben állva, énekelve ülteti el a rizspalántákat. Jól látszik, hogy az éneklés megkönnyíti ezt a rendkívül monoton munkát, ugyanakkor teret ad arra is, hogy ezek a nők beszéljenek egymással – ebben az esetben akár személyes konfliktusokat is megfogalmazva.⁸⁴ Az éneklés hatékony találkozási pontként szolgál kollektív és egyéni kérdések számára egyaránt.

Az, hogy egy hagyományos dal szövegét éneklés közben meg lehet változtatni, igen fontos kérdést vet fel. A hagyományos zene kedvelői körében hosszú ideje élénk vita zajlik az „autentikusság” fogalmáról. A valóság az, hogy a zene folyamatosan változik, és állandóan új hatásokat épít be. Lehetetlen mindenkit meggyőzni arról, hogy létezik egyetlen végső viszonyítási pont, egy meghatározott korszak, amelyet „hitelesen” kellene másolni. A grúz dalok esetében a legkorábbi hangfelvételek 1902-ből származnak, és feltételezhetjük, hogy akkoriban az ország sokkal inkább védve volt a külső hatásoktól – sem a rádió, sem a televízió nem volt még jelen a háztartásokban. Amikor ezeket a korai felvételeket hallgatjuk, gyakran disszonáns hangokat hallunk.⁸⁵ Ezek azonban nem énektechnikai hibák: ugyanazokat a hangközöket énekelte több különböző felvételen szereplő csoport is – ez azt jelzi, hogy a hangolási és esztétikai elvek az elmúlt 120 évben jelentősen megváltoztak. Melyik korszakhoz kellene tehát visszanyúlnunk, ha „hitelesen” szeretnénk előadni egy grúz dalt? Vannak mai együttesek, amelyek megpróbálják visszaadni a legkorábbi felvételeken hallható hangolási stílust (például a Basiani pátriárkai kórus Grúziában, a Kavkazia Trio az Egyesült Államokban és a Marani együttes Franciaországban). A legtöbb együttes megelégszik egy olyan háromszólamú hangolással, amely kevésbé

84 *Bitter Rice* (1949) Full Movie - Vittorio Gassman, Doris Dowling, Silvana Mangano | Italian - English subs (2023) Dailymotion. Elérhető: <https://www.dailymotion.com/video/x8naz2l> [2024.04.22].

Ezen a linken a teljes film megtekinthető – az említett jelenet a film kezdetétől számított 20'40"-tól látható.

85 *Tsamokruli* registered in 1909: *Tsamokruli - Choir of Guria Province* (2014) YouTube. Elérhető: <https://www.youtube.com/watch?v=ZurEF5bSjoi> [2024.06.17].

„fűszeres”, és a 21. századi hallgatók számára kellemesebb. Más együttesek – Grúziában és külföldön egyaránt – olyan értelmezést választanak, amely nyitottabb a fúzióra és különféle hatásokra, például hagyományos dalokat ötvöznék jazzel vagy nyugati hangszerekkel (elektromos basszus, dob, szintetizátor stb.). Ez teljesen megváltoztatja a zene karakterét, ugyanakkor korszerűbbé teszi és hozzáférhetővé más közönségek számára is.⁸⁶

Ha megtartottuk a dal eredeti szándékát, de olyan szöveget használtunk, amely értelmes volt a Hangfonalak közössége számára – nem kerültünk-e közelebb e dalok lényegéhez, vagy legalábbis funkciójához? Amit egyesek árulásnak vagy legalábbis elviselhetetlen átdolgozásnak tartának, mások úgy láthatják, mint egy őszinte próbálkozást arra, hogy minél közelebb kerüljünk e dalok igazságához. Grúziában a hagyományos daloknak céljuk és funkciójuk volt. Mindegyik egy adott helyzethez kapcsolódott. Az idők során ezek fokozatosan elszakadtak eredeti kontextusuktól. Ma főként esztétikai céllal hangzanak el koncerthelyzetben, vagy ünnepi funkciót töltenek be egy *suprán*. E két funkció időnként kiegészül az identitásra való hivatkozással, amikor a dalokat a nemzeti érzés megerősítésére hívják segítségül – de ez az aspektus nem érvényes a mi esetünkben, amikor külföldi énekesek egy számukra idegen kultúra dalait szólaltatják meg.

Anélkül, hogy nosztalgiába süllyednénk, vagy visszavágynánk egy elmúlt korszakba, érdemes feltenni a kérdést: mit adna az előadók bensőségeesebb megértéséhez, ha lehetőségük lenne visszahelyezni ezeket a dalokat eredeti kontextusukba? Vegyük például a kapáláshoz kapcsolódó dalokat. Ezek korábban órákon át szóltak, mára azonban virtuóz koncertverziókká alakultak, amelyek néhány percbe sűrítik a munka különböző fázisait. Megkockáztatható az állítás: azok az énekesek, akik vállalják, hogy egy mezőt kapálva, szerszámmal a kezükben énekelnek el egy ilyen dalt, testileg is megértenek majd belőle valamit – talán meg sem fogalmazható módon –, és ezzel bizonyosan nem veszítik az idejüket.

86 A *Gandagana* című tradicionális dal újragondolt változata a The Shin együttes előadásában.: *The Shin - Potato Story* - აჭარული კარტოფილის ისტორია (2015) YouTube. Elérhető: <https://www.youtube.com/watch?v=hSgrdg0aL4M> [2024.06.17].

Íme egy példa arra, hogy miként fonódik össze a három szólam a *Khertl'lis Naduri* című dal egyik sorát énekelve.

Az első három sor (grúz írással) mutatja a dallamvonalak emelkedő és süllyedő mozgását szótagonként.

Az alsó grafikon a három szólam egymáshoz viszonyított mozgását ábrázolja (a szöveg latin betűs átírásában szerepel, megtartva a szótagok hosszát és a hangmagasságot félhang pontossággal).

ხერთლის ნადური

(*Khert'lis Naduri*, spinning song from Adjara region, Georgia)

Top voice:

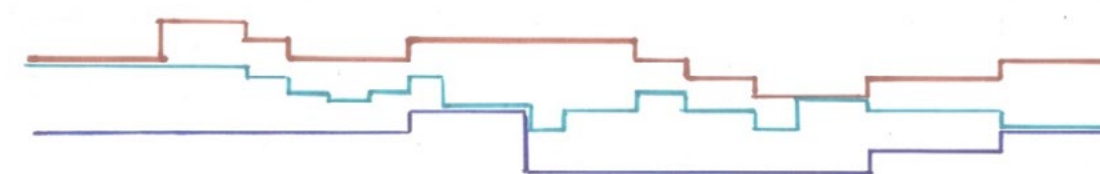
ოი ნანი და ნანა, ხერთალ გასატეხელმაო, ოი

Middle voice:

ოი ნანი და ნანი და ნანა, ხერთალ გასატეხელმაო, ოი

Bass voice:

ოი ნანი და ნანა, ხერთალ გასატეხელმაო, ოი

ოი na-ni-da na-ni-da na-na kher-tal ga-sa- te-khel- mao ოი

ALKOTÓTÉR TERMÉSZETI KÖRNYEZETBEN

Wendela Löfquist

Bevezetés

A *Kulning* öröksége című műhelymunka 2023 júniusában zajlott a svédországi Unnaryd erdeiben. Házigazdája Marika Wittmar és Wendela Löfquist voltak – mindketten énekesek és zenészek, a helyi kulturális szervezet, a Solsidans Kulturförening képviselőjében. A hét fő célja az volt, hogy a Hangfonalak projekt résztvevőit bevezessék a *kulning*, azaz az északi pásztorhívás technikájába és kulturális örökségébe.

Bár a hét középpontjában az állt, hogy a résztvevők elsajátítsák egy specifikus hangtechnika alapjait, végül úgy éreztük, hogy műhelyünk valódi hozzájárulása a projekthez valójában máshol rejlik. Mind az előkészületek, mind a műhelymunka során az foglalkoztatott bennünket leginkább házigazdaként, hogy hogyan tudunk olyan tanulási környezetet teremteni, amelyben a résztvevők mernek kísérletezni a pásztorkiáltásokkal. Ez a számukra új technika – szokatlan és kifejező karakterével – kiszolgáltatottá teheti az embert. E fejezet célja tehát annak vizsgálata, hogyan lehet olyan tanulási teret létrehozni, amelyben az emberek biztonságban érzik magukat, amikor hanghasználatuk határait felfedezik. Arra is kitérünk, miként járult hozzá a természetes környezetben végzett munka a csoport tanulási folyamataihoz és jóllétéhez – hiszen úgy találtuk, hogy a természet közelsége az egész műhelyértéket gazdagította. Végül a fejezet rövid történeti kontextust nyújt a *kulning* hagyományáról, korabeli hang- és képmintákat mutat be, valamint olyan gyakorlatokat is ismertet, amelyek segítségével közelebb kerülhetünk ehhez a különleges hangformához.

Képek: Vallkulla vallhornnal (Winbergh, 1904) Fäbod (Sundberg)

A kulning történeti kontextusa

Kulcsfogalmak:

- *Fäbod* (egyesszám), *fäbod* (többes szám): nyári pásztorkunyhó
- *Vallkulla* (egyesszám), *vallkullor* (többes szám): női pásztor
- *Vallåt* / *locklåt* (egyesszám), *vallåtar* / *locklåtar* (többes szám): rövid, szöveges pásztorenek
- *Kulning*: magas hangfekvésű kiáltás, amely nagy távolságba elhallatszik
- *Lockrop*: állathangokat utánozó hívóhang, amellyel a közeli állatokat hívják össze

A fäbod-kultúra

A *fäbod*-kultúra Skandinávia több országában is létezett. Svédországban elsősorban Dalarna, Uppland, Bohuslän, Värmland és Gästrikland tartományokban terjedt el, és a középkor folyamán teljesedett ki. Ekkoriban a földbirtokok mérete nem volt elegendő ahhoz, hogy egyaránt biztosítsák a növénytermesztéshez szükséges területet és az állatok legeltetését. Emiatt a *vallkullor* (női pásztorok) egész nyáron távol voltak otthonuktól, és az állatokat a vadon távolabbi legelőire vitték. Távollétük alatt a pásztorok és az állatok

egyszerű kunyhókban (úgynevezett *fäbod*) töltötték az éjszakákat. Svédország azon kevés országok egyike, ahol a pásztorkodás és az állattartás hagyományosan női foglalkozásnak számított. Az egyik elmélet szerint ennek oka az volt, hogy attól tartottak: ha ez a feladat férfiakra hárult volna, az állatokkal szembeni szexuális visszaélések veszélye is fennállt volna. Egyes források szerint a 17. században még királyi rendelet is született, amely megtiltotta, hogy férfiak egyedül maradjanak állatokkal.

Kulning, lockrop, locklåtar and vallåtar

A női pásztorok (*vallkullor*) szoros kapcsolatban éltek a természettel és az állataikkal. A pásztorkodás nagy felelősséggel járt, fontos és olykor veszélyes feladatnak számított. A nők ki voltak téve a természetes környezet viszontagságainak, valamint rosszindulatú emberek jelentette veszélyeknek is. Az állatokkal, más pásztorokkal (*vallkullor*) és néha a faluval való kommunikáció érdekében alakult ki a *kulning* gyakorlata. A *kulning* egy magas hangfekvésű kiáltás, amely nagy távolságokra is elhallatszik, és az állatok összeterelésére, ragadozók jelezésére vagy elveszett, illetve megtalált állatok hírének továbbítására szolgált.

Hangfelvétel:

Kulning példa (Svenskt Visarkiv)

A *lockrop* állathangokat utánozó hívóhangokat jelent, amelyeket kisebb távolságon belül használtak az állatok összehívására és terelésére. A *locklåtar* jelentése: olyan dalszöveges énekek, amelyek gyakran a *fäbod*ban történő életről, a természetről, az állatokról és az ehhez az életformához kapcsolódó nehézségekről szólnak. Ezeket az énekeket az állatok terelése közben énekelték. Sok ilyen hangot, dalt és dallamot a pásztornők (*vallkullor*) maguk találtak ki, másokat pedig szájhagyomány útján, hallás után tanultak meg és adtak tovább.

A fäbod-kultúra és a svéd népzene

Képek:

Vallhorn (Eriksson, 1983) – Vallåtsmodus

A *fäbod*-zene a skandináv országok legrégebbi és legradicionálisabb munkazenei formája. A *fäbod*-zene modalitása, az úgynevezett *vallåtsmodus*, a *säljflöjt*-ből (fűzfasíp) és a

vallhorn-ból (pásztorkürt) ered – ez a két egyszerű fúvós hangszer ebben a korszakban volt elterjedt. Sokan úgy tartják, hogy ez a hangsorrendszer szoros kapcsolatban áll a későbbi svéd népzene kialakulásával, és hogy a *kulning* öröksége jól kivehető a svéd népdallamokban. A svéd népzene és népdaléneklés hallás után tanult hagyomány volt, így a ma ismert dalok szájhagyomány útján öröklődtek generációkon át, míg végül lejegyzésre kerültek.

A kulning napjainkban

Videó:

Kulning – ősi svéd pásztorhívás (Jinton, 2016)

Az elmúlt évtizedekben egyre nagyobb érdeklődés mutatkozott a *fäbod*-zene és a *kulning* iránt. Azok a dallamok és énekek, amelyeket hajdanán inkább munkaeszközként használtak, a mai Svédországban a művészi önkifejezés formájává váltak. A *kulning* és a *fäbod*-zene újbóli fellendülésében részben szerepet játszott a svéd népzene belüli feminista mozgalom is. Ennek a hagyománynak a jelentős részét korábban férfi hegedűsökhez és énekmondókhoz kötötték, mivel ők voltak azok, akik ezeket a dalokat rendszerint előadták, majd lejegyezték. Ugyanakkor sok ilyen dallamot és éneket mélyen áthatott a *fäbod*-zene hatása és hangrendszere, így a zene eredetéről alkotott korábbi értelmezés félrevezető lehet.

A *fäbod* zenei örökség láthatóvá tétele tehát fontos lépés volt a nők hozzájárulásának elismerésében a svéd népzene történetében. Néhány meghatározó név ebben az összefüggésben: a kortárs népzeneészek közül Sara Parkman és Samantha Olander, a zenetudós Anna Ivarsdotter professzor, valamint az énekes és egyetemi oktató Susanna Rosenberg. Utóbbi írta a *Kulning – Musiken och tekniken* (Kulning – Zene és technika) című könyvet, amelyet mi is felhasználtunk a műhelymunka gyakorlatainak előkészítése során.

Videó:

Sara Parkman – *Björnen* („A medve”)

Kihívások

A műhelymunkára készülve úgy gondoltuk, hogy a résztvevőknek a fent vázolt történeti háttér bemutatása lesz a könnyebbik feladat. Számítottunk azonban több olyan kihívásra is, amelyek – véleményünk szerint – minden olyan műhelymunkában közösek lehetnek, amely a hanggal, a színházzal vagy más performatív gyakorlatokkal foglalkozik. Kezdetektől tudtuk, hogy a *kulning* elsajátítása bátorságot igényel. Ez a hangképzési technika egyszerűen nem működik, ha az ember visszafogja magát. Éppen ezért tisztában voltunk vele, hogy az egyik legnagyobb kihívásunk az lesz, hogy segítsünk a csoportnak leküzdeni a gátlásait, és felszabadultan, bátran használni a hangját.

Résztvevőink háttere és tapasztalata igen vegyes volt, amiről előre sejtettük, hogy tovább növelheti a nehézségeket. Voltak köztük olyanok, akiknek zenei vagy énekesi előképzettségük volt. Ez előnyt jelenthetett a zenei elmélet megértése és a hang feletti kontroll terén, ugyanakkor hátrányt is, hiszen nagyobb elvárásokat támaszthatott önmagukkal szemben a „sikeres” megszólalás vagy egy bizonyos hangzás iránt. Ezzel szemben a kevésbé tapasztalt énekesek talán kevésbé aggódtak a gyors siker miatt, ám számukra nehezebb lehetett az új technika elsajátítása. Fontos azonban kiemelni, hogy a *kulning* eredetileg nem művészeti vagy zenei célokat szolgált, hanem a skandináv parasztasszonyok mindennapi életének praktikus eszköze volt. Nem korlátozódott bizonyos készségek birtokosaira; egy generációról a másikra szállt át, és bárki megtanulhatta. Ezért az volt a célunk, hogy olyan tanulási környezetet teremtsünk, amelyben a résztvevők bátran, háttértől és tapasztalattól függetlenül felfedezhetik a hanghasználat új lehetőségeit.

Egy másik kérdés, amellyel már a csoport megérkezése előtt szembenéztünk, így hangzott: Kié egy kulturális hagyomány? És ennek kapcsán felmerült egy további kérdés is – kinek jelenthet értéket egy kulturális hagyomány elsajátítása? Csak azok számára, akik ugyanabból a kulturális közegből származnak? Résztvevőink öt különböző országból érkeztek, egyikük sem Skandináviából, és tudtuk, hogy a projekt későbbi szakaszában még többféle kulturális háttérrel rendelkező emberrel fogunk dolgozni. Mi teheti számukra relevánssá a *kulning*ot? Ahogy ezen töprengtünk, arra jutottunk,

hogy a kulturális hagyományok értéke és hozzáférhetősége azon múlik, mi magunk hogyan viszonyulunk hozzájuk. A kulning lényegében az európai kulturális örökség része, sőt, ha még tágabb perspektívából nézzük, az emberiség közös kulturális öröksége, így olyasvalami, amit mi és a résztvevők is közösen birtokolhatunk. Ezért vált a kulning történeti háttérének, valamint a hívások és dalok jelentésének és használatának megosztása a műhelymunka fontos részévé.

Játékos és kreatív tanulókörnyezet

Amikor azon gondolkodtunk, hogyan tudnánk megteremteni a vágyott ítélkezésmentes, játékos tanulókörnyezetet, az egyik inspirációs forrásunk John Cleese híres beszéde volt a kreativitásról. Cleese rámutat, hogy a kreativitás nem készség, hanem működési mód. Hivatkozik DW MacKinnon pszichológus kutatásaira, és két különböző működési módot különböztet meg: a nyitott módot, amelyben képesek vagyunk játszani és alkotni, valamint a zárt módot, amelyben felnőtt életünk nagy részét töltjük, állandóan sietve, hogy minél több dolgot minél gyorsabban elvégezzünk. A nyitott mód az, ahol az ötletek megszületnek, a zárt mód pedig az, ahol megvalósítjuk őket. Ezután Cleese öt tényezőt sorol fel, amelyek segítenek egy játékos, kreatív tanulókörnyezet megteremtésében:

- Tér: egy fizikai hely, ahol nem zavarják meg a játékosságot és az alkotást.
- Idő: legyen egy konkrét időpont, amikor ez a tér megnyílik és bezárul.
- Idő (ismét): legyen elegendő idő ötletekkel játszani, próbálkozni.
- Önbizalom: Cleese megjegyzi, hogy másokkal együtt játszani könnyebb, de a térnek mentesnek kell lennie a hibázástól való félelemtől. A játék kísérletezés, és a legjobb légkör a kísérletezéshez az, ahol minden, ami történik, rendben van.
- Humor: a humor elengedhetetlen a kreativitáshoz és a játékossághoz. Cleese hangsúlyozza, hogy a humor nem vesz el a munka komolyságából.

Az egyik kihívás, amit humorral próbáltunk megközelíteni, a svéd hangtan volt, amely a svéd kulning, valamint a lockrop és locklåtar alapját képezi. Ez természetesen nehézséget jelenthetett, mivel a résztvevők nem voltak svédek. Ahelyett, hogy nagy hangsúlyt fektettünk volna az egyes szavak tökéletes kiejtésére, arra ösztönöztük a résztvevőket, hogy ismerkedjenek meg a magánhangzókkal és hangzásmintákkal. Ezt különféle játékos módokon gyakoroltuk: énekléssel, értelmetlen (gibberish) beszélgetésekkel és rögtönzött mesemondással.

A tanulási folyamatot játékosnak, mindenféle presztízs nélkülinek szerettük volna megélni, hogy felébreszthessük a bennünk rejlő gyermeket, és így eltávolodjunk felnőtt, önkritikus énünktől. Célunk volt, hogy az oktatást informális keretek között tartsuk, és megőrizzük a hagyományt, hogy a technikát hallás után tanuljuk meg egy szabad, kísérletező tanulókörnyezetben. Ezért amennyire csak lehetett, mellőztük a kották és dalszövegek használatát. Ehelyett a tanítás főként játékok és gyakorlatok formájában zajlott. A csoport Roy Hart-hanggyakorló résztvevői fontos napi hozzájárulást adtak a műhelymunkához, irányítva minket abban, hogyan ébresszük fel testünket, hangunkat és játékosságunkat. Ezek a gyakorlatok segítettek megteremteni azt a bizalmi légkört és humorérzékét, amelyeket Cleese is kiemel.

A természet alakító ereje

Műhelymunkánk a svéd erdők közepén zajlott, közvetlenül a nyár kezdetén. Egy teljes héten át a résztvevők többsége a szabad ég alatt evett, aludt és vett részt az órákon, a fenyőfák árnyékában, egy békés tó partján. Az, hogy a természetben, és a természettel együtt töltöttük a műhelyhetet, nem volt véletlen, hanem tudatos döntés eredménye. A kulning gyakorlata ugyanis éppen erre a közegre született: arra, hogy üzeneteket közvetítsen hatalmas távolságokon át, erdőkön, hegyeken, tavakon és nyílt tereken keresztül. Szerettük volna, ha a résztvevők valódi képet kapnak arról, milyen lehetett egy „kulla” élete. Milyen érzés kiszolgáltatottnak lenni a természet erőinek; tüzet gyújtani, hogy főzhessünk vagy elűzzük a rovarokat; levetközni az emberi tevékenység keltette zajokat, és ráhangolódni az erdő hangjaira? Hiszen ez az életmód olyan örökség, amely

mindannyiunkban tovább él. Ezt a szándékot tartottuk szem előtt a heti program megalkotásakor is. Az eredmény egy olyan heti ritmus lett, amely hangképzést, éneklést, testmunkát, meditációt és szabadidőt ötvözt. Az volt a célunk, hogy tanári vezetéssel vagy anélkül olyan pillanatokat hozzunk létre, amelyek segítenek a résztvevőknek elengedni a mindennapi életük zsúfolt zaját, és megengedni maguknak, hogy egy egyszerűbb közegben létezzenek.

Bár a természet közelsége tudatos döntés volt, mégis meglepett minket, milyen mélyen hatott a csoportra. Rövid idő alatt mindannyian átálltunk arra, amit mi csak „erdőidőnek” nevezünk: egy lassabb, kevésbé szervezett ritmusra, ahol a dolgok a maguk természetes ütemében történtek. Amikor a résztvevők megosztották gondolataikat, szövegeiket, elmélkedéseiket, gyakran említették, hogy ez a lassabb tempó segített észrevenni az apró részleteket maguk körül: egy madár énekét, a bőrükön átsuhanó szellőt, a saját légzésük ritmusát. Úgy tűnik, érzékeink kiélesednek, amikor megszabadulunk modern életünk sokféle figyelemelterelő hatásától. Ide illik John Cleese beszédének egy idézete is, amelyben arról beszél, milyen könnyű beleragadni a zárt működési módba, és így folytatja:

„Mert, ahogyan mindannyian tudjuk, könnyebb sürgős, de jelentéktelen dolgokat elvégezni, mint fontos, de nem sürgős dolgokkal foglalkozni – például gondolkodni.”

Úgy tűnt, hogy az erdőben sokan közülünk a napjuk nagyobb részét a nyitott működési módban töltötték. Nem volt meglepő, hogy az egyetlen nap, amikor a csoport egésze álmosabbnak és kevésbé derűsnek tűnt, éppen az a nap volt, amikor esett az eső. A természet hatása természetesen nemcsak a résztvevőkre, hanem ránk, a műhely házigazdáira is érvényesült. Nekünk azonban abban az előnyben is részünk volt, hogy egy olyan biztonságos környezetben lehettünk, amelyet otthonunknak érzünk, egy olyan csoporttal, amely addigra nagyon közel került hozzánk. Az erdő kitisztította a gondolatainkat, megnyugtató és inspirált minket. Azt vettük észre magunkon, hogy egyre organikusabban vezettük a csoportot, kevésbé ragaszkodva a szigorú időbeosztáshoz vagy a pontos formátumhoz, inkább követve a dolgok természetes áramlását.

Hogyan járulhat tehát hozzá a természet egy pozitív tanulókörnyezet kialakításához? Következtetéseink természetesen empirikus tapasztalatokon alapulnak. Mégis az a benyomásunk, hogy a műhelymunka nem *annak ellenére* volt sikeres, hogy az erdőben zajlott, hanem *nagyban éppen annak köszönhetően* volt az. A résztvevők nagy része elszakadt a mindennapi életétől és rutinjaitól. Ennek erejét – 2023-ban – nem szabad alábecsülni: nem voltak képernyők, wifi, forgalom. A modern társadalom állandó túlingerlése helyett a természet csendje vett körül minket. Az a soha véget nem érő készlet, hogy egymás után végtelen sok dolgot kell elintéznünk, helyét a legegyszerűbb szükségleteink kielégítése vette át – étel, alvás és közösség. A szürke aszfalt és beton helyett dús zöld növényzet borult a kék ég alá. Az északi nyár nemcsak hosszú órákon át tartó természetes fénnel ajándékozott meg minket, hanem égető nappal is, amely felmelegített minket és a tóba csalogatott. Idillinek hangzik? Az is volt. Az erdő megteremtette számunkra azt a „teret”, amiről Cleese beszél mint a játékosság és kreativitás egyik alapfeltételéről.

De nem nyaralni jöttünk – ez egy műhelymunka volt. A résztvevők új gyakorlati tudást szerettek volna elsajátítani, nem pusztán kikapcsolódni az erdőben. Valahogyan mégis azt tapasztaltuk, hogy a természet lassú ritmusa olyan jelenlétet ébresztett bennük, amely segítette a tanulási folyamatot. Ezt a jelenlétet tovább erősítette az a tudatos döntésünk, hogy játékokon, meditáción, valamint növénygyűjtésen és természetes festésen keresztül is kapcsolatba lépünk a természettel. Azt szerettük volna, ha a résztvevők ebből a tudatos jelenlétből merítenek ihletet a kulning megszólaltatásához, az íráshoz és az énekléshez – éppúgy, ahogyan a régi idők kullorai is, amikor hónapokat töltöttek a legelőkön barangolva. Mindez – a természet, a közösség és a közös életvitel – olyan biztonságos, ítélkezésmentes légkört teremtett, amely tovább erősítette azt a kreatív önbizalmat, amelyet Cleese a kreatív működés egyik alappilléreinek nevez.

Összegzés

Tapasztalataink alapján levontuk a következtetést, hogy a nyitott, ítélkezésmentes tér létezése lehetővé teszi az emberek számára, hogy messzebbre jussanak, mint azt korábban hitték volna, miközben biztosak lehetnek abban, hogy bátorságukat elismerik. Világossá vált számunkra, hogy ebben nagy szerepet játszott a csoport dinamikája, és hogy a játékos tevékenységek, a közösségi együttélés élményével

kombinálva, erősítették a csoporton belüli támogatást, valamint hozzájárultak egy biztonságos tanulókörnyezet kialakításához. További következtetésünk, hogy a természet jelentős tényező lehet abban, hogy az emberek lelassuljanak, és újra kapcsolatba kerüljenek önmagukkal és a saját hangjukkal. Hatalmas erő rejlik abban, ha a talajt a lábunk alatt arra használjuk, amire eredetileg is szolgált: szilárd alapként a létezésünkhöz.

Gyakorlatok

A kulning meglehetősen sajátos gyakorlat, és kulturális értéket képvisel ennek a technikának és hagyománynak a továbbadása. Ugyanakkor hisszük, hogy a kulninggal való kísérletezés kiváló eszköz lehet a hanghasználat lehetőségeinek felfedezésére, és így bárki számára értékes módszert kínálhat, aki a hangjával dolgozik – például éneklés vagy színházi munka során. Az alábbiakban összefoglaltuk, hogyan közelítettük meg a kulning technikáját, valamint néhány gyakorlatpéldát is megosztunk.

(Images - I throwing sound, II warm up, III around fire place)

A kulning gyakorlása sajátos hangképzési technikát igényel, és meglehetősen megterhelő lehet a hangszálak számára. Minden napot hang- és testbemelegítéssel kezdtünk, amelyet a Roy Hart Centre projektpartnereink vezettek. Ezek a gyakorlatok kulcsszerepet játszottak abban, hogy a résztvevők ellazuljanak, kényelmesebben érezzék magukat, és a hangjuk természetes módon, erőltetés nélkül szólaljon meg. A bemelegítések mellett hozzájárultak ahhoz is, hogy játékos és ítélkezésmentes légkör alakuljon ki, amelyben a résztvevők bátrabban merték próbára tenni a hangjukat.

A bemelegítés után olyan gyakorlatokra tértünk át, amelyek már kifejezetten a kulninghez kapcsolódtak. Ezeknek több céljuk is volt:

- segíteni a résztvevőket abban, hogy megtalálják a megfelelő szájuégi elhelyezést a tipikus kulning-hangképzéshez
- megismertetni a résztvevőket a kulningre jellemző hangnemi modalitással
- lehetővé tenni a résztvevők számára a „hangtörés” (voice break) játékos kipróbálását, amely gyakran megjelenik a kulning

- dallamokban és a skandináv népdalokban
- néhány kulning-dallam megtanítása
 - néhány jellegzetes lockrop-példa (állathívó kiáltás) megtanítása
 - a résztvevők inspirálása arra, hogy játékosan kísérletezzenek a hangjukkal, az elsajátított eszközökkel, hangzásokkal és dallamokkal

Az alábbiakban néhány olyan gyakorlatot sorolunk fel, amelyeket a hét folyamán rendszeresen használtunk. Számos gyakorlat és kulning-dallam a *Kulning – Musiken och tekniken* (Kulning – Zene és technika) című könyvből származik.

Bemelegítő gyakorlatok

Íme néhány példa bemelegítő gyakorlatokra, amelyek segítenek megtalálni a kulningre jellemző hangképzést és hangszínt.

[Link to audio](#)

Vallåtsmodus (zenei modalitás)

Ebben a gyakorlatban a dallam a fix hangok között mozog, amelyek a vallåtsmodust alkotják, vagyis a *kulningre* jellemző modalitást.

[Image sheet music](#)

[Link to audio](#)

Tulleritova

Ezzel a gyakorlattal a hangtörés átjárhatóságát gyakorolhatjuk, amely mind a *kulningre*, mind a skandináv népzeneire jellemző hangtechnika.

[Image sheet music](#)

[Link to audio](#)

Lockrop (hívóhang)

Néhány példa azokra a *lockrop*-változatokra, amelyekkel a résztvevők megismerkedtek a hét során.

[Link to audio and words](#)

Kulning-dallamok

Példák azokra a *kulning*-dallamokra, amelyeket a résztvevők a hét folyamán megtanultak.

ÖSSZEFONÓDÓ TÖRTÉNETEK A KAPCSOLÓDÁS RÓL MÓDSZEREK EGY SOKSZÓLAMÚ KÖZÖSSÉG SZÖVŐDÉSÉRE⁸⁷

Nina van Hartskamp

„ – Egy szőnyeg egy olyan történet, amelyben számtalan más történet lakozik. Gyere csak közelebb, látod a mintákat?
– A színes díszítéseket nézem a vörös háttéren.
– Ezek mind különálló szálak. Mindegyik szál egy-egy önálló történetet hordoz, érted? – Figyelmesen bólintottam, bár szívem mélyén nem voltam benne egészen biztos, hogy valóban értem.

– Te is egy szál vagy, én is egy szál vagyok. Együtt egy apró díszítést alkotunk. Sok más szállal összefonódva pedig egy mintát formálunk. A szálak különbözőek: vastagabbak, vékonyabbak, színesek, árnyaltak. Egyenként nehéz felismerni őket, de ha egymás mellett látod őket, csodákat fedezhetsz fel. A szőnyegek történetekből születnek.”⁸⁸

Bevezető

Konceptuális, multidiszciplináris művészként, aki gyakran dolgozik textilekkel és személyes történetekkel különböző közösségi kontextusokban, mindig lenyűgöz, amikor megfigyelhetem a textilszövés és a közösségépítés közötti párhuzamot. A textilművészet világában egy szőnyeg több mint egyszerű padlóborítás – egy narratíva, amely egyedi szálakból szövődik össze. Minden egyes szál már önmagában is számos történetet hordoz: a kezekről és gépekről, amelyek megfonták, a helyekről, növényekről és állatokról, ahonnan az alapanyag származik, vagy a pigmentekről, amelyek megfestették. Amikor ezek a szálak összetalálkoznak egy kárpitban, újabb és újabb történeteket szőnek.

⁸⁷ Szeretném kifejezni hálámat a Hangfonalak projekt minden résztvevőjének a fejezethez nyújtott felbecsülhetetlen hozzájárulásáért. Külön köszönet illeti kedves barátomat és művésztársamat, Claire Wymert az értékes beszélgetésekért és a szöveg megírása során nyújtott szerkesztői támogatásáért.

⁸⁸ Haratischwili, N., Schippers, E. és Post, J. (2024) *Het achtste Leven (voor Brilka)*. Amsterdam: Meridiaan Uitgevers, 45. [Saját ford. – N. van Hartskamp.]

Ugyanígy a Hangfonalak projekt lényege is a résztvevők összefonódó történeteiben rejlik. A textilszövés és a közösségépítés közötti metaforikus párhuzamok akkor válnak igazán érzékelhetővé, amikor az egyéni történetek egymásba fonódnak, gazdag, összetett narratívát hozva létre. Ahogyan a szőnyeg minden szála különböző, úgy mi, a Hangfonalak résztvevői is saját, egyedi tapasztalatainkat, gondolatainkat és gyakorlati módszereinket hoztuk a közös szövőszékre – vagy ha úgy tetszik, arra a szerkezetre, amelyet a projekt teremtett meg számunkra.

Jelen fejezetet annak a gondolatnak szentelem, hogy hatékony közösségi művészeti kutatási módszertanok létrehozásához nekünk, a Hangfonalak résztvevőinek először valódi közösséggé kellett válnunk. Emellett elemzem azokat az elemeket is, amelyeket a folyamat során értékesnek találtunk. Érdekes módon azok a nélkülözhetetlen hozzávalók, amelyeket azonosítottam, nem is különböznek annyira attól, amire a szövés során van szükség. Egy szőnyeg szövéséhez a következők kellene:

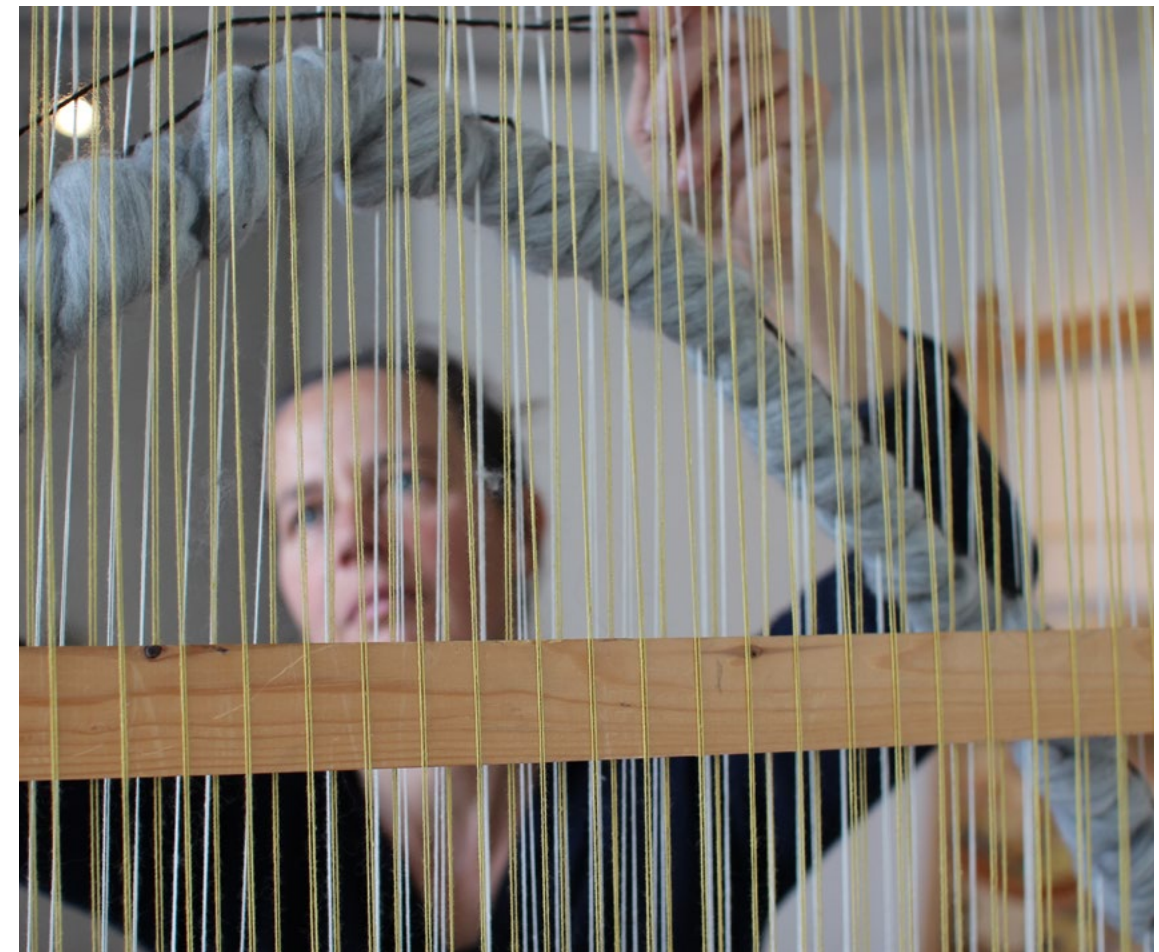
1. egy szövőszék, vagy más szóval egy működőképes szerkezet
2. egy otthonos tér, ahol a szövőszéket el lehet helyezni – egy kényelmes hely, ahol megismerhetjük egymást és dolgozhatunk
3. szövők és szálak – egyének és gyakorlataik

A következőkben részletesebben is kifejtem ezeket a szempontokat, abban a reményben, hogy egyes elemek más közösségi művészeti kezdeményezésekben és diskurzusokban is alkalmazhatók lesznek.

A szövőkeret

egy működő szerkezet a közösségi művészeti kutatáshoz
A művészeti kutatás természetéből fakadóan kétértelműséget hordoz, különösen együttműködés esetén. A struktúra iránti igény és az ismeretlen felfedezésének szabadsága kéz a kézben jár. Ha sok hanggal dolgozunk együtt, a világos keret még fontosabbá válik, hiszen ez segít abban, hogy az emberek tudják, hogyan dolgozhatnak együtt, és mit várhatnak el egymástól. Ugyanakkor a kutatás során elengedhetetlen az egyensúly a keret és a szabadság között, mert ez teremti meg annak lehetőségét, hogy váratlan

alkotások, módszertanok, nézőpontok és fogalmak szülessenek meg, amelyek akár az eredeti keretet is átalakíthatják. Minden kreatív művészeti ág egy adott struktúrán belül kel életre: egy festőnek szüksége van egy vászonra, egy énekesnek a saját hangjára, egy szövőnek pedig egy szövőszékre. Közösségi művészeti projektek esetében, képletesen szólva, amikor a szövés anyaga nem fizikai szálakból, hanem a résztvevők sokféle történetéből áll, akkor a „szövőszék” maga a működő szerkezet lesz. Felmerül hát a kérdés: milyen tulajdonságokkal kell bírnia ennek a sajátos keretnek?⁸⁹

Christiane a „kötetlen formájú” szőnyegen dolgozik a függőleges szövőkereten, Amszterdam, 2023 áprilisa.

89 A második műhelyhét során Reichenow-ban Teresa Brayshaw két idézetet hozott gondolatébresztőként a kutatás közös megértése kapcsán. Az első idézet, amelyet Einsteinnek tulajdonítanak, így szól: „Ha tudnánk, mit csinálunk, nem neveznénk kutatásnak, ugye?” A második idézet Moshe Feldenkraistól származik: „Csak akkor tudod megtenni, amit akarsz, ha tudod, hogy mit csinálsz.” A két idézet szembeállításával jól érzékelteti az alkotótevékenységekben rejlő dinamikus feszültséget a felfedezés és a struktúra között. A műhely során kibontakozó beszélgetés nyitott szövetté vált, amelyben különféle nézőpontok fonódtak össze. Ami egyértelműen kirajzolódott, az az volt, hogy a strukturális keretnek üresnek kell lennie – egy olyan térnek, ahol a felfedezés és a kísérletezés megengedett. (Lásd Teresa Brayshaw idevágó gondolatait a *Hangfonalak mint a közösséget átszövő szálak* című fejezetben, p. x.)

A Hangfonalak kutatásának és eredményének végső formáját az határozta meg, ami a két és fél év során a közös tevékenységek megosztása révén létrejött. A projekt keretet biztosított számunkra az olyan megosztott, testben megélt kísérletező pillanatok számára, amelyek csak azáltal válhattak valósággá, hogy átélhettük ezt a meghatározatlan teret. Csak ezen tapasztalatok révén vált a kutatás – „a mi végső szőnyegünk” – valóban láthatóvá. A projektünk példái alapján két fontos szempontot szeretnék hangsúlyozni, amelyek elengedhetetlenek egy olyan szerkezethez, amely közös alkotótevékenységre képes közösségek kialakulását segíti: egy nyitott tér és hozzáállás, amely teret ad az ismeretlen cselekvéseknek, valamint egy tudatos, megalapozott döntéshozatal, amely lehetővé teszi, hogy közösen fedezzük fel ezt a „még nem ismert” teret.⁹⁰

Ha fizikai szövőszékeket vizsgálunk, számos típust találunk: a függőleges faliszövő szövőszékektől kezdve az egyszerű kézikeretekig, egészen a bonyolult Jacquard-szövőszékekig (amelyek lyukkártyákat használtak, és később az első számítógépes hardverek inspirációjául is szolgáltak). A különbségek ellenére mindegyik ugyanazon az alapelven működik: két szálkészlettel, egy függőlegessel és egy vízszintessel, amelyek derékszögben keresztezik egymást. A szövőszékre kifeszített szálakat láncfonalnak nevezzük, és ezek feszessége elengedhetetlen ahhoz, hogy a vetülékszálakat könnyen át lehessen szőni rajtuk.

Egy szövet rizómaként való felépítése (2017), egy munkám a művészeti iskolából, amelyben igyekeztem feltérképezni és egyben áttörni a szövés strukturált paradigmáját.

⁹⁰ A „még nem” [not-yet] kifejezést Jeanne van Heeswijk holland művész használja, aki céljával tűzte ki a „helyi radikalizálását” dinamikus és sokszínű közösségi terek létrehozásának támogatásával. Az együtt írt *Toward the Not-Yet: Art as Public Practice* című könyvben a szerzők az együttlét alternatív módjait képzelik el és valósítják meg. Van Heeswijk, J., Hlavajova, M. és Rakes, R. (2021) *Toward the Not-Yet: Art as Public Practice*. London: MIT Press.

A szövőszék szerkezete már a munka kezdetén meghatározza a kész szövet maximális szélességét és hosszát. A Hangfonalak projekt során elsősorban „egyszerű” szövőszékekkel dolgoztunk – olyan egyszerű keretekkel, amelyek nem tartalmaztak tengelyeket vagy gerendákat, és amelyek bármely ponton lehetővé tették a szövés megkezdését, gyakran művészi célokra. Ezzel szemben az ipari szövetek szövése sokkal lineárisabb pályát követ, világos kezdő- és végponttal, és gyakran pontosan kiszámított, összetett mintákkal.

A különféle textilkészítési technikák között – mint például a horgolás, kötés, nemezelés, foltvarrás vagy csomózás – úgy is érvelhetünk, hogy a szövés a legstrukturáltabb, mivel a szövőszék szerkezete előre meghatározza a szövet maximális méretét. Ezzel szemben például a nemezelés vagy a horgolás lehetővé teszi, hogy a készülő anyag szinte végtelenül bővüljön bármely irányban.

A *Tízezer fennsík: Kapitalizmus és skizofrénia* című könyvben, amelyet G. Deleuze és F. Guattari filozófusok írtak, a szövést egy „barázdált tér” modelljeként használják, míg a nemezelést a „sima tér” példajaként említik. Meghatározásuk szerint a barázdált tér ellenőrzött, letelepedett és mérhető tér, míg a sima tér elvileg nomád tér – végtelen, nyitott és korlátlan. A kettő ugyanannak az éremnek a két oldala, és valójában csak keveredésükben léteznek. Ez a gondolat hasonló ahhoz a korábbi megállapításhoz, amely a kutatás során szükséges dinamikus feszültséget hangsúlyozza a felfedezés és a struktúra között. Az ismeretlen lehetőségek felfedezéséhez szabadságra és keretre egyaránt szükség van. A „1440. fejezet: A sima és a barázdált” (*The Smooth and the Striated*) című részben Deleuze és Guattari megemlíti, hogy Platón a szövést a népek kormányzásának paradigmájaként használta, mivel ez a technika világos keretet és kiszámított kontrollt igényel. Ahhoz, hogy egy közösség jól működjön, szükség van egy olyan struktúrára, amely lehetővé teszi a közös megértést és a kölcsönös etikai normák kialakítását, valamint irányelvekre, amelyek támogatják az együttélést és a hatékony közös munkát. Azonban ha túl sok előre meghatározott szabályt állítanak fel, az elfojthatja az egyének önkifejezési igényeit, és beszűkítheti azt a teret, amely szükséges az ismeretlen felfedezéséhez – ahhoz a térhez, amely új felismeréseket és közösségi átalakulást tesz lehetővé.

Egy szövet rizómaként való felépítése (2017), egy munkám a művészeti iskolából, amelyben igyekeztem feltérképezni és egyben áttörni a szövés strukturált paradigmáját.

Ha a metaforikus szövőszéket egy közösségi művészeti kutatás működő struktúrájaként értelmezzük, feltehetjük a kérdést, mennyire hasonlítanak megközelítéseink egy valódi szövőszékhez. A mi keretünk abban állt, hogy megállapodtunk: két és fél éven át többször is találkozunk, megosztjuk egymással gyakorlati tapasztalatainkat és munkaköreinket, hogy teret adjunk a kísérletezésnek. Azonban maga a kísérlet inkább a nemezeléshez vagy a csomózáshoz hasonlított – a gyakorlatok és történetek összefonódásához, semmint egy előre meghatározott, világos minta követéséhez. Vagy talán úgy is fogalmazhatunk, hogy szabadabb szövési megközelítést választottunk, nyitva hagyva a szőnyegünk végső mintázatát a játék számára.

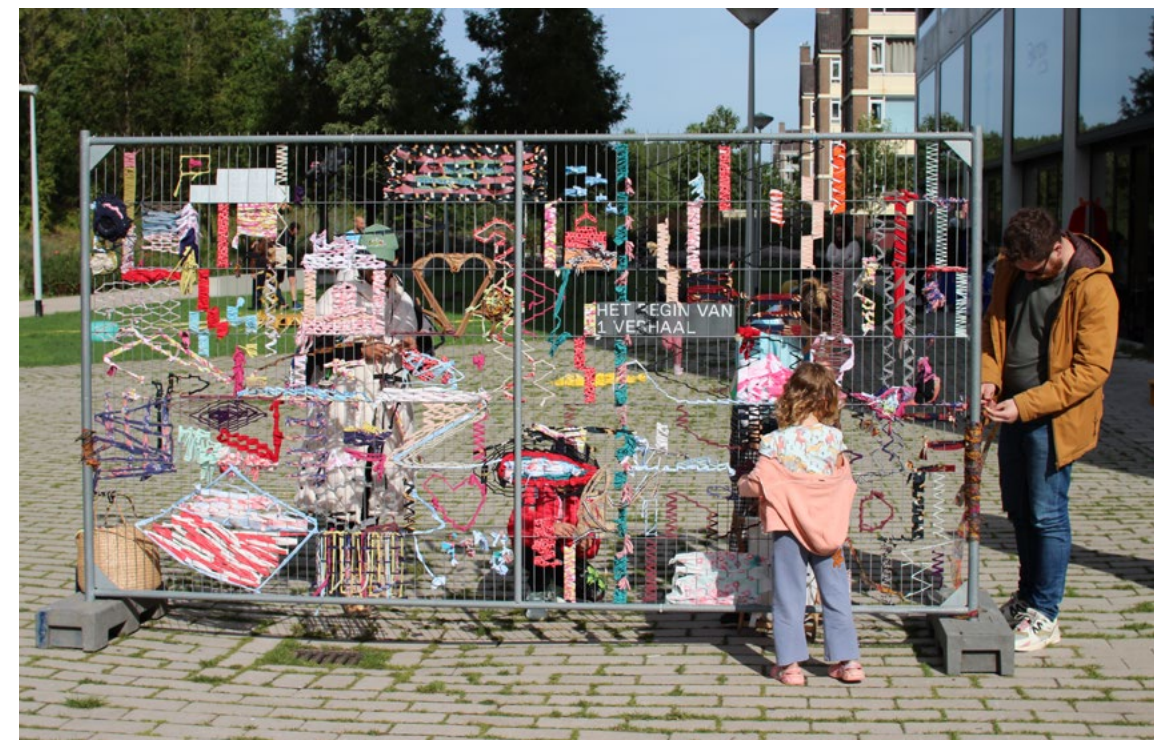
Volt azonban a struktúránknak egy másik eleme is: projektünk nomád természetéből fakadóan, mivel egymás tereit fedeztük fel, a mi szövőszékünknek el kellett férnie egy bőröndben. Egyetlen fix tanterem helyett egymás személyes munkatérében és életterében mozogtunk. Az ismeretlen és a tudatos cselekvések együttes engedése elmozdította a hagyományos, hierarchikus oktatási rendszert – amely az „én tudom, te tanulsz” elvre épül – egy olyan kerekasztal-megközelítés felé, amely a párbeszédet és a közös tapasztalatot helyezte előtérbe. Számunkra ez a kerekasztal több helyszínen Európa-szerte felállt – gyakran süteménnyel és teával megterítve –, ahol különböző hangok ültek egymás mellett, és azt a szemléletet tették lehetővé: „én tudom is és nem is, te tudod is és nem is – ezért együtt tanulunk”.

Egy otthonos tér, ahol helyet kap a szövőkeret egy kényelmes közeg az ismerkedéshez

Ha egy közösségi művészeti kezdeményezésben a struktúra célja a közös alkotás elősegítése, elengedhetetlen, hogy a hagyományos tudástermelő osztálytermek helyett közös munkaterek és életterek kerüljenek előtérbe. A mindennapi tevékenységeken keresztül válunk ismerőssé egymás számára, és így teremtünk egy kényelmes

közeget, ahol megismerhetjük egymást, és tanulhatunk egymástól. Ez alapvető fontosságúnak bizonyult. Olyan hétköznapi feladatok megosztása, mint a főzés, evés vagy takarítás idegenekkel, oldott kapcsolatokat hoz létre, és olyan közös időt biztosít, amelynek nincs „különleges” napirendje, és ahol senkinek nem kell bizonyítania önmagát. Ezek az interakciók idővel bizalmat építenek – ez az egyik legfontosabb szál közösségi szőnyegünkben –, és megteremtik azt az alapot, amelyben az egyének biztonságban érezhetik magukat. Mivel a személyes történetek, a szálak, nem mindig könnyűek vagy színesek, elengedhetetlen egy olyan tér, ahol képesek vagyunk kifejezni és befogadni egymás bizonytalanságait, sebezhetőségét és kérdéseit. Ahhoz, hogy történeteinket valóban össze tudjuk szőni, szükség van egy meghitt térre a szövőszék számára – hiszen az ismeretlen területek felfedezéséhez bizalomra és bátorságra van szükség.

Rosa Smits-szel közösen kezdeményeztünk egy közösségi művészeti projektet, amely a [Hangfonalak: Slotervaart átalakulóban](#) címet viselte.⁹¹

Közös szövés egy építkezési kerítésen a Slotervaart Buurtfest alatt, 2024-ben.

91 Weaving Voices Slotervaart in Transitie (2023) Nina van Hartkamp. Elérhető: <https://ninavanhartkamp.com/weaving-voices-slotervaart-in-transitie/> [2024.07.02].

A projekt másfél hónapos rezidenciánk idején bontakozott ki a Bureau Postjesweg nevű művészeti térben, amely kifejezetten közösségi művészeti projekteknek ad otthont Slotervaartban, Amsterdam egyik külvárosi negyedében. Ez a helyszín szolgált a Hangfonalak műhelyhét otthonául is. A rezidencia során olyan történeteket gyűjtöttünk, amelyek a dzsentrifikáció hatását dokumentálták a kerület régi és új lakóinak életében. A történetek megosztása közös szövési alkalmak és a Voices of Slotervaart (Slotervaart hangjai) nevű események során valósult meg, amelyeket hangfelvételen is rögzítettünk. Később ezeket a hanganyagokat beépítettük egy közösen készített szövésbe, amely egy építési kerítésen kapott helyet. A projekt során végig azt vizsgáltuk, milyen jelentősége van a kényelmes, befogadó terek létrehozásának a közösségi művészeti kezdeményezésekben. Megközelítésünk részeként a Bureau Postjeswegből egy barátságos, meleg hangulatú szövő- és festőstúdiót alakítottunk ki, amely lényegében a környék közösségi nappalijaként működött. A tér légköre kulcsszerepet játszott abban, hogy megszülessenek a történetmegosztások. Tudatosan úgy alakítottuk ki, hogy alkalmas legyen a nyugodt együttlétre, és így olyan közösséget vonzott be, amelyben barátok és egymás számára addig ismeretlen szomszédok találtak utat közös munka–élettérbe. Sok történetet mikrofonba mondtak el, de talán még többet osztottak meg egymással egy csésze tea mellett.

A műhelyhét során amszterdami munka–élettérünkben örömmel láttuk vendégül a Feministische Handwerk Partijt (FHP – Feminista Kézimunka Párt), akik azért érkeztek hozzánk, hogy egy közös tevékenységet vezessenek.⁹² Az FHP egy feminista művészcsoport, amely politikai alapállásból szervez olyan alkalmakat, ahol a kézimunka és az elmélyült tanulás találkozik, céljuk pedig a gondoskodás, a fenntartás és a javítás értékének újrafelfedezése és megbecsülése. Ezen az alkalmon arra hívtak bennünket, hogy kényelmes körben gyűljünk össze – fürdőköpenybe burkolózva, teát kortyolgatva –, miközben saját ruhadarabjainkat javítjuk. Közben felolvasták manifesztójukat a láthatatlan gondoskodásról, és arra ösztönözték a résztvevőket, hogy osszanak meg történeteket a

92 A Feminista Kézimunka Párt Emmeline de Mooij, képzőművész és Margreet Sweerts, rendező kezdeményezéseként jött létre. Kiáltványuk online olvasható: *Manifesto* (n. é.) Feministische Handwerk Partij. Elérhető: <https://feministischehandwerkpartij.org/> [2024.07.07].

Foltozókör a Feminista Kézimunka Párt nevű művészeti csoporttal, Bureau Postjesweg, Amsterdam, 2023 áprilisa.

Foltozókör a Feminista Kézimunka Párt nevű művészeti csoporttal, Bureau Postjesweg, Amsterdam, 2023 áprilisa.

ruhadarabjaik szemszögéből. Ezen az alkalmon ők is hangsúlyozták, milyen fontos a meghitt terek megteremtése, ahol közös rituálék és testben megélt tanulási folyamatok bontakozhatnak ki.

A Hangfonalak program biztosította (szövő)keret lehetőséget adott arra, hogy egymás élettereiben és munkakörnyezeteiben találkozzunk – a franciaországi Roy Hart Központban, egy Berlin melletti művészközösségben, egy amszterdami külvárosban, egy svédországi erdőben, egy leedsi városi téren, valamint egy vidéki magyarországi rehabilitációs központban és faluban. Egy-egy hétig megosztottuk egymással az együttlét és az alkotás örömét, új ritmust hoztunk egymás életébe, vagy alkalmazkodtunk az adott helyszín ritmusához. Ez az együttlét azt is jelentette, hogy közösen feküdtünk le aludni és ébredtünk, megosztottuk az étkezéseket és a házimunkát is. Ezek a közös tapasztalatok óriási mértékben hozzájárultak a csoporton belüli kötődés kialakulásához. *A szövők által támogatott mindennapi és alkotói tevékenységek bizalomteli légkörben zajlottak, és lehetővé tették, hogy közös emlékek szülessenek – ezek a közös emlékek pedig alapvető szerepet játszottak abban, hogy valódi közösséggé váljunk.*

A szövők és a fonalak

Egyének és gyakorlatok – ahogy a szálak összeszövődnek
A szövők és az általuk a szövőszékhez hozott szálak kétségtelenül elengedhetetlenek egy kárpit megszövéséhez. Bár rendelkezésünkre áll a szövőszék és a meghitt tér, ahol elhelyezhetjük, a mi szálaink egy színes keverékből állnak: kreatív gyakorlatokból, személyes felismerésekből, álmokból és gondolatokból. Sokszínű csoportot alkotunk: független művészek, hanggal dolgozó szakemberek, pedagógiai trénerek, coachok, mozgásalapú gyakorlók és zenészek. Érdemes elidőzni annál, hogyan osztottuk meg ezeket az eltérő gyakorlatokat egymással – ez tette lehetővé, hogy közös szőnyegünkben előre nem látható formák és mintázatok jöjjenek létre.

A Hangfonalak projekt olyan struktúrát biztosított, amelyben a résztvevők felváltva vezettek műhelyeket, megosztva saját alkotói gyakorlataikat, miközben mások az instrukciókat követve tanultak.

Egy másik ember gyakorlatára ráhangolódni ugyanolyan értékes, mint vezetni – e szerepek váltakoztatása pedig hatékony eszköze a közösségépítésnek. Lehetővé teszi, hogy a résztvevők képletesen egymás cipőjébe lépjenek, és ezáltal mélyebb kapcsolatot és megértést alakítsanak ki egymással. Amikor vezetünk, lehetőségünk nyílik arra, hogy saját gyakorlatunkat mások nézőpontján keresztül vizsgáljuk meg. Fordítva pedig, amikor egy új gyakorlat instrukcióit követjük, játékosan fedezhetjük fel és értelmezhetjük újra önmagunkat. Ez a folyamat egy közös teret hoz létre a megosztásra, amely új felismerésekhez és gondolatokhoz vezet – inspirációt adva mindannyiunk számára a további munkához.

Miranda July és Harrell Fletcher művészek gyönyörűen kiemelik az instrukciókövetés jelentőségét a [Learning to Love You More](#) (Megtanulni jobban szeretni téged) című könyvük, illetve online közösségi művészeti projektjük bevezető szavaiban:

„Néha megkönnyebbülést jelent, ha megmondják, mit tegyünk... a legörömtelibb és legmélyebb élményeink gyakran akkor születnek, amikor mások útmutatását követjük... Néha úgy tűnik, épp azokban a pillanatban történik velünk valami igazán új dolog, amikor elengedjük az eredetiségre való törekvést.”⁹³

A Hangfonalak projekt során gazdag gyakorlati palettánkat osztottuk meg egymással: hanggal való munka, Feldenkrais-módszer, mozgásalapú foglalkozások, látomáskeresés, szövés, növényi festés és nyomatkészítés, könyvkészítés, grúz éneklés, kreatív írás, ruhajavítás és még sok más szerepelt a tevékenységeink között. Ezeken belül kétféle gyakorlatot szeretnék megkülönböztetni: testalapú és anyagalapú gyakorlatokat. A következőkben a Hangfonalak műhelymunkái során megosztott konkrét példákön keresztül szeretném bemutatni ezeket a típusokat.

⁹³ A *Learning to Love You More* egy hét éven át tartó közösségi projekt, amelyet Miranda July és Harrell Fletcher indított 2002-ben. A projekt egy olyan weboldalból állt, ahol feladatokat tettek közzé. Az általuk kialakított forma gazdag, lebilincselő és jelentéssel teli tartalmakat eredményezett. Több mint 8000 ember válaszolt világszerte, így egy olyan online közösség jött létre, amely személyes történeteket osztott meg egymással. 2007-ben könyvet is kiadtak az összegyűlt anyagból: Fletcher, H. et al. (2007) *Learning to Love You More*. München: Prestel. Lásd még: *Learning to Love You More* (2010) *Learning to Love You More*. Elérhető: <http://learningtoloveyoumore.com/> [2024.07.02].

Az első két műhelyhét során, Franciaországban és Németországban, a Roy Hart közösség tagjai – Laurent Stéphan, Carol Mendelsohn, Saule Ryan, Walli Höfinger és Christiane Hommelsheim – vezettek be minket a Roy Hart Központ munkamódszerébe. E módszer révén a hang irányítúként szolgál, amely kapcsolatokat épít test, képzelet, érzelmek és személyes történetek között. A módszer lehetővé teszi egy testben megélt, nonverbális elbeszélő tér kialakulását, ahol megjelenhetnek a sebezhetőségek és az erősségek is. A csoportban megosztott ilyen típusú tevékenység erőteljes eszköznek bizonyult a személyes történetek test általi kifejezésére és megosztására. Az ezen keresztül megélt intimitás teremtette meg a bizalom és a közös kohézió alapját.

Learning to Love You More. Feladat 55: Fotózz le egy jelentőségteljes öltözetet.

Az anyagalapú gyakorlatok ezzel szemben kézműves tevékenységeket foglalnak magukban; külső anyagokat és technikákat igényelnek ahhoz, hogy kapcsolatot teremtsünk önmagunkkal, egymással és a környezetünkkel. Míg a testalapú gyakorlatok – például a Roy Hart Központ hangalapú munkája – azonnali és bensőséges történetmesélést tesznek lehetővé a hang és a testmozgás révén, az anyagalapú gyakorlatok közvetettebben működnek. A szövéshez vagy természetes festéshez hasonló műhelyfoglalkozások nem készítetik közvetlenül a résztvevőket

személyes történetek megosztására. Ehelyett az instrukciók követésére és a kézzel végezhető technikák elsajátítására helyezik a hangsúlyt, amelyek kézzelfogható eredményhez vezetnek anélkül, hogy azonnali önfeltárássra lenne szükség. Ez gyakran csökkenti a belépési küszöböt, így ezek a tevékenységek sokak számára könnyebben hozzáférhetők. Ugyanakkor – akárcsak a testalapú gyakorlatok – az anyagalapú gyakorlatok is nagy lehetőséget rejtenek magukban az intimitás megosztására és felfedezésére, ami szintén jelentősen hozzájárul a közösségépítéshez. Például a szövés ismétlődő mozdulatai, csoportos közegben, teret adnak beszélgetéseknek, elmélyülésnek és közös élményeknek. Egy amszterdami műhelyhét során a Hangfonalak résztvevői sokszor késő estig dolgoztak a közös szövőszéken, munka közben beszélgetve. A közös kézműves munka hasonlóan oldott légkört teremt, mint a hétköznapi tevékenységek – például a főzés – megosztása, és lehetőséget ad a szabad önkifejezésre. Ráadásul, ahogy a Hangfonalak csoport egyre magabiztosabbá vált a szövésben, elkezdtük az éneklést is beépíteni a folyamatba, így készségeink szinte maguktól kezdtek összeolvadni.

Ahhoz, hogy tovább bontsam az anyagalapú gyakorlatok közösségi szőnyegünk szövésére gyakorolt hatását, saját hozzájárulásomra szeretnék fókuszálni: a növényi festés és nyomatkészítés gyakorlatára. Ezt a gyakorlatot az amszterdami, svédországi és magyarországi műhelyhetek során osztottam meg a csoporttal.

A saját személyes fonalam

A növényekkel való lenyomatkészítés és festés textilre vagy papírra kísérleti gyakorlatok, amelyek megkövetelik, hogy átadjuk magunkat a természet és a kémiai reakciók kiszámíthatatlanságának. Különösen a kezdeti próbálkozások során fontos, hogy képesek legyünk elengedni az irányítás igényét, és nyitottan, kísérletező hozzáállással közelítsünk a folyamathoz. Ez a fajta tevékenység sokféle résztvevő és helyszín számára hozzáférhető és élvezetes, mivel az eredmény nem szigorúan kontrollált, ugyanakkor közvetlen kapcsolatot teremt a résztvevők és a természeti környezet között.

Csoportos hang- és mozgásimprovizáció Laurent Stéphan vezetésével a Hangfonalak műhelyhét során a Roy Hart Központban, Franciaországban, 2022 októberében.

Közös hanggyakorlat Carol Mendelsohn vezetésével a Hangfonalak műhelyhét során a Roy Hart Központban, Franciaországban, 2022 októberében.

A szaltnaki botanikai lenyomatkészítő és festőrezidencia alatt, 2024-ben.

A Hangfonalak csoportjának először Amszterdamban mutattam be ezt a gyakorlatot. Hogy közelebb kerüljünk a folyamathoz és a helyi környezethez, egy környékbeli sétával kezdtünk, amely során növényeket gyűjtöttünk. Ez a tevékenység újfajta testi kapcsolatot hozott létre a természettel, és lehetőséget adott arra, hogy különféle növénytörténeteket fedezzünk fel – például gyógyhatásaikat, elterjedésüket, termesztésüket világszerte, vagy éppen gyarmati múltjukat. A városi séták során a résztvevőket gyakran meglepi, mennyi könnyen elérhető növény található a közvetlen környezetükben. A városokban termesztett növények sokfélesége gyakran nagyobb választékot kínál a nyomtatásra alkalmas növényekből, mint amit egy átlagos európai erdőben találni lehet. Az emberi történelem és jövő mélyen összefonódik a növényekkel – olyan alapvető okokból, mint hogy tőlük függünk az oxigénért, az élelemért és a gyógyszerekért. Saját gyakorlatomban örömmel fedezem fel ezeket a növényi kapcsolódásokat a résztvevőkkel, mert ezek tükrözik azt is, hogyan viszonyulunk a minket körülvevő világhoz.

A Hangfonalak csoport első egyéni, növényi lenyomatkísérletei papírra, Bureau Postjesweg, Amsterdam, 2023 áprilisa.

Ahogy Amszterdamban közösen dolgoztunk saját munkadarabjainkon, egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy minden egyes eredmény egyedi, személyes jegyeket hordozott – annak ellenére, hogy mindenki pontosan ugyanazokat az instrukciókat követte, és ugyanazokat a növényeket használta. Ez egy újabb dimenzióra világít rá, amelyet az anyagalapú gyakorlatok a közösségi munkába hoznak. Már egy olyan egyszerű tervezési folyamat is, mint a növények elrendezése a papíron, döntések sorozatát vonja maga után – gyakran tudattalan döntéseket –, amelyek tükrözik az egyéni „kézírásunkat”. Az ilyen típusú gyakorlatok közös végzése segít tudatosítani egyéni különbségeinket, és lehetőséget ad arra, hogy ezeknek a sajátos stílusoknak a tudatos összehangolása révén új rétegeket vigyünk a közös kutatási folyamatba.

Festőedény kötegekkel – svéd erdei növényekkel készítünk lenyomatokat használt ruhákra, Unnaryd, 2023 júniusa.

Svédországban folytattuk a növényekkel való festés és lenyomatkészítés lehetőségeinek felfedezését, ezúttal az erdőből gyűjtött növényekkel dolgozva. A folyamat során éneklés is társult a növénygyűjtéshez és a festőedények kevergetéséhez, ami játékos gyakorlategyütttest hozott létre – olyat, amelyet a svéd erdővel kialakuló kapcsolatunk inspirált.

Amikor a Soharóza felkérésére növényi nyomatkészítő műhelyt vezettem egy magyarországi rehabilitációs központban élő férfiak számára, lehetőséget láttam arra, hogy a műhely tematikáját összhangba hozzam a helyszín szellemiségével. A műhely célja az volt, hogy összecsenjen a résztvevők útjával, amely a függőségi mintázatok újradefiniálásáról szólt. A japán kintsugi hagyomány – a törött tárgyak arannyal való javításának művészete – inspirációként szolgált, arra bátorítva a résztvevőket, hogy az élet „feltjait” a gyógyulási folyamat részeként fogadják el. A résztvevők tudatosan hoztak létre feltörekedéseket (lenyomatokat) pólókon, a rehabilitációs központ természeti környezetéből gyűjtött növények felhasználásával. Azáltal, hogy a műhely kezdetén ezt a narratívát megosztottam, a történetmesélés irányítónak szolgált, és jelentéssel töltötte meg az anyagkészítést. A műhely végére egy nem tervezett, mégis erőteljes rituális esemény bontakozott ki. A megmaradt növényekkel egy közös textilt nyomtattunk, és amikor eső kezdett esni a parkolóban, megkérdeztem a résztvevőket: „Mit kívánsz magadnak?” Egymás mellett állva mindenki egyenként helyezte fel a saját kívánságát képviselő növényt a textilre, így az egyszerű cselekvés különleges szertartássá vált, melyben az anyagi eredmény személyes jelentéssel töltődött meg.

Amikor közösen kibontottuk a textilt és a pólókat, Tara Khozein egy meditatív hanggyakorlatot vezetett. Ez fokozott energiateret hozott létre a kollektív koncentráción keresztül, és ismét megmutatta, milyen jól kiegészíthetik egymást a testalapú és az anyagalapú gyakorlatok a közösségi alkotás során – összekapcsolva a belső és a külső világokat egy közös megosztás pillanatában. Ezt követően a nyomtatott textilt kisebb darabokra vágtuk, hogy minden résztvevő számára egy-egy egyéni jegyzetfüzetet készítsünk. Ezek olyan személyes tárgyakká váltak, amelyek a közösségi kívánságokkal fonódtak össze, és bensőséges teret biztosítottak arra, hogy mindenki újraírassa benne a saját történetét.

A Hangfonalak csoport első egyéni, növényi lenyomatkísérletei papírra, Bureau Postjesweg, Amszterdam, 2023 áprilisa.

Festőedény kötegekkel – svéd erdei növényekkel készítünk lenyomatokat használt ruhákra, Unnaryd, 2023 júniusa.

Bár a kézműves technikák tanítása nem vezet közvetlenül személyes történetek megosztásához, az olyan műhelyekbe ágyazott narratívák és cselekvések, mint a komlói rituális szertartás, mély személyes kapcsolatot hozhatnak létre a közösségi tevékenységekhez és azok eredményeihez. Művészként a közösen létrehozott alkotás folyamatát tartom a legértékesebbnek, amikor azt olyan jelentés járja át, amely hidat képez a külvilág és a résztvevők belső világai között. Ha sikerül ezt a teret megteremteni, akkor mélyebben kapcsolódunk önmagunkhoz, egymáshoz és a környezetünkhöz – így születik meg a lehetőség az átalakulásra és a maradandó emlékekre. Számomra ez a közösségi művészeti gyakorlatok legnagyobb ereje: kézzelfogható alkotásokat sző össze a megfoghatatlan személyes és közösségi történetekkel – kapcsolatokon keresztül létrejövő történetszövetet alkotva.

Szertartásos textília, Komló, Magyarország, 2023 októbere.

A szőnyeg

Összegzés

A Hangfonalak projekt és annak kísérleti struktúrája során egyre világosabbá vált, hogy az anyagalapú és a testalapú gyakorlatok pozitívan egészítik ki egymást közös szőnyegünk – legyen az szó szerint vagy metaforikusan értve – megszövésében. Izgalmas volt megfigyelni, hogyan kezdett a csoport az idő múlásával olyan új mintázatokot szőni, amelyekben a külső és a belső, az anyagi és a testben megélt dimenziók találkoznak. Számunkra ez egy olyan közös gyakorlat formáját öltötte, amelyben a szövés, festés, éneklés, mozgás és az együttélés összefonódott – módszerekként szolgálva ahhoz, hogy egyéni és közösségi történeteinket összeszójuk.

Mégis, napok szövés és éneklés után – szálak és történetek mentén haladva – azon tűnődöm, hogyan keretezhetjük fogalmilag az elkészült szőnyeget. A kézzelfogható eredmények iránti igény mélyen beágyazódott kultúránkba. Valamennyi területen fizikai és mérhető bizonyítékát keressük erőfeszítéseinknek – a közösségi művészeti projektek sem kivételek. Talán épp az ilyen típusú kezdeményezések eredménytermészetéről való gondolkodás készíthet minket e szemléletmód újragondolására. Ugyanakkor ez a kérdés akár értelmes reflexióra is sarkallhat minden közösségi művészeti projekt eredményeit illetően.

A közösségi művészeti projektünk során egyaránt születtek kézzelfogható és megfoghatatlan „szőnyegek”. De miként értékelhetjük az anyagi eredményeket, ha maga az anyag, amellyel dolgozunk, nagyrészt immateriális? Hogyan keretezzük és hogyan osztjuk meg azt a szőnyeget, amely közösen megélt pillanatokból készült: amelyben ott van az együtt szövés közbeni éneklés, a közös vacsorák és séták, a növényi festés és hangfürdők során megélt természeti tapasztalatok, az online találkozók és a közös bemelegítések, valamint a kreatív gyakorlataink más közösségekkel való megosztása? Talán maga az „eredmény”, vagyis a „műalkotás”, ez az immateriális tér: emberi kapcsolatok, kifejezések és átalakulások tere. A megosztott emlékek és személyes viszonyok, amelyek áthidalják a fizikai és metaforikus határokat, és

lehetővé tették, hogy mi magunk is közösséggé váljunk. És talán kimondhatjuk: maga a közösség, minden rétegével, mintázatával és összekapcsolódó történeteivel, az emberiség egyik leggazdagabb és legizgalmasabb alkotása – egy önmagában is teljes értékű műalkotás.

A csomózott szőnyeg (munkafolyamatban), amelyen közösen dolgoztunk a Hangfonalak műhelyhét során, Bureau Postjesweg, Amsterdam, 2023 áprilisa.

EMLÉKFONALAK ÉS HANGSZÓTTESEK

Pintér-Németh Géza

Az alábbi szöveg a *Hangfonalak a közösség szövetében* című Erasmus program keretében megvalósult interkulturális falusi közösségfejlesztő folyamatot foglalja össze, amelyre 2024. május 7. és június 8. között került sor a Baranya megyében található Szalatnak településen. Szalatnak népessége körülbelül kétszáz főre tehető, és a lakosság átlagéletkora vélhetően (a helyi ottélés benyomása alapján) hatvan év feletti. A munkaerőpiaci központoktól távol eső falu földrajzi, gazdasági és szociális ételemben is hátrányos helyzetű vidéki településnek mondható, ahol az elmúlt évtizedekben jellemzően magas volt az elvándorlás. A helyben maradt lakosság többsége nyugdíjas vagy olyan fizikai munkás, akik a környék egy-egy földbirtokosának napszámosai. Az alkoholizmus a helyi közösség számos tagját érinti. A település szociális, gazdasági és demográfiai adottságai mellett a kulturális értékek is hanyatló képet mutatnak a jelenlegi folyamatok viszonylatában.

A Sinum Színház bázisa egy szalatnaki pajta, ahol a Hangfonalak projekt tevékenységei zajlottak 2024 tavaszán. A program két felnőtt tanulási egy-egy hetes műhelyből állt, melyeket a holland Tuyo Alapítvány által delegált művészek vezettek, majd egy harmadik héttel zárult, amikor a nemzetközi együttműködés minden partnere közösen dolgozott a művészeti és pedagógiai kutatás összegzésén. Megközelítésünk kulcsfogalmai a következők voltak: interkulturális színházi esemény, kollektív emlékezet, szőtt minták, mint zenei partitúra.

A vidék mint az interkulturális találkozások helyszíne

Az interkulturalitás egy gyakori, divatos fogalom a kortárs színházelméletben, amellyel sokan eltérő nézőpontokból foglalkoztak. Az interkulturalitás mint színházelméleti tudományág a színész és néző közötti kulturális adottságok különbözőségét és e különbözőségekből adódó lehetőségeket kutatja. Marco de Marinis, olasz színházelmélet kutató rámutat, hogy az interkulturális és transzkulturális jellemzők potenciálisan mindig jelen vannak a modern nyugati színházi előadásokban. Az interkulturális

tapasztalatot úgy határozza meg, mint „személyes, szakmai és szocio-antropológiailag eltérő identitások találkozása és összevetése – legyen szó szerzőről, színésről, rendezőről vagy nézőről”. A transzkulturális jelleget Marinis továbbá úgy írja le, mint amely

„[...] rendszerint meghaladja a kiinduló kulturális állapotot, így valódi, hiteles tapasztaláshoz vezet, megkérdőjelezi a rögzült identitásokat – legyenek azok egyéni vagy kollektívek –, és valamiféle kultúra előtti vagy kultúrán túli objektivitásra törekszik, egyfajta »harmadik dologra«, ami se nem egyetemes, se nem kulturális.”⁹⁴

Ric Knowles, kanadai kutató, dramaturg és a *Theatre and Interculturalism* (Színház és interkulturalizmus, 2010) című kötet szerzője az „interkulturalitás” kifejezést részesíti előnyben a témakör különféle változataival és alkategóriáival szemben (mint például intra-kulturális, transz-kulturális...stb.), mivel szerinte e fogalom „a kulturális pozíciók sokfélesége közötti interakció lehetőségét idézi, elkerülve a bináris kódolást”.⁹⁵ Ha végigtekintünk a fogalom néhány évtizedes fejlődésén, azt látjuk, hogy mára elért egy olyan szintre, ahol bármilyen színházi esemény tekintetében elemezhető az interkulturális szempont, hiszen a kulturális pozíciók közötti szükségszerű különbségek nem csupán nemzeti eltérések mentén jelentkeznek, hanem fellelhetőek bármilyen művészi találkozásban, amely egyének között történik. A Hangfonalak projekt egyik kiemelt fókuszpontja a földrajzilag hátrányos helyzetű vidéki térségekre irányul. Ezekben a kontextusokban az interkulturális jellemzők megfigyelése segít a társadalmi interakciók kihívásainak szélesebb perspektívából történő megértésében, és különösen fontos szerepe van abban, hogy túllépjünk a vidéki élettel kapcsolatos sztereotípiákon.

Művészeti rezidencia – Szöveg

Rosa Smits 2024. május 7-én érkezett Hollandiából Szalatnakra, hogy egyhetes közösségi szövőműhelyt vezessen a helyi lakosok bevonásával. A műhely egyik fő célja az volt, hogy a résztvevők

⁹⁴ De Marinis, M. (2012) *Il teatro dell'altro: Interculturalismo e transculturalismo nella scena contemporanea*. Firenze: La casa Usher, 9. [Saját ford. – P-N. G.]

⁹⁵ Knowles, R. (2010) *Theatre & Interculturalism*. London: Bloomsbury, 4. [Saját ford. – P-N. G.]

elsajátíthassák a szöveg alapvető módszereit egy nagy méretű közösségi szövőszéken (egy méter magas, két méter széles). A munka két helyszínen zajlott: délelőttönként a művelődési házban, délutánonként pedig a szalatnaki katolikus templom előtti füves területen. Ez a műhely kulcsszerepet játszott a közösségi munka alapjainak lefektetésében, amelyet aztán szerencsésen tudtunk tovább fejleszteni a következő rezidencia és a végső falumenet összefüggéseiben.

Művészeti rezidencia – Botanikai festés

Nina van Hartkamp, aki szintén Hollandiából (Amszterdamból) érkezett, 2024. május 22-én csatlakozott a szalatnaki projekthez. Ismét egy egész héten át tartó műhelymunkára került sor, azonban a célok összetettebbek voltak mint a szöveg esetében: a környezetben található festőnövények kutatásával, kertelőkészítéssel, színeknyvtár létrehozásával – különféle ásványi pácolóanyagokkal keverve a környező növényeket –, valamint a természetben megfigyelhető formák és színek vizsgálatával a további alkotói inspiráció érdekében. Hangsúlyozni kell a természetes környezettel való kapcsolat jelentőségét, amely részben adódott a foglalkozás jellegéből, részben további hozzáadott értékkel bírt az alkotófolyamat számára. A növények és virágok megfigyelése szintén kreatív inspirációt jelentett a munka további részében.

Hangfonalak program Szalatnakon és a Falumenet előkészítése

Az „emlékezés művészete”, vagy ahogy Cicero nevezi, az *ars memoriae*, egyéni és közösségi gyakorlat, amely évszázadok óta jelen van az emberi civilizációban.⁹⁶ Ez az antikvitásból eredő szellemi gyakorlat, a szalatnaki program egyik igazolásaként szolgál, hiszen a sétával egybekötött emlékezés a „Falumenet” performansz gerincét jelentette. A Hangfonalak Erasmus plus program második magyarországi szakasza 2024. május 7. és június 8. között zajlott. Június elején került sor tehát arra az egyhetes nemzetközi felnőtt tanulói műhelyre valamennyi partnerszervezet

⁹⁶ Assmann, J. (2018) *A kulturális emlékezet - Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Ford.: Hidas Z. Budapest: Atlantisz Könyvkiadó, 29.

aktív részvételével, ahol a projekt minden szála összeért: közösen átismételtük valamennyi partner által képviselt, az elmúlt kettő évben egymással megosztott művészeti anyagokat (énekek, növényfestő és szövő technikák). Az utolsó hétnek két fő célkitűzése volt: A) a közösségi szövés kutatása interkulturális csoportban vokális gyakorlatok kiegészítéseként, és B) egy szabadtéri előadás előkészítése a falu számára, amely egyetlen performatív eseményben sűrítette a kollektív emlékezet felidézését és annak egy fizikai mintázatban való vélt vagy valós megjelenését.

Május 11-től egy, a szalatnaki művészeti kutatást támogató mellékprojekt is elindult, melynek célja egy dokumentumfilm készítése volt a közös munkafolyamatról, különös tekintettel a helyi közösség reprezentatív tagjaival készített interjúkra. Az interjúalanyokat arról kérdeztük, milyen személyes emlékeik fűződnek a faluhoz, illetve hogyan kerültek Szalatnakra. Az interjúk közös vezérfonala a személyes és történelmi narratívák felidézése volt, amelyek Szalatnakhoz kötődnek. Ezekből a történetekből sorsfonalak metaforája bontakozott ki, ahol különböző társadalmi, etnikai vagy gazdasági háttérrel rendelkező személyek élettörténetei kapcsolódnak egymáshoz, hogy egy közös narratíva textúrájaként fonódjanak össze. Ez a képzeletbeli és másrésről anyagi valóságként is megjelenő „két” szöttek így a helyi közösség kollektív emlékezetének megjelenítésévé válik. A végső szőnyeg egyfajta közösségi mintázatot jelenít meg a helyi mikrotársadalomról, és új nézőpontból enged rálátást az egyéni és csoportos történelmi folyamatokra. A dokumentumfilm kivonata – amely az interjúkat, szövési és növényi festési műhelyeket, valamint a sétaperformanszot foglalja össze, az alábbi linken érhető el.⁹⁷

A) Hangzó szőnyeg

A *Hangfonalak a közösség szövetében* program egyik fő kérdése az volt, hogy a szövés és az éneklés, mint párhuzamos cselekvések miként kapcsolódhatnak vagy egészíthetik ki egymást akár úgy is mint egyszerre hagyományos és „újra felfedezett” felnőtt oktatási eszköz-rendszer (tool-kit). Pontosabban és tágabb

⁹⁷ *Hangfonalak a közösség szövetében* (2024) Elérhető: https://www.youtube.com/watch?v=G_hyl-D68Ck&t=170s [2024.12.03].

megfogalmazásban úgy mondhatnánk, hogy a kutatás célja az, hogy feltérképezze a mindennapi vagy a *hétköznapi túl*⁹⁸ vokális/ orális megnyilvánulások és a szövés közötti lehetséges kapcsolódási pontokat, amelyek a jelen dolgozat feltevése szerint négy fő módon szimbiotikus viszonyba kerülhetnek egymással:

1. Az első eset, amelyet a partnerség megfigyelt majd mind inkább a gyakorlatba ültetett, amikor a szövés és a csoportos éneklés között metaforikus kapcsolat áll fenn. Ahogyan a fonalak összeszövésével textúra jön létre, úgy az egyéni hangok összekapcsolódása is közös hangzatot, képzeletbeli hangszőnyeget teremt. Ez az analógia felszabadítóan képes hatni a hang expresszív használatával való viszonyunkra, mivel lehetővé teszi, hogy a csoportos énekléskor elvonatkoztassunk a megszokott harmonikus hangzástól és ha arra mint szabad formák lehetőségére tekintünk, az elvonja figyelmünk a diszharmonikus hangzástól való félelemtől és előítéletektől.
2. A szövés, valamint a közösségi éneklés vagy történetmesélés párhuzamos tevékenységként is jól kiegészítik egymást. A kézműves munka felszabadító hatású, hiszen míg a résztvevők a kézügyességükre fordítják a figyelmük nagy részét, a tapasztalatok szerint könnyebben, oldottabban fejezik ki magukat szóban, hangban vagy osztanak meg egymással történeteket. Az ilyen helyzetek időben kiteljesedhetnek a mélyebb érzelmek kölcsönös kifejezése vagy akár humoros történetek megosztása felé akár narratív akár énekelt formában. A kezek munkája csökkenti a közvetlen önkifejezés okozta feszültséget, és elősegíti a személyes nyitottságot a közösségen belül. A párhuzamosság és a „hasznos cselekvés”, vagyis a közös munka egyfajta „sorsközösség” érzetét kelti: a dolgozó emberek sorsközössége, akik együttes munkájának köszönhetően kézzelfogható, látható eredmény jön létre.

⁹⁸ A hétköznapi túl fogalmát a színházi antropológia szerint Eugenio Barba és Nicola Savarese értelmezésében használom: Barba, E. és Savarese, N. (2021) *A színész titkos művészete - Színházantropológiai szótár*. Ford.: Rideg Zs. és Regős J. Budapest: L'Harmattan.

3. Egy másik lehetőség a szövött textil mintázatának absztrahálása úgy, mint zenei kotta vagy „partitúra”, amely által a szőtt felülete rendszerként kerül értelmezésre úgy, hogy az énekhangok és hangszerek szólamait tartalmazza. Ebben az esetben a közösség úgy olvassa a szőtt mintázatát, mintha az hangjegyekből vagy vokális jelekből álló rendszer lenne. Ebben az esetben egy „karmester” feladata lesz, hogy vezényelje az énekkart a „szőnyeg” mintázatának megfelelő zenei egyezményük szerint.
4. Végül a perzsa textilhagyományban ma is létező gyakorlat, hogy a szövés folyamatát éneklés kíséri.⁹⁹ Az iráni mesterek „sprechgesang” (énekbeszéd) formájában kommunikálnak egymással, miközben a különböző színek ritmusát és sorrendjét idézik fel önmaguk és társaik számára. Ez a folyamatos, szinte mantraszerű kommunikáció segíti az együttműködést és a koncentráció fenntartását hosszú, monoton munkafolyamatok során, illetve mindenekelőtt segíti a dolgozók memóriáját, hogy követni tudják az előre eltervezett minta és színsort... stb.

A négy lehetőség közül a harmadikat szeretném kiemelni, amelyben a szőtt mintázata zenei partitúraként kap szerepet amennyiben egy kórus és annak vezetője azt dekódolják zenei értelemben. Ebben az esetben a résztvevők – ideális esetben ugyanaz a csoport, amely a szőnyeget készítette – kórusként, egy karmester irányításával vokális partitúrát hoznak létre a szőnyeg mintázata alapján. Az eredmény egy vokális kifejezésformákból álló repertoár: a karmester minden egyes mozdulata megfeleltethető a szőnyeg egy-egy mintájának, amely egy-egy pontosan meghatározott kórushangzás megfelelője. A partitúra kialakulását egy csoportos kutatás előzi meg amely közös alkotássá fejlődhet a kórusvezető és az énekkar között, mely eredményeként mindannyian tudni fogják, melyik szőnyegmotívum milyen vokális hanghoz kapcsolódik. A közösen talált hangokat és formákat, végül az adott alkotócsoport formalizálja, így a kórusvezető az egyes motívumok „vezénylésével” zenei improvizációt hozhat létre. A dekódolás folyamata különböző módokon valósulhat

⁹⁹ Rosa Smits hívta fel erre a hagyományra a figyelmünket, és egy dokumentumfilmet is megosztott róla a projektpartnerekkel a Hangfonalak amszterdami műhelye során. Jelen könyv 77. oldalán.

meg, a rendelkezésre álló időtől, vagy a kórus, illetve a vezető érdeklődésétől függően. Mind a dekódolás és mind az improvizáció esetében fennál egyfajta esetlegesség, amelyet bizonyára befolyásol az adott csoportot alkotó egyének adottságai, a csoport közösségi tudása, illetve nem utolsósorban a munkafolyamat természetes környezete.¹⁰⁰

A jelen fejezetben példaként szolgáló zenei improvizációs kísérlet, amely esetünkben a szalatnaki „falu-szőnyeget” dolgozta fel, Halas Dóra, a Soharóza kórus alapítója és korábbi karnagya ötletének és kreatív munkájának az eredménye. A „hangzó szőnyeg” improvizáció így a szövőműhely egyik eredményének is tekinthető, hiszen a falu szőnyeget a szalatnaki falu több tucatnyi lakója készítette közösen. Dóra és a résztvevők zenei értelmezése a szőnyegről tehát felfogható úgy is, mint a falu szőnyegének hangbeli dekódolása. Az eredmény egy rögtönzött hangjáték lett, amelyet a résztvevő csoport kórus-performansz műként is továbbfejleszthetett volna.

A hagyományokon túl

Amikor egy kiválasztott csoport tagjai egy textilminta dekódolásán dolgoznak, a külső szemlélőben óhatatlanul felmerülhet a kérdés: miért? Miért választják a résztvevők éppen ezt vagy azt az irányt egy ilyen jellegű vokális improvizáció során? Az ilyen típusú improvizatív éneklés a résztvevőkben fokozza a játékosságra való hajlandóságot – de nem a versengésben megjelenő, győztes – vesztes logikára épülő játékosságot, hanem azt, amely egy még nyelv előtti fázisban lévő kisgyermek ösztönös játékaiban fedezhető fel. Felmerül a kérdés, vajon mennyire képesek a résztvevők ebben a folyamatban visszatalálni ahhoz a tudatállapothoz, amely a nyelv előtti, első kommunikációs tapasztalatokra jellemzőek?

Ugyanezt a kérdést egy másik nézőpontból is vizsgálhatjuk, ha párhuzamot vonunk a csecsemő és az úgynevezett törzsi kultúrák tagja között – akit a francia antropológus, Lucien Lévy-Bruhl a XX. század elején „primitívnek” nevezett. Lévy-Bruhl szerint:

¹⁰⁰ A fent említett improvizáció részlete megtekinthető és meghallgatható a Hangfonalak szalatnaki eseményeiről készült 4. lábjegyzetben idézett dokumentumfilmben: *Hangfonalak a közösség szövetében* (2024), https://www.youtube.com/watch?v=G_hyL-D68Ck&t=170s

„A primitív emberek szimbólumai általában nem az értelem működése által szabályozott szimbólum és jelölő viszonyrendszerében jönnek létre. Sokkal inkább a részvétel eredményeként, ami gyakran az egylényegűsítéshez vezet. [...] Olyan részvételről van szó, amelyben egy tárgy vagy egy élőlény szimbólumával végzett cselekvés voltaképpen egyet jelent az adott tárgyval vagy élőlénnel való cselekvéssel [...]”¹⁰¹

Az ilyen típusú tevékenység fő célja, hogy újra élhetővé tegye a tárgyakhoz és a természetes környezethez fűződő kapcsolatot, és ezáltal újra kapcsoljon a nyelvhez, mint megélt tapasztalathoz – a környezet, fogalmak előtti közvetlen megfigyelésén keresztül. Ez az állapot közel áll egy gyermeki megfigyelés és első befogadás élményéhez vagy például ahogyan egy művész belemerül az anyagi világ előfeltevések nélküli „naív” megfigyelésébe. Ilyen lehet a fogalmiság előtti érzékelés, amikor valamennyi érzékszerv között szabadabb az átjárás: például az ízeknek formája van a fénynek hangja. Ahogyan Balázs Géza, nyelvészprofesszor fogalmaz:

„A népköltészet kezdeteiről szóló általános vélemény a folkloristák körében, hogy az ősi és kezdetleges társadalmak világában a gondolkodás és a tudatvilág osztatlan, [...] az ősi (kezdeti) nyelv szoros kapcsolatban volt az ősi tudatformákkal, így a művészettel is. [...] Minden szempontból cseppfolyós halmazállapotú, osztatlan, kezdetben tartósan nem rögzített, utána viszont nagyon is megszilárdult formákban is élő összművészetről beszélhetünk.”¹⁰²

A textília vélhetően szerepet játszhatott az írásbeliség kialakulásában más kultúrában is:

„Peruban, ahol a szó szokásos értelmében vett írott nyelv még a 16. századi hódítás idejére sem alakult ki, találkozhatunk – véleményem szerint nem ennek ellenére, hanem épp emiatt – az egyik legmagasabb szintű textilkultúrával, amelyet valaha megismerhattünk.”¹⁰³

¹⁰¹ Lévy-Bruhl, L. (1938) *L'expérience mystique et les symboles chez les primitives*. Párizs: Alcan, 225. Idézet helye: Czertok, Horacio. (2013) *Színház száműzetésben*, fordította Pintér Géza, Budapest: Kijárat Kiadó, 72.

¹⁰² Balázs G. *A művészet és a nyelv születése - Szemiotika, művészetelmélet, antropológiai nyelvészet*. (2021) Budapest: MNYKNT–IKU, 140.

¹⁰³ Albers, A. *On Weaving* (2017) Princeton: Princeton University Press. Lásd még: Capone, F. *Weaving Language - Language is Image, Paper, Code and Cloth* (2019) New York: Studio Hudson, 25. [Saját ford. – P-N. G.]

A fenti idézet arra utal, hogy bizonyos hagyományokban a szövés valamelyest verbális kódok rögzítésére, helyettesítésére is szolgálhatott – például zenei, költői vagy más szabályozott rendszerek esetében. A textil – ahogy a neve is sugallja – felfogható a „textus”, azaz a nyelvi szöveg anyagba szőtt formájaként is, amely így képessé válik nyelvi formák rögzítésére, különösen akkor, ha azok ritmusképleteken vagy szimbolikus tartalmakon keresztül kerülnek átadásra.

Az egyik megfigyelésem a „hangzó szőnyeg” kísérlettel kapcsolatban az volt, hogy a résztvevők – bár nem szándékosan – egyéni és/vagy kollektív tudatuk egy kultúra és tradíció előtti rétegének újrafelfedezése felé sodródtak. A vokális improvizáció fő inspirációs forrásai a színek és formák érzékeléséből és megfigyeléséből fakadtak, szövegszerű vagy szó szerinti értelmezés nélkül. Ily módon a résztvevők hagyták, hogy a szőnyeg – mint megfigyelés tárgya – valódi információhordozóvá váljon eredeti értelmében: *in-formationis*. Vagyis valamivé, ami nyomot hagy valakiben, hogy az belül formálódjon/mozduljon, s ez később egy részvételen alapuló improvizációban kifejeződhessen – lehetőséget adva arra, hogy valami kifelé formálódjon/mozduljon. Ez megfeleltethető az érzelem (e-motus) etimológiai jelentésének is: „kifelé mozdulás”.

B) Performatív séta

2024 június 8-án a Hangfonalak projekt partnerei megvalósították záró performatív eseményüket, amely egy énekléssel kísért, interaktív faluséta formájában zajlott. A séta fő célja az volt, hogy láthatóvá és hallhatóvá tegye azokat az élettörténeteket, amelyeket a szalatkai lakosok osztottak meg velünk – köztük történelmi tragédiák által erősen befolyásolt epizódokat, valamint könnyedebb – újonnan beköltözőkhöz kapcsolódó – elbeszéléseket is. A performatív séta során felhasználtuk azokat a közösen elsajátított énekeket és *kulning*-motívumokat, amelyeket a partnerség korábbi műhelyei során tanultunk. Bizonyos, előre kiválasztott helyszíneken a séta megállt, és a falu lakói személyes történeteiket osztották meg a résztvevőkkel. A séta az egykori vasútállomástól indult, és a helyi katolikus templom parkjában ért véget, ahol sor került a záró gesztusra: a „falusi szőnyeg”, közösségi alkotás ünnepélyes átadására, melyet a település polgármestere szimbolikusán átvett. A szőnyeg a különböző sorsfonalak találkozását jelenítette meg, mint textúra, a közösség szimbólumaként.

Ez a falumenet, amely karneváli hangulatú, részvételi promenád formát öltött, lehetőséget teremtett arra, hogy a hat különböző országból érkezett tizenhét művész egy rendkívül összetett interkulturális „pillanatban” valóban érdemi módon lépjen kapcsolatba a helyi lakosokkal. Egyfelől egyértelműen interkulturális színt adott az eseménynek maga a többnyelvűség és a különféle nemzetiségű előadók jelenléte. Másfelől azonban maga az esemény üzenete, a faluhoz és annak történeti rétegeihez való közös kapcsolódás lehetősége egy másik, mélyebb interkulturális dimenziót is megnyitott: azt, amely nem feltétlenül a különböző nemzetek közötti találkozásról szól, hanem azokról az egyénekről, akik ma már sokszor elszakadtak saját „eredeti” nemzeti hagyományaiktól, és így identitásukat dinamikusabban élik meg. A falumenet lehetőséget teremtett arra, hogy a falu lakói elgondolkodjanak saját helyhez való tartozásukon, miközben az is nyilvánvalóvá vált, hogy bár szomszédokként ugyanazt a nyelvet beszélik, a faluról és egymásról való gondolkodásuk eltérő társadalmi, politikai és kulturális nézőpontokból fakad. Ez a tény gyakran rejtve marad a hétköznapiakban, de egy ilyen közösségi esemény, mint a falumenet, segíthet abban, hogy tudatosabbá váljon ez a sokszínűség, és közelebb vigyen bennünket saját kötődéseink mélyebb megértéséhez.

Összegzés

A színházi eseményeken keresztül megvalósuló interkulturális társadalmi interakció elősegítheti egy közösség általános jólétét, mivel képes fokozni az egyének közötti kommunikáció szintjét. A társadalmi elszigetelődés és az egyedüllét egyre súlyosbodó kihívást jelent a vidéki életformában szerte Európában. Ha célunk az, hogy támogassuk az (interkulturális) társas kapcsolódásokat és ezáltal élénkebb közösségi életet teremtsünk, fontos, hogy olyan feltételeket alakítsunk ki, amelyek elősegítik a különbözőségek iránti természetes kíváncsiság megjelenését, valamint támogatják a kölcsönös tolerancia tanulását és gyakorlását.

A vidéki ünnepi hagyományok egyik jellegzetessége mindig is a kollektív emlékezethez és az emlékezés művészetéhez való kapcsolódás volt. A művészi kutatásban a partnerség egyik fő

szándéka az, hogy kortárs előadóművészeti formákat kutasson a közösségi emlékezet kifejezésére – különös tekintettel arra a tényre, hogy a legtöbb hasonló célt szolgáló hagyományos forma mára eltűnt. Az emlékezés aktusainak fejlesztése iránti kutatásunk egyúttal akarva-akaratlanul a helyi identitás újrakódolási folyamatát is eredményezi, amely dinamizálhatja a közösségi és egyéni kötődések kölcsönös megértésére való nyitottságot. Egy adott újrakódolási folyamat a helyhez kötődés (*sense of belonging*) kapcsán magában hordozza a „befogadás” lehetőségét: a jelen pillanat befogadását, az újonnan betelepülők befogadását, a közösség peremére szorult tagok befogadását, valamint egy közösen elképzelt jövő perspektívájának befogadását.

Végül a Halas Dóra által vezetett kutatás, amely a szőnyeg mintázatát, mint lehetséges zenei partitúrát vizsgálja, elvezethet bennünket egy olyan civilizáció előtti kreativitás felismeréséhez, amely a hagyományos művészeti formákon túl, azok hátterébe vezet. Ez a civilizáció előtti szint gyakran megfigyelhető a kisgyermekeknél, akik a környezet formáival és színeivel látszólag koncepcionális gondolkodás nélkül kísérleteznek. Egy szőnyegmintázat dekódolásával való kísérletezés szélesebb párbeszédet nyithat a természeti környezettel, és tágabb rálátást nyújthat a helyi hagyományok kialakulásának összetettségére és azok történeti kontextusaira. A „hangzó szőnyeg” improvizálása így egy olyan elmélyült, érzékszervi alapú tanulási forma lehet, amely egyszerre segít megérteni a hagyományos szövési technikákat és azok eredetét, mint közösségi művészetet – mindezt viszonylag egyszerű megfigyelési és érzéki tapasztaláson alapuló cselekvések révén, mint például formák, színek, illatok testi megélése a minket körülvevő élő környezetben.

HANGFONALAK A KÖZÖSSÉGBEN (WEAVING VOICES AS THREADS OF COMMUNITY)

Teresa Brayshaw (TB) és Hannah Butterfield (HB)

A jelen fejezetet **Hangfonalak a közösségben** címmel Teresa Brayshaw és Hannah Butterfield készítették, akik színházi alkotókként, oktatókként és facilitátorokként dolgoztak a Hangfonalak projekt brit partnerintézményében, a Leeds Beckett Egyetemen. Teresa a Feldenkrais-módszer képzett gyakorlója, és jelenleg a „tisztá nyelvet” (Clean Language) alkalmazó csoportvezetői képzést folytat; e szakmai gyakorlatoknak számos alapelvét beépíti művészeti munkájába is. Hannah közösségi művészeti szakember, jelenleg gyakorlatalapú doktori kutatást folytat *A befogadás kultúrái és a társadalmilag érzékeny csoportvezetés* témájában.

A következő fejezet sokféleképpen értelmezhető: a két szerző közötti párbeszédként, gondolatkísérletekként azokról a szavakról és nyelvi formákról, amelyeket tapasztalataink leírására használunk, miniatűr történetek és narratív szálak gyűjteményeként, vagy egy olyan gyakorlatként, amelyben mikrotükröződések szövínek egybe. Felfogható egyfajta részleges lexikonként is, amely arra hivatott, hogy lehetővé tegye számodra, az olvasó számára, hogy beleláss azokba a tudásrétegekbe, amelyek e projekt során számunkra megmutatkoztak. Mindezt szem előtt tartva arra bátorítunk, hogy játékos kíváncsisággal közelíts a szöveghez, és hogy „...kezdd bárhol, állj meg bárhol. Ne aggódj, ha nem jutsz el a végéig.”¹⁰⁴ A lexikon bejegyzései számos gondolati szálból szövődtek össze. Különböző írásmódokban szólalnak meg, hosszúságukban és szövegükben egyaránt eltérnek egymástól. Olykor más, e szöveganyagon kívüli gondolkodók hangjai is megszólalnak bennük, amelyek további forrásokhoz vezetnek – bízunk benne, hogy talán követed majd ezeket.

104 Goulish, M. (2000) *39 Microlectures: In Proximity of Performance*. London, New York: Routledge. [Saját ford. – P-N. N.]

W When (Mikor/Amikor)

Amikor egy új művészeti projekt elindításának kérdésével állunk szemben, hasznos lehet a *kezd*et fogalmára nem úgy tekinteni, mint valami teljesen új dolog kezdetére, hanem inkább mint egy kiindulópontra. Ha a kezdetre egy helyről, egy gondolattól vagy egy gyakorlattól való elmozdulásként gondolunk, nem pedig egy előre meghatározott végcél felé haladásként, akkor ez egyfajta folytonosságérzetet ad – annak a tudatát, hogy az adott munka valahonnan ered, van előzménye, története, idő- és térbeli helye. **Amikor** Samuel Beckett azt mondta: „[...] *Próbáld újra. Bukj el újra. Bukj el jobban.*”, a kreativitás ciklikus természetére emlékeztetett bennünket, vagyis arra, hogy a kezdetek sokszor ismétlődhetnek.¹⁰⁵ Összetett projektek esetén az „újrakezdés” vagy a többszöri kezdés gondolata segíthet abban, hogy felismerjük: megállhatunk, tarthatunk szünetet, hogy újabb döntéseket hozzunk, és mindez rámutat a rugalmasság fontosságára. Minden kreatív projektnek – de különösen azoknak, amelyek közösségi részvétellel valósulnak meg – egyik kulcseleme, hogy képesek legyünk egyensúlyt teremteni a stabilitás és a rugalmasság között. (TB)

Amikor feltesszük a kérdést, hogy **mikor** vagy hol kezdjük, talán már el is kezdtük? A [Hangfonalak](#) küldetését a következőképpen fogalmaztuk meg: „*Hiszünk abban, hogy amikor az emberek a hang, a szöveg, a mozgás, az írás és a környezethez való kapcsolódás különböző gyakorlatai révén kapcsolódnak egymáshoz, akkor egyben új és rendkívüli módokon találkozhatnak, láthatják és hallhatják egymást. Amikor biztonságosabb és bátorságot ösztönző terek jönnek létre, akkor megjelenhet a nyelveken túli bizalom.*”¹⁰⁶ (HB)

E On Ears and Earworms (Fülekről és fülbemászó dallamokról)

A **fül** az a mechanizmus, amelyen keresztül hallgatunk. A hallgatás összetett érzelmi, kognitív és viselkedésbeli folyamatokat foglal magában. A hallgatás minősége attól függ, hogy milyen mértékben vagyunk képesek ráhangolódni a környezetünkre. Ha zajos környezetben vagyunk, ahol

¹⁰⁵ A teljes idézet: „*Próbáld. Elbuktál. Nem baj. Próbáld újra. Bukj el újra. Bukj el jobban.*” – Beckett, S. ([1983] 1989) *Előre vaknyugatnak*. Ford.: Tandori D. Budapest: Európa Könyvkiadó.

¹⁰⁶ *Weaving Voices as Threads of Communities - About the project* (2022) Weaving Voices. Elérhető: <https://www.sinumtheatre.eu/weaving-voices/> [2024.09.21]. [Saját ford. – P-N. N.]

sok hang és vélemény vesz körül minket, választanunk kell, hogy milyen módon akarunk hallani. Sokféle hallgatási mód létezik. Van olyan hallgatás, amely figyelembe veszi a nonverbális jelzéseket, amely nem hoz ítéletet és elhamarkodott következtetéseket, vagy amely a beszélőre összpontosít anélkül, hogy közben már azon gondolkodnánk, mit fogunk majd mondani. Az elmúlt évtizedben jelentős hatással volt a gondolkodásunkra Nancy Klein, aki számos könyvet írt, illetve létrehozott egy képzést, hangsúlyozva annak fontosságát, hogy hagyjunk időt a gondolkodásra. Klein elképzelése egy olyan *hallgató tér* kialakítása, amelyben kulcsfontosságú, hogy nem szakítjuk félbe a másikat, és ezzel elősegítjük a gondolkodásra alkalmas környezetet.¹⁰⁷ (TB)

A „fülbemászó dallam” (angolul *earworm*) kifejezés egy olyan dallamot vagy dalszöveget jelöl (vagy a kettő kombinációját), amely „beleragad a fejünkbe”. Úgy gondolom, minden nyelven létezik ennek a kifejezésnek a megfelelője: **πιασάπικο** (görögül – jelentése: „ragadós dal”), *Ohrwurm* (németül – ebből ered az angol kifejezés is), *fülbemászó* (eredetileg egy rovar, de a kifejezés egy dallam egyszerűségére is utalhat, amely újra és újra visszatér a fülünkbe) ... Amikor egyszerre több nyelven folyik a munka, a fülbemászó dallam akár egy szívesen látott társként is működhet: segíthet a közös szókincs kialakításában, és néha még abban is, hogy túllépjünk a nyelvi korlátokon. (HB)

A Attention (Figyelem)

Figyelem, hogy a megfelelő kérdéseket tegyük fel – de mit is jelent ez pontosan? Vajon nem minden kérdés egyaránt érvényes, amennyiben kíváncsiságból és valódi érdeklődésből fakad? Nos, talán mégsem! Vegyük szemügyre a [Clean Language](#), vagyis a „tisztá nyelv” néven ismert módszert. A *Clean Language* olyan kérdezési és beszélgetési technika, amelyet elsősorban arra használnak, hogy az emberek felfedezzék és kibontsák saját személyes metaforáikat, majd ezekkel dolgozzanak.¹⁰⁸ Ez a

¹⁰⁷ További információ erről a gyakorlatról:

Hartley, T. (2020) *The Listening Space: A New Path to Personal Discovery*. Egyesült Királyság: The Listening Space.

Pole, N. (2017) *Words That Touch: How to Ask Questions Your Body Can Answer - 12 Essential 'Clean Questions' for Mind/Body Therapists*. London: Singing Dragon.

Klein, N. (2015) *More Time to Think: The power of independent thinking*. London: Cassell.

Klein, N. (2020) *The Promise That Changes Everything: I Won't Interrupt You*. New York: Penguin Life.

¹⁰⁸ A munka részletesebb megértéséhez lásd: *Introducing Clean Language* (2023) Clean Language. Elérhető: <https://cleanlanguage.com/introducing-clean-language/> [2024.09.21].

kommunikációs rendszer arra ösztönzi a kérdezőt, hogy saját gondolatait, feltételezéseit és metaforáit a lehető legnagyobb mértékben tartsa távol a beszélgetés folyamán. A Hangfonalak projekt során Hannah-val közösen interjúsorozatot készítettünk a résztvevőkkel, hogy megragadjuk azokat az egyéni élményeket, amelyeket a projektben való részvételük során szereztek. Az interjúk során „tisztá kérdéseket” használtunk, hogy segítsük a résztvevőket a saját belső válaszaikra való ráhangolódásban, és a válaszaikat hangfelvételen rögzítettük. Később a projekt során arra kértük őket, hogy tekintsék át ezeknek az interjúknak az átiratait, és az általuk mondottak alapján készítsenek „Én-verseket” (*I-poem*). A digitális könyvtárunkban, amely kiegészíti a jelen kötetet, ezekből a versekből is található néhány példa.

A képesség, hogy megtanuljuk tudatosan irányítani a **figyelmünket** önmagunk körül, illetve önmagunk és mások között, alapját képezi annak a gyakorlatnak, amely a csoportdinamika és a személyes kapcsolatok feltérképezésére irányul anélkül, hogy szavakra lenne szükség. Hogyan változtatja meg különböző igék használata a „figyelem” jelentésének értelmezését? Gondold végig a testedben megjelenő válaszokat az alábbi kérdésekre:

Mit jelent fenntartani a figyelmet, figyelmet szentelni, figyelemmel kísérni, figyelmet kapni, vagy figyelmet kérni?

A **figyelem** szó latin eredete, a *tendo* kifejezés magában hordozza a nyújtózkodás, a törekvés és az elérés képzetét is. Az **odafigyelés** (*attending to*) továbbá gondoskodást sugall. Olyan gondoskodást, amely biztosítja, hogy a közösség minden tagja bevonódjon. Gondoskodást, amely elegendő vezetést nyújt ahhoz, hogy megadjuk és megtartsuk a közös utazás irányát, de nem akarja uralni a résztvevőket. (TB)

V Vocalising (Hangadás)

A leeds-i műhelyhét lebonyolításának egyik célkitűzése az volt, hogy megosszuk a fonáshoz és a szövéshez kapcsolódó munkadalok gazdag történetét, amelyek a Lancashire-i és Yorkshire-i gyapjú- és pamutgyártó malmok munkásainak köréből erednek (ez a két régió az Egyesült Királyságban jelentős múlttal rendelkezik a pamutszövés terén). Mindezt úgy képzeljük el, hogy meg is szólaltassuk ezeket dalokat, vagyis a

hangadás révén felelevenítsük őket. A munkafolyamatban közreműködött egyik kollégánk, Dr. Tenley Martin, zenetudós is, aki különösen a népdalokra specializálódott. A Hangfonalak résztvevőinek leeds-i érkezését megelőzően összeállított egy [Szövéddalok válogatást](#), amelyet előzetesen elküldtünk a csoportnak.¹⁰⁹ Ez a gesztus kettős funkciót töltött be: egyrészt közös kulturális referenciapontként szolgált a résztvevők számára, másrészt egy személyes meghívás volt, lehetőséget adva az előzetes ráhangolódásra – például azáltal, hogy miközben az érkezők a különféle észak-angol és skót kiejtésekkel hallgatták, közelebb kerülhettek a helyi kulturális kontextushoz. (HB)

I Improvising (Improvizáció)

Az **improvizációt** a hétköznapi értelemben gyakran olyan cselekvésként határozzák meg, mint amit „úgy csinálunk, ahogy alakul”, elismerve a folyamat fontosságát és szilárd jelenidejűségét. Tapasztalatot és önbizalmat kíván, hogy megtanuljunk bízni és *jelen lenni az adott pillanatban*, valamint hinnünk kell az organikus tanulás és a belülről fakadó tudás erejében. A *feltároló tudás* ([Emergent Knowledge](#)), amelyet David J Grove fejlesztett ki, olyan módszertan, amely az egyén belső intelligenciájának feltárását és hasznosítását célozza.¹¹⁰ A résztvevőket azáltal szólítja meg, hogy felfedezik saját ötleteik, megoldásaikat vagy cselekvéseiket. A csoportvezető abból indul ki, hogy minden ember rendelkezik saját megoldásokkal. Itt nincsenek kritikák, ítéletek, megjegyzések, és eltekintünk a folyamatok vagy a tartalmak racionális elemzésétől. „*Ez az egyén saját tudásának igazságába vetett mély bizalomról szól*” (Jennifer de Gandt).¹¹¹ Hannah-val a *feltároló tudás* technikáit alkalmaztuk a leeds-i projekthét tervezésekor és a program struktúrájának kialakításakor. Ez lehetővé tette számunkra, hogy összetettségében megértsük azoknak a közösségeknek az igényeit és vágyait, akikkel együtt dolgoztunk. A folyamat során számos olyan teret hoztunk létre, ahol a hozzánk látogató szövő- és hangművészek az improvizáció különféle formáit gyakorolhatták, akár résztvevőkként, akár workshopvezetőkként – például egy templomi gyülekezetekben ([Mill Hill](#)

109 Weaving - Tenley Martin (2023) Open Spotify. Elérhető: <https://open.spotify.com/playlist/44eyerBNf1eKykyBZzYugo?si=469d82e86c98460e&nd=1&dlsi=afe8ed11c5e34989> [2024.09.21].

110 What is Emergent Knowledge? (n. é.) Clean Learning. Elérhető: <https://cleanlearning.co.uk/about/faq/what-is-emergent-knowledge> [2024.09.22].

111 Harland, P. (2014) *The Power of Six: A Six Part Guide to Self-Knowledge*. London: Wayfinder, 4. – [Saját ford. – P-N. N.]

[Kápolna](#)),¹¹² demenciával élő emberek csoportjával ([Soap Box Leeds](#)),¹¹³ menekültcsoportokkal,¹¹⁴ illetve neurológiai nehézségekkel érintett résztvevőkkel ([Giving Voice Leeds](#)).¹¹⁵ (TB)

N Novelty (Újdonság)

A középagyban található egy terület, amelyet *substantia nigra*nak vagy *feketeállomány*nak neveznek. Ez lényegében az agyunk fő „**újdonságokat** befogadó központja”, amely az új ingerekre reagál. Egy új ingerrel való találkozás az agyi reakciók egész sorát indítja el, számos idegstimulációs rendszert is aktiválva. Ennek következtében az **újdonság** széles körű hatással van a megismerésre: fejleszti az észlelést és a cselekvést, növeli a motivációt, felfedező attitűdöt vált ki, és elősegíti a tanulást. A Feldenkrais-módszer támogatja „a tanulás elsajátítását”, vagyis az idegrendszer könnyed alkalmazkodását az ismeretlenhez. Az [Awareness Through Movement®](#) (ATM®, mozgás általi tudatosság)¹¹⁶ órákon végzett munka szoros kapcsolatba hozható a prefrontális kéreggel – az agy kíváncsi részével, amely **újdonságokat** keres. (TB)

G Galvanising and Groundwork (Mozgósítás és alapozás)

A társadalmilag elkötelezett művészeti gyakorlatok értékelésekor gyakran használjuk az „elköteleződés” (*engagement*) divatos kifejezését. Munkánk természetéhez azonban sokkal találóbbnak érezzük a „**mozgósítás**” (*galvanising*) fogalmát. Vagyis az emberek cselekvésre készítése azáltal, hogy erőteljes érzelmeket váltunk ki, legyen az izgatottság, félelem vagy düh. A **mozgósítás** szinonimái: ösztönzés, bátorítás, inspirálás, cselekvésre készítés. (HB)

112 *Mill Hill Chapel* (n. é.) Mill Hill Chapel. Elérhető: <https://millhillchapel.org/> [2024.09.22].

113 A **Soap Box Leeds** az SBC Theatre által létrehozott kezdeményezés: *Soap Box - Leeds* (2023) SBC Theatre. Elérhető: <https://www.sbctheatre.co.uk/events/soap-box-leeds> [2024.09.22].

114 Egy közösségek közötti együttműködésen alapuló leeds-i kórus: *Forget Me Not Chorus* (n. é.) Forget Me Not Chorus. Elérhető: <https://www.forgetmenotchorus.com/> [2024.09.22].

115 A Leeds-i **Giving Voice Kórust** a Leeds-i Községi Egészségügyi Szolgálat (Leeds Community Healthcare NHS Trust) működteti: *Giving Voice Leeds* (n. é.) FaceBook. Elérhető: https://www.facebook.com/givingvoicелеeds/?locale=en_GB [2024.09.22].

116 *Feldenkrais Method* (n. é.) Feldenkrais. Elérhető: <https://feldenkrais.com/about-the-feldenkrais-method/> [2024.09.22].

Tadashi Suzuki, a színházi rendező, egyszer azt mondta: „*a kulturális csere lehetetlen, ezért próbálkoznunk kell vele*”.¹¹⁷ Ez az állítás számomra alapvető fontosságú, különösen a marginalizált közösségekkel és egyénekekkel végzett munkámban, olyan emberekkel, akik közül sokan éppen menedéket keresnek az Egyesült Királyságban. A munkám leginkább az **alapozás** (*groundwork*) kifejezéssel írható le. Az **alapozás** arról szól, hogy találkozzunk az emberekkel és odafigyelünk rájuk, kapcsolatokat építünk, és megteremtjük azokat a feltételeket, illetve azt a környezetet, ahol az emberek úgy érezhetik, látják és meghallják őket. A közelmúltban hat hónapot töltöttem Wakefieldben – egy észak-angliai kisvárosban –, hogy csoportvezetők hálózatát hozzam létre, és utánajárjak, hogy miért vesznek részt az emberek különféle közösségi művészeti vagy jóléti csoportokban. Ebből az **alapozó** munkából származó tanulságok egy új program kialakításához vezettek, amely már létező csoportokat kapcsolt össze, és áthidalta a város jelenlegi „kínálatában” mutatkozó hiányosságokat, ami a menedéket kereső családok és az ideiglenes szállásokon élő gyermekek számára szóló programokat illeti. Az egyik kedvenc foglalkozásom, amelyet én vezetek, a *Wakey Wakey* (Ébresztő) nevű workshop, egy kreatív zenei és játékos tevékenység gyerekek számára, amelyet hetente tartunk a helyi színházban. Ennek a projektnek az **alapozó** munkája során az egyik legnagyobb kérdés az volt, hogyan lehet a gyerekeket biztonságosan eljuttatni az ideiglenes szállásról a helyi színházba, miközben alkalmazkodnunk kellett a menedékkérőkre vonatkozó, folyamatosan változó szabályozásokhoz. Azóta minden szombat reggel, miután megérkezem az ideiglenes szállás központjába, a hangosbemondón keresztül az előtérben összegyűjtők körülbelül 40 gyereket a szülőkkel együtt, majd közösen átsétálunk a helyi színházba a *Wakey Wakey* foglalkozásra.¹¹⁸ A workshop tulajdonképpen már az úton elkezdődik – kérdés-felelet énekekkel és játékokkal, amelyeket együtt játszunk a tízperces séta során. Ebben az esetben az **alapozó** munka a „gyalogos busz” ötletét eredményezte. (HB)

117 Bogart, A. által idézve (2007) *And Then You Act: Making Art in an Unpredictable World*. New York: Routledge, 16. – [Saját ford. – P-N. N.]

118 A *Wakey Wakey* egy heti rendszerességgel megtartott mesemondó és zenei foglalkozás az Egyesült Királyságban menedéket kereső és ideiglenes szálláson élő családok számára. További információért lásd: *Wakey Wakey* (2024) Theatre Royal Wakefield. Elérhető: <https://www.theatreroyalwakefield.co.uk/take-part/wakey-wakey> [2024.09.22].

V Voice and Voices (Hang és hangok)

A projekt során sokféleképpen foglalkoztunk a **hang**gal. Figyeltük, hol és hogyan szólal meg, meghallgattuk, megkerestük, kifejeztük, játszottunk vele, egyéni és közös élményeink során láttuk és éreztük a **hangunk** hatását. Időnként meghalljuk a **hangunkat**, és észrevesszük, miként változik vagy alkalmazkodik, amikor más **hangokkal** találkozik. Máskor nem halljuk, de érezzük. Tudjuk, hogy cselekedeteinken keresztül, szándékainkat és figyelmünket irányítva rátalálunk és használjuk a **hangunkat** anélkül is, hogy ténylegesen hallanánk. A hangadás egyszerre konkrét és átvitt értelmű tevékenység.

📖 Lásd még: Megértés szócikk. (TB)

O Orientation (Tájékozódás)

Néhány évvel ezelőtt, még fiatal egyetemi oktatóként részt vettem egy performansz-kutató konferencián „Itt sárkányok vannak” címmel, amely kifejezés arra az elterjedt nézetre utal, miszerint a középkori térképeken ezzel a legendás mondattal, illetve különféle szörnyek ábrázolásával jelölték a még ismeretlen területeket. A konferencián, a **tájékozódás**ról szóló szekcióban egy térképész olyasmit mondott, ami azóta is velem maradt: „A térképek félrevezetnek, ezért tévednek el az emberek.” Mindannyian nagyobb biztonságban érezzük magunkat, ha tudjuk, merre tartunk, ám az alkotói folyamat gyakran éppen azt kívánja tőlünk, hogy merjünk eltévedni, hogy elengedjük a biztos pontot jelentő térképet, és meglepjük magunkat azzal, amit útközben találunk. Rebecca Solnit *A Field Guide to Getting Lost* (Útmutató az eltévedéshez) című könyvében arra hív minket, hogy gondolkodjunk el azon, miként találunk rá a testi és szellemi iránytűnkre, hogyan tájékozódunk, amikor önmagunkon és a minket körülvevő világban próbálunk eligazodni. Azt a területet feszegeti, ahol elveszítünk valami számunkra fontosat – ez lehet önmagunk, vagy valamilyen kontrollvesztett állapot. Elveszíteni valamit azt jelenti, hogy a megszokott szertefoszlik, eltévedni pedig azt, hogy megjelenik az ismeretlen. Mindkét esetben elveszítjük az irányítást. „A kérdés tehát az: hogyan lehet eltévedni? Ha sosem tévedünk el, akkor valójában nem is élünk. Ha nem tudjuk, hogyan kell eltévedni, az a pusztulás felé vezet. Valahol a kettő közti ismeretlen területen találjuk a felfedezésből fakadó életet.”¹¹⁹ (TB)

119 Solnit, R. (2006) *A Field Guide to Getting Lost*. London: Penguin, 31. – [Saját ford. – P-N. N.]

I Integration and Functional Integration (Integráció és funkcionális integráció)

A központi idegrendszer feladata az érzékszervi információk **integrálása** (vagy összehangolása) és az ezekre adott megfelelő válaszok létrehozása. Segít az egyénnek érzékelni és megtapasztalni a körülötte lévő világot. Amikor Feldenkrais-oktatóként egyénileg dolgozunk valakivel, azt **funkcionális integráció**¹²⁰ órának nevezzük (röviden: **FI**). → Lásd még: *Feldenkrais-módszer* szócikk. Az óra során az oktató gyengéd, nem invazív érintéseket alkalmaz elsődleges kommunikációs eszközként, és az érintésen keresztül visszatükrözi a tanuló számára, hogy aktuálisan miként szervezi a testét és a mozgását. Amikor ezeket az alapelveket alkalmazzuk a közösségi művészeti munkában, tudatosan olyan környezetet teremtünk, amelyekben a résztvevők pozitív élményeken keresztül érzékelhetik saját fejlődési képességüket, bármilyen feladatról vagy cselekvésről is legyen szó. Feltesszük magunknak a kérdést: Hogyan fejleszthetem a figyelmem, az érdeklődésem, a tájékozódásom és a kérdéseim pontosságának a minőségét annak érdekében, hogy új gondolkodás- és érzésbeli mintázatokat kínáljak a csoport többi tagja számára? Hogyan ismerhetem fel a funkcionális kapcsolódás lehetőségeit, és hogyan érhetem el, hogy új cselekvési utak nyíljanak meg előttem? Feldenkrais így ír: „A funkcionális **integráció** visszanyúl az érzékelőrendszerünk legősibb elemeihez – az érintéshez, a húzás és nyomás érzéséhez; a kéz melegéhez és simogató mozdulatához.”¹²¹ (TB)

C Choir and Community (Kórus és közösség)

A Harmony **Choir** (Harmónia Kórus) egy **közösségi** énekkar, amely körülbelül 45 főből áll, és Leeds városának különböző részeiről érkeznek a tagjai. Hetente egyszer 90 percet töltenek együtt, hogy közösen énekeljenek. A kórust eredetileg Frances Bernstein alapította, akiben felmerült a kérdés: Lehetséges-e egy olyan **kórust** alapítani, amely tükrözi a közösség etnikailag sokszínű összetételét, beleértve a menekülteket és a menedékkérőket is? Vajon az éneklés segíthet-e abban, hogy ennyire különböző háttérrel rendelkező emberek kapcsolatot teremtsenek egymással? Frances így fogalmaz:

120 Individual sessions - Functional Integration (2024) Feldenkrais UK. Elérhető: <https://www.feldenkrais.co.uk/about-feldenkrais/individual-sessions/> [2024.09.22].

121 Feldenkrais, M. (1981) *The Elusive Obvious*. Berkeley: North Atlantic Books. – [Saját ford. – P-N. N.]

„Látom, ahogy megváltozik az emberek testtartása és arckifejezése. Mosolyok jelennek meg, a szemek felragyognak, a testek ellazulnak, az emberek feloldódnak, és megmozdulnak a zenére – ami a legfontosabb, elkezdnek kapcsolatba lépni egymással, a kórus többi tagjával”.¹²²

A Hangfonalak projekt leedszi szakaszához kapcsolódó alapozó munkánk egyik nem várt következménye az lett, hogy Frances felkést, hogy vegyem át ennek a közösségi kórusnak a vezetését. A Harmony **Choir** vezetése azzal az érzéssel tölt el, hogy valami hasznosat adhatok az embereknek. A dolog egyszerű. Felkínálom a tudásomat, és segítem az éneklést. Közben elárasztanak a boldogsághormonok, mert olyasvalami részesévé válok, ami nagyobb nálam.

Szabadabbnak érzem magam ebben a térben. Nincs az a „súlyos” érzete, amit gyakran tapasztalok más munkáimban. Talán az is közrejátszik, hogy ezt a csoportot nem én hoztam létre – vendégként érkeztem, aki meghívásra jött. Elgondolkodtam azon, hogy vajon más projektek esetében, amikor sokféle háttérrel rendelkező és marginalizált közösségekkel dolgozom, a „nehézséget” nem abból fakad-e, hogy a kereteket, amelyek között dolgoznom kell, nem a közösség tagjai határozzák meg, hanem kívülről szabályozzák? Sokszor az egész bonyolultabbnak, összetettebbnek tűnik, míg a Harmony **Choir**ben közösen viseljük a munka súlyát. A tagok hozzák a dalokat saját kultúrájukból és történeteikből, hogy ezeket megosszák a csoporttal. Talán az a „könnyedség”, amit itt érzek, abból is fakad, hogy mialatt együtt éneklünk, már el is értük, amit akartunk, és ez önmagában kielégítő. Etikai szempontból is kialakultak jó szokásaink. Nem éneklünk olyan dalszöveget, amelynek nem ismerjük a jelentését, kerüljük a nyílt vallási utalásokat, és csak akkor éneklünk idegen nyelven, ha helyesen tudjuk kiejteni a szavakat. Tegnap például B megtanította nekünk a *Jambót*, amelyet a kenyai emberek azért alkottak meg, hogy mások könnyebben megtanulják a nyelvüket. A repertoárunkban vannak dalok például szuahéli vagy kongói nyelven és spanyolul is. Ez egy sokszínű csoport, sokféle nyelvvel és hosszan visszanyúló hagyományokkal. (HB)

¹²² Forget Me Not Chorus (n. é.) Forget Me Not Chorus. Elérhető: <https://www.forgetmenotchorus.com/> [2024.09.22]. – [Saját ford. – P-N. N.]

E Establishing Boundaries and Crossing Thresholds (Határok kijelölése és a küszöbök átlépése)

A Hangfonalak közös utazásának különböző szakaszaiban – amikor számomra új vokális és szövesi gyakorlatokat tanultam – újra és újra ösztönözve voltam arra, hogy elgondolkojak a **határok**hoz és **küszöbök**hez fűződő viszonyomon.

A szociológiai kutatások nagy része alátámasztja, hogy a személyes és szakmai **határok** felállítása kulcsfontosságú: hozzájárul az egészség megőrzéséhez, a működőképesség fenntartásához, és lehetővé teszi az empátia és az együttérzés gyakorlását. „Brené Brown professzor kutatásai szerint az együttérző emberek »abból indulnak ki, hogy mások a tőlük telhető legjobbat teszik, ugyanakkor kérnek, ha szükségük van valamire, és nem tűrnek el akármik«.” A legempathikusabb emberek közös jellemzői: kérnek, ha valamire szükségük van, nem félnek nemet mondani, ha kell, és amikor igent mondanak, azt valóban komolyan gondolják.¹²³

John O’Donohue költő így ír: „A **küszöb** nem pusztán **határvonal**; inkább olyan választóvonal, amely két különböző területet, egymástól eltérő ritmust és hangulatot választ el egymástól. E **küszöbnél** érzelmek egész kavalkádja elevenedik meg: zavarodottság, félelem, izgatottság, szomorúság, remény”.¹²⁴ O’Donohue szerint ahhoz, hogy felismerjük, elfogadjuk és megkülönböztessük a **határokat** és a **küszöböket**, időre van szükség. Időre, hogy megérezzük a jelenlét mindazon minőségeit, amelyek ott felhalmozódnak, és hogy befelé figyeljünk teljes odaadással egészen addig, amíg meghalljuk a belső hangunkat. (TB)

¹²³ Setting Boundaries (2020) KimAllenYoga. Elérhető: <https://kimallenyoga.squarespace.com/blog/setting-boundaries> [2024.09.21]. – [Saját ford. – P-N. N.]

¹²⁴ O’Donohue, J. (2008) *To Bless the Space Between Us: A Book of Blessings*. New York: Convergent Books. – [Saját ford. – P-N. N.]

Milyen meggyőződéseid vagy asszociációid vannak a határokkal kapcsolatban?
Minek a küszöbén állsz most?
Hogy érzed magad, és hogyan viselkedsz, amikor valaki átlépi a határaidat?
Mi az, ami megakadályoz most téged abban, hogy átlépd a következő küszöböt?
Mit érzel, amikor valaki kifejezi előtted a határait?
Melyek azok a határvonalak, amelyekre úgy érzed, szükséged van, de még nem tudtad őket kifejezésre juttatni?

S Safe spaces, Safer spaces, Brave spaces (Biztonságos terek, biztonságosabb terek, bátorságot sugalló terek)

A „**biztonságos tér**” kifejezés ma már szinte mindenütt jelen van, különösen, amikor sérülékeny emberekkel dolgozunk együtt. Reggel 9 óra van, egy napsütéses augusztusi nap Leeds-ben. Éppen egy múzeumi teret készítek elő a Hangfonalak projekt résztvevői és a városban menedéket kereső helyiek számára, akik hamarosan megérkeznek. Ma kreatívan fogunk dolgozni, hogy életre keltsük a kiállításunkat. Együtt hozzuk létre ezt a közös művészeti eseményt, a saját tapasztalatainkra és érdeklődésünkre építve. Nem tudom pontosan, hányan jönnek, milyen nyelveket beszélnek és milyen különleges igényeik lehetnek. Elvégeztem egy kockázatelemzést. A több mint egy évtizedes tapasztalatomra támaszkodva elképzelem, hogyan tudom majd elősegíteni a tanulást és jelentőségteljes élményeket ebben a térben. Végig az jár a fejemben, hogy mit tehetek azért, hogy az emberek kényelmesen érezzék magukat. Úgy hiszem, fontos az ide látogatók kényelme. Tudom, hogy bizonyos mértékig felelősséggel tartozom azokért, akik a teremben lesznek – legalábbis arra az időre, amíg itt tartózkodnak. De vajon ez a konkrét terem (vagy tágabb értelemben vett közösségi tér) valóban lehet „**biztonságos**”? **Biztonságos** mindenki számára, minden pillanatban? A felelősségvállalás része az is, hogy elismerjük: a tökéletesen **biztonságos** terek létrehozása egy lehetetlen vállalkozás. Törekedjünk inkább arra, hogy a terek **biztonságosabbá** váljanak. Ez pedig úgy érhetjük el, ha folyamatosan mérlegre tesszük a biztonság fogalmát az általunk benépesített terek viszonylatában: újra és újra megkérdezzük az embereket, hogy mire van szükségük, mit szeretnének; nyíltan beszélünk a biztonság és a hozzáférhetőség dilemmáiról; elfogadjuk, hogy az adott környezet egyesek számára kihívást is jelenthet.¹²⁵ (HB)

¹²⁵ Martin, B. and Mohanty, C.T. (1986) 'Feminist Politics: What's Home Got to Do with It?', in T. de Lauretis (szerk.) *Feminist Studies / Critical Studies*. Bloomington: Indiana University Press, 293–310.

A Active Citizenship (Aktív állampolgárság)

Az **aktív állampolgárság** kifejezést egyre gyakrabban használják a közösségi művészeti gyakorlatok és a közös alkotás területén. A British Council *Aktív állampolgárok – társadalmi vezetőképző programja* (Active Citizens Social Leadership Training Programme) már több mint 18 000 társadalmi kezdeményezést (Social Action Projects) indított el 80 országban. Skóciában, az egészségügyi szektorban az „**aktív állampolgárság**” fogalmán keresztül hangsúlyozzák, hogy a társadalmi egyenlőtlenség egészségügyi egyenlőtlenséghez vezet, a szegénység rontja az egészségi állapotot, a klímaváltozás pedig közegészségügyi vészhelyzetet idéz elő. A közösségi művészeteken alapuló jólétfejlesztés 2024-től kezdődően része lesz az Egyesült Királyság Nemzeti Egészségügyi Rendszerének (National Health Service: Social Prescribing). Ez a közösségi művészeti gyakorlat finanszírozása, értékelése, megvalósítása és megítélése körüli diskurzus radikális elmozdulását jelenti az Egyesült Királyságban. (HB)

S Stop and Start and Space (Abbahagyni és elkezdni és a tér)

Adj **teret** a váratlannak.

Tarts szünetet az olvasásban.

Hagyd abba a cselekvést. Lélegezz. **Kezdj el** emberként létezni.

„A cselekvés útja a létezés.”¹²⁶ (TB)

T The 5 O'clock Moment (Az ötórás esemény)

Az ötórás esemény a leeds-i workshopnapok végén megrendezett közös eseményre utal, amikor a közönség, az arra járók és a Hangfonalak csapat tagjai összegyűltek a Leeds 2023 [Making A Stand](https://studiobark.co.uk/projects/making-a-stand) (Állásfoglalás)¹²⁷ című installáció szabadtéri helyszínén, hogy együtt énekeljenek és szöjenek – egy tágabb közösség tagjaiként. **Az ötórás esemény** során partnerintézmények is megosztottak valamit a saját gyakorlataikból,

¹²⁶ Az idézetet gyakran Lao-ce nevéhez kötik. – [Saját ford. – P-N. N.]

¹²⁷ *Making A Stand* (2023) Studio Bark. Elérhető: <https://studiobark.co.uk/projects/making-a-stand> [2024.09.22].

például: a Halas Dóra (Soharóza) által vezetett közös improvizáció „Énekek erdeje” címmel, vagy a Marika Wittmar és Wendela Löfquist (Solsidans Kulturförening) vezette *kulning*-hívások. A *kulning* hívóéneket először egy svédországi erdőben, Marikától és Wendelától tanultuk. Ezt a hagyományos technikát most egy nyilvános művészeti akció részeként, egy nyüzsgő városközpont zaját átszelve szólaltattuk meg azon a helyen, ahol egykor a Leodis nevű erdő állt – innen kapta a nevét Leeds városa. (HB)

H Hands and Homunculus (Kéz és homunkulusz)

A szenzoros **homunkulusz** az agykéregben található érzékszervi eloszlás topografikus leképezése. A **kortikális homunkulusz az emberi test torzított leképezése az agyban** – egyfajta neurológiai „térkép”, amely megmutatja, milyen arányban és hol képviseltetik magukat a test különböző részei az agykéregben. Vegyük például a kezet: az emberi test legügyesebb része, amelynek rendkívül nagy terület jut az agyban. Rendkívül sok mindent érzékelünk és formálunk a kezünkön keresztül. Ezért a **kéz** rendkívüli módon felnagyítva jelenik meg a szenzoros (érzékelés) és motoros (mozgás) homunkuluszban is. A szövés gyakorlata különösen összetett, **kézi** és szellemi tevékenységek finom összehangolását kívánja meg. A kétoldali (bilaterális) mozgásminták összetett hangolást igényelnek az agyban, amely fejleszti és fenntartja a neuromuszkuláris (idegi és izomrendszeri) irányítást és a finommotoros készségeket. Emellett a szövésben megjelennek az olyan értékek is, mint a gondoskodás, a fenntarthatóság és a kreativitás. (TB)

Ehhez kapcsolódóan érdemes meghallgatni Michael Rosen [These Are the Hands](#) (Ezek a kezek)¹²⁸ című versének zenés feldolgozást a Commoners Choir (Közemberek Kórusa) előadásában.

R Reading the room (Olvasni a teret)

„**Olvasni a teret**” – ez a kifejezés azt az elképzelést tükrözi, hogy amikor emberekkel dolgozunk, az adott pillanatban jelen lévőkre figyelünk. Tehát nem a bevált módszerek automatikus ismétléséről van szó, hanem a meglévő tudás alkalmazásáról az adott helyzethez és közösséghez igazítva. (HB)

128 *These Are the Hands (after Michael Rosen) by Commoners Choir (2020) YouTube. Elérhető: https://www.youtube.com/watch?v=_356aRXVuc [2024.09.22].*

Egy gyakorlat arra, hogy hogyan „olvassuk a teret”

1. lehetőség (ha van közösen beszélt nyelv):

Én ezt úgy hívom: „a kapcsolati háló”. Fontos, hogy amikor bemutatjuk a gyakorlatot, ne magyarázzuk túl – így az emberek saját maguk vezetik majd a beszélgetést, anélkül, hogy a játékszabályok miatt aggódnának.

- Fogok egy nagy gombolyag fonalat, és a laza végét tartom a kezemben.
- Elkezdek egy történetet valamiről, ami kapcsolódik az összeövetelünk céljához az adott térben. Esetleg egy történetet arról, hogy milyen valakivel először találkozni.
- Miközben mesélem a történetet, lassan elkezdem lefejtetni a fonalat. Figyelem a „kapcsolódás” pillanatát – ez lehet egy bólintás, nevetés, vagy akár közbeszólás, hogy valaki megosztson egy hasonló történetet.
- A fonal végét megtartom, és továbbadom a fonalat annak, akihez kapcsolódtam.
- Várunk. Nem adok instrukciókat.
- Ő is elkezd megosztani valamit, és arra bátorítjuk, hogy nézzen körbe a teremben, és találja meg a következő kapcsolódási pontot valaki mással.
- A játék addig folytatódik, amíg magától véget nem ér, vagy amíg el nem fogy a fonál. Ekkorra kialakul egy kapcsolódásokból szőtt háló, amely segít láthatóvá tenni mindazokat a pillanatokat, amikor valamilyen módon összekapcsolódtunk egymással.
- Ezután a „hálót” lehelyezzük a földre, és megbeszéljük a feladattal kapcsolatos élményeinket, mielőtt közösen eldöntenénk, mi legyen a háló sorsa (például: lefényképezzük, feldaraboljuk, és mindenki megtart belőle egy darabot, lerajzoljuk, vagy később használjuk fel egyéb célra).

2. lehetőség (ha nincsen közösen beszélt nyelv, vagy még nem tudom, hogy van-e)

Ezt úgy hívom: „Itt vagyok”. Hasznos lehet, ha a kezdés előtt mindenkit megkérünk, hogy viseljen névcímkét.

- Körben állunk, és bemutatkozom. Csak a nevemet mondhatom (akárhányszor, különböző módokon), mielőtt valamilyen gesztust teszek, rámutatok egy tárgyra vagy megváltoztatom az arckifejezésemet. Például többször egymás után, különféle hangszínekkel azt mondom, „*Hannah*”; rámutatok a pólómon lévő napraforgóra, bemutatok egy főzéshez köthető mozdulatot, becsukom a szemem, és elképzelem, hogy a kedvenc dalomat hallgatom.
- Amikor a végére érek, odafordulok a mellettem lévőhöz, és arra hívom (szavak nélkül), hogy ő is tegye ugyanezt.
- A játék azután ér véget, hogy mindenkinek volt ideje bemutatkozni. Ha az első kör gyors volt, akár újabb kört indíthatunk, ezúttal részletesebb bemutatkozással. A gyakorlat legyen könnyed, kíméletes és megengedő. Bátorítsuk az embereket, hogy a saját tempójukban haladjanak. A saját döntésük, hogy mikor „adják tovább” a soron következőnek.
- A gyakorlat egy változata lehet, hogy nem sorrendben haladunk, hanem amikor valaki végzett a bemutatkozással, odasétál valakihez a körben. Ez segíthet csökkenteni a szorongást attól, hogy „én vagyok a következő!”.

E Eating and Einstein (Az evés és Einstein)

Együtt **enni** – talán ez az egyik legegyszerűbb és leghatékonyabb módja annak, hogy kapcsolatot teremtsünk másokkal. Amikor korábban művészeti workshopokat tartottam azzal a céllal, hogy a menekültek angol nyelvű beszédképességét fejlesszük, a közös **étkezés** hamar a foglalkozások egyik alapvető elemévé vált. Termékeny talajt teremtett a kreatív felfedezésekhez és az együttműködéshez, amikor megosztottuk egymással az ételeket, recepteket, történeteket és a kedvenc fogásainkat. (HB)

Einstein összekapcsolta a tudomány és a művészet területeit, felismerve annak a fontosságát, hogy megőrizze kíváncsiságát, és ne ragaszkodik ahhoz, amit már tudott. „Eléggé művésznek érzem magam ahhoz, hogy szabadon merítsek a képzeletemből. A képzelet fontosabb, mint a tudás. A tudás korlátolt. A képzelet körülöleli a világot.”¹²⁹ (TB)

A Academic artists (Akadémiai művészek)

Az **akadémiai művészek** – vagyis azok, akik az egyetemi vagy felsőoktatási szektorban dolgoznak (legalábbis az Egyesült Királyságban) – kettős szerepet töltenek be: egyrészt oktatnak, másrészt kutatási és tudományos tevékenységet folytatnak. Az **akadémiai** közösség egy sor közös értéket képvisel, és az itt dolgozókat arra ösztönzi a felfedezésekre és az új tudásszerzésre, és mintegy kötelességük a fennálló tudás határainak feszegetése. A kapott tudás és bölcsesség kritikai vizsgálata szintén központi eleme ennek a munkának. Az **akadémiai művészekkel** való együttműködés utakat nyithat annak megértése felé, hogy miként lehet a megszerzett tudást kreatívan, felelősségteljesen és hatékonyan megosztani és alkalmazni. Ezenkívül az **akadémiai művészek** egy különösen értékes erőforráshoz is hozzáférnek: elérhetik a hallgatói közösséget, amely gyakran jelentős módon hozzá tud járulni a kreatív projektekhez. Leedsben a hallgatókból álló önkénteseink támogatták projektvezetői munkánkat, különféle képviseleti és produkciós szerepkörökben. Ezáltal fontos, életszerű gyakorlati tapasztalatokat szereztek, miközben bővítették szakmai kapcsolati hálójukat is. (TB)

¹²⁹ What Life Means to Einstein: An Interview by George Sylvester Viereck - The Saturday Evening Post - October 26, 1929 (n. é.) Saturday Evening Post. Elérhető: https://www.saturdayeveningpost.com/wp-content/uploads/satevepost/what_life_means_to_einstein.pdf [2024.09.22]. – [Saját ford. – P-N. N.]

D Diversity (Sokféleség)

2023 augusztusa van, és az Egyesült Királyságban, a leeds-i Városi Múzeumban vagyunk. A Hangfonalak projekt partnerei és résztvevői azért gyűltek össze az egyik teremben, hogy egy közösen felfedezzük, mit jelent rátalálni a saját hangunkra, majd használni azt. Sokan, sokféle okból vagyunk ma ebben a térben. Tizenhét nyelvet beszélünk együttesen, tizennégy különböző országból és négy különböző kontinensről érkezünk. Néhányan az Egyesült Királyságban születtek. Sokan más-más jogi státusszal élnek itt. Vannak köztünk, akik az Európai Gazdasági Térség állampolgárai. Van, aki tartózkodási engedéllyel rendelkezik az Egyesült Királyságban. Vannak köztünk bevándorlók hivatalos iratok nélkül. Van, akinek letelepedett státusza van. Másoknak előzetes letelepedési státuszuk van. Vannak, akiknek korlátozott tartózkodási engedélyük van. Megint másoknak határozatlan idejű tartózkodási engedélyük van. Vannak látogatók, és van köztünk két gyermek is... (HB)

Résztvevői visszajelzések:

„A szövéssel megtapasztaltam a kapcsolódást. Új szavakat tanultam. Pozitív energiát éreztem és nevetést hallottam.”

„Jobban tudtam kommunikálni az emberekkel. Most már megértem a zenét különböző nyelveken is.”

„Megértettem a sokféleség értékét: körülölelni a különbözőségeket és tanulni belőlük. Mindenki van hangja.”

„Befogadást és bevonódást éltem át egy többnyelvű környezetben.”

„Nagyon jól éreztem magam. Sok energiát kaptam az itt lévő emberektől.”

„Magammal viszem azoknak az embereknek az arcát és történeteit, akikkel itt találkoztam. Több dolog köt össze bennünket, mint ami elválaszt.”

„Kiszabadultam abból a stresszből és káoszból, amit nem tudok irányítani, és kapcsolódtam. Nagyon-nagyon jó volt néhány napig könnyed játékosággal létezni.”

„Amikor találkoztam ezekkel az emberekkel, meg tudtak érteni, ahogy én is megértettem őket.”

S Seeking Sanctuary (Menedéket kereső)

Az Egyesült Királyságban azon közösségekre, amelyek tagjai menekült jogállással rendelkeznek, vagy menedékkérelmi eljárásban vannak, gyakran a „R/AS” (*Refugees / Asylum Seekers*) rövidítéssel hivatkoznak a közösségi művészeti és társadalmi részvételi gyakorlatok terén. Az Angliai Művészeti Tanács (Arts Council England) szóhasználatában ezek a közösségek gyakran a „nehezen elérhető csoportok” kategóriájába tartoznak.

A „**menedéket kereső** emberek” kifejezés lehetővé teszi, hogy szélesebb közösségeket nevezünk meg anélkül, hogy az emberek jogi státusza alapján határoznánk meg őket. Ez különösen fontos, mivel e munkák nagy része éppen a migrációval és menedékjoggal kapcsolatos jelenlegi brit jogszabályokat kérdőjelezi meg, illetve problematizálja. (HB)

O *“Only when you know what you are doing can you do what you want” („Csak akkor tudod megtenni, amit akarsz, ha tudod, hogy mit csinálsz.”)*

„Csak akkor tudod megtenni, amit akarsz, ha tudod, hogy mit csinálsz.” – egy gyakran idézett mondat, amelyet Moshe Feldenkrais nevéhez kötnék, és rendszeresen elhangzik a Feldenkrais-módszer szakmai képzésein. (Lásd a következő „F” szócikket.) Tegyük mellé az Einsteinnek tulajdonított mondást, miszerint *„Ha tudnánk, mit csinálunk, nem neveznénk kutatásnak, ugye?”*¹³⁰ A két idézet együtt fontos összefüggésekre világít rá a tudás és a vágy, valamint a tudás és a kutatás kapcsolata között. Számomra ezek a gondolatok nagyon is relevánsak ebben a projektben. A tudáscserén alapuló workshopokon gyakran dolgoztam együtt olyan szakemberekkel, akik nagy szigorral ragaszkodtak például ahhoz, hogy a tanult énekeket az adott hangnemben énekeljük, tiszteletben tartva az adott hagyományokat, vagy hogy szöveg közben következetesen kövessük az előre kijelölt színmintákat. Ezek a munkatársak – a tapasztalati tudásra épülő nézeteik és értékrendszerük szerint – gyakran a magas színvonalú eredményekre helyezték a hangsúlyt.

¹³⁰ Einsteinnek tulajdonított idézet, amely a londoni Királyi Obszervatórium (Royal Observatory Greenwich) előcsarnokában olvasható – a greenwichi középítő (Greenwich Mean Time) otthonában. – [Saját ford. – P-N. N.]

Más alkotók ezzel szemben kísérletezőbb tanulási szemlélettel dolgoztak, akik inkább a kíváncsiságot és a folyamatot helyezték előtérbe a magas színvonalú technikai és esztétikai megvalósítással szemben. (TB)

F Feldenkrais Method (Feldenkrais-módszer)

A **Feldenkrais-módszer** egy olyan megközelítés, amely megteremti a feltételeket ahhoz, hogy minden test – minden egyes ember – ráhangolódjon a tanulás folyamatára, és elkezdje *figyelni* önmagát a mozgáson keresztül. A megfigyelés kérdésére összpontosítunk, hogy ezáltal tudatosabb döntéseket hozhassunk arról, miként vagyunk jelen a világban. A megállás és a jelenlét képességeit fejlesztjük annak érdekében, hogy tudatosan válasszuk meg a környezetünkre adott reakcióinkat ahelyett, hogy automatikusan, megszokásból cselekednénk – valójában ez a munka lényege. Hogyan teremthetsz életenergiát a nehezebb időszakokban? A szokásaid irányítanak téged, vagy képes vagy elviselni azt a bizonytalanságot, hogy nem tudod, mi fog történni? El tudod fogadni a zavarodottságot, hogy ezzel lehetőséget teremts új irányba mozdulni, egy nyugodtabb létmód felé? Moshe **Feldenkrais** célja az volt, hogy az idegrendszer számára biztonságos környezetet teremtsen, ahol lassabban, a szélső mozgástartományon belül maradva lehetőség nyíljon egy tudatosabban kezdeményezett és rendezettebb cselekvésre. → Lásd még a következő szócikket: Újdonság (Novelty); Integráció és funkcionális integráció; Az egyszerre aktivált idegsejtek. (TB)

C Considering Co-Creation (A közös alkotás újragondolása)

A **közös alkotás újragondolása** (*Considering Co-Creation*)¹³¹ az Angliai Művészeti Tanács (Arts Council England) 2021-es kiadványának a címe. Arra olvasót gondolkodásra hívja arról, hogy a közös alkotás miként segítheti az együttműködést és a cselekvő odafigyelést a helyi közösségre. Új partnerségek kialakítását szorgalmazza, illetve gyakorlati útmutatást is ad ezek megvalósításhoz. A **közös alkotás újragondolása** a kulturális demokrácia diskurzusra épül, és szemléletváltást jelez a méltányosság árnyaltabb megértése kapcsán, hogy „közösén létrehozuk a kultúra

¹³¹ *Considering Co-Creation* (2021) Arts Council. Elérhető: <https://www.artscouncil.org.uk/research-and-data/considering-co-creation> [2024.09.22].

különböző változatait”. Számunkra a **közös alkotás** a holisztikus és művészeti gyakorlatok közötti kapcsolatról szól, és alapja egy közösen feltett vágy / cél / szándék. A **közös alkotás** egy olyan elmozdulást jelent, amelyben a „részrtvevő” nagyobb autonómiával és cselekvőképességgel bír a létrehozás / cselekvés / alkotás folyamatában. (HB)

O Only a door (Csak egy ajtó)

„Ez **csak egy ajtó.**” – Adrienne Rich *Prospective Immigrants Please Note* (Leendő bevándorlók, kérjük, vegyék figyelembe)¹³² című versének utolsó sora. A reichenow-i képzés során a *Hangfonalak* közösség tagjai számára lehetőség nyílt részt venni egy egynapos „vision quest” (látomás keresés / belső utazás) gyakorlaton Susanne Feld vezetésével.¹³³ Az egynapos túra egy közeli erdőbe vezetett, ahol a résztvevők egyedül, csendben töltötték az időt, hogy bensőséges kapcsolatba kerüljenek a természettel és mélyebben kapcsolódjanak saját belső világukhoz. A nap végén meghívták kaptunk arra, hogy Adrienne Rich verséről gondolkodjunk, és megosszuk egymással reflexióinkat. (TB)

M Moving and Making a Stand (Mozgás és Állásfoglalás)

A különféle szerepkörök közötti **mozgás** – mint a vezető, a résztvevő, a projektmenedzser, a személy, aki megtartja a teret, az alkotó, a társszerző vagy a tanító – egyfajta vezetői stratégia. Ha ez modellként jelenik meg, akkor mások is ekként, vagy újabb módokon kapcsolódhatnak és hozzájárulhatnak a munkához. Ez a stratégia egyben a munka fenntarthatóságának biztosítására is szolgál – különösen akkor, ha a projekt révén egy új közösség jön létre. Talán a „jó vezetés” eredménye, hogy a munka egyes részei akkor is tovább tudnak élni, ha a kezdeti vezető már nincsen jelen. A *Hangfonalak* leedszi műhelyeinek egyik célkitűzése éppen az volt, hogy olyan kezdeményezések jöjjenek létre, amelyek a projekt „vége” után is folytatódhatnak. Ehhez talán a legfontosabb feladat az erős, tartós partnerségek kialakítása. A „vezető” javaslatot tesz

¹³² *Prospective Immigrants Please Note* (n. é.) All Poetry. Elérhető: <https://allpoetry.com/-Prospective-Immigrants-Please-Note-> [2024.09.22].

¹³³ A „látomás keresés” egy beavatási rítus, amelyet az észak-amerikai őslakos kultúrák évszázadok óta gyakorolnak. A résztvevő – röviden szólva – elvonul a természetbe, hogy élete egy jelentős fordulópontjához érkezve átlépjen valamilyen belső határt. A látomás keresést általában valamilyen új élethelyzet, beavatás vagy kihívás indíttatására történik. Ilyen lehet például a születés vagy a halál (akár szó szerinti, akár szimbolikus értelemben), karrierváltás, házasság, válás, a változó kor, vagy más jelentős életesemények.

valamilyen munkamódszerre, annak a módjára, hogy miként történhet meg a szerepek közti **mozgás** és a felelősségmegosztás, amely lehetővé teszi egy közösségi csoport fenntartását. Senki sem birtokolja ezt a folyamatot, nem kötött egy bizonyos tudáskészlethez, és nem a „tanításon”, sokkal inkább a megosztáson alapul. (HB)

A *Making a Stand* (Állásfoglalás) egy nagyszabású köztéri műalkotás volt, amelyet Michael Pinsky és a Studio Bark készített a Leeds 2023 Kultúra Éve felkérésére. Ez lett a *Hangfonalak* projekthét egyik fő helyszíne, amit benépesítettünk, hogy tevékenységünkkel kapcsolódjunk a leedszi járókelők közösségéhez, és aktivizáljuk a projektünket ezen a ponton keresztül.¹³⁴

M Misunderstanding (Félreértés)

Gyakran előfordulnak **félreértések**, amikor interkulturális térben dolgozunk. A mód, hogyan kezeljük az „elveszni a fordításban” és a „nem tudom biztosan” állapotait, egy fejlődő készségkészlet részévé válik. A *Hangfonalak* projekt során meg kellett tanulnunk elfogadni a **félreértés**ből fakadó alkotóerőt – a legérdekesebb elképzeléseim egy része éppen ezekből született! Van valami érvényes abban az elgondolásban is, hogy ha valamit kontextusából kiragadva olvasunk a saját nézőpontunk szerint, akkor más felismerésekre juthatunk, amely egyben lehetőség az önreflexióra. A *Hangfonalak* projekt során mindannyiunknak ki kellett alakítanunk a kommunikációnak, a készségeknek és a tudásmegosztásnak azt a megközelítését, amely nagylelkű, teret ad a különbözőségnek, és nyitott az új jelentésekre. A performanszelmélet egyik kutatója, Peggy Phelan sokat foglalkozott a „**félreértés** pedagógiájának” értékeivel, mint olyan stratégiával, amely képes a kulturális különbségek befogadására.

„*A félreértés mint politikai és pedagógiai cél veszélyes javaslat lehet, vagy épp a tanulás és a mozgás makacs megtagadását hívja elő. De én nem e mellett érvelek. A törekvésünk arra irányul, hogy azon a rozoga hídon járjunk (és éljünk), amely az én és a másik között húzódik, de nem arra, hogy eljussunk egyik oldalról a másikra. Így találhatjuk meg a valódi reményt.*”¹³⁵ (TB)

¹³⁴ *Making A Stand* (2023) Studio Bark. Elérhető: <https://studiobark.co.uk/projects/making-a-stand> [2024.09.22].

¹³⁵ Phelan, P. (1993) *Unmarked: The Politics of Performance*. London: Routledge, 174. – [Saját ford. – P-N.

U Understanding (Megértés)

A szövést **érthetjük** úgy, mint valós, érzékelhető tapasztalatot, amely során a kezünkkel és a szemünkkel fonalakat és anyagokat használunk egy szövet megalkotására, De egyaránt **érthetjük** metaforaként is, mint az együttműködés, a közös alkotás kollektív aktusának szimbóluma. Amikor együtt ülünk vagy állunk, és szövünk, gyakran látjuk a munkánk eredményét, amint a szövet kibomlik előttünk, növekszik és változik a szemünk láttára. De előfordul, hogy amikor együtt szövünk, nem látjuk, hanem érezzük – egy érzékletbeli elmozdulás révén – amint létrejön egy újfajta kapcsolódást egymáshoz, az egész növekszik és alakul. Átéljük azt az érzést, amikor a fonalunk összekapcsolódik másokéval, és szervesen beilleszkedik a teljes egészbe. A szövés tehát egyszerre látható és láthatatlan, konkrét és metaforikus cselekvés. Mindkét síkon megélhető valós testi tapasztalatként. Mindkét értelemben beíródik a testbe.¹³⁶ (TB)

N Neurons that fire together... (Az egyszerre aktivált idegsejtek...)

“Az egyszerre aktivált idegsejtek összekapcsolódnak.” – ez egy gyakran elhangzó mondás az idegtudomány területén. Arra utal, hogy minél gyakrabban aktiválunk egy szokást, annál erősebb összeköttetésbe lépnek egymással az érintett idegpályák az agyban – függetlenül attól, hogy ez összhangban van-e a legjobb szándékunkkal vagy sem. Mindenki felvesz olyan szokásokat, amelyek kevésbé bizonyulnak hasznosnak más, potenciálisan elérhető lehetőségekkel szemben – akár tudatában vagyunk ennek, akár nem. Az agy például nem feltétlenül közli velünk, hogy egy bizonyos irányú mozgás hosszabb távon nagyobb mértékben igénybe veszi a testünket, mint egy másik típusú mozdulat. De még ha meg is tenné, akkor is figyelmen kívül hagyhatjuk ezt a jelzést. A különbséget kétféleképpen ismerhetjük fel: vagy tanulmányozással, vagy pedig úgy, hogy életünk során önmagunk rendkívül világos és közvetlen szomatikus érzékelésére teszünk szert. A Feldenkrais-óráknak van egy témája, amely különféle variációkban jelenik meg; ezek a variációk eltérő megkötéseket

N.]

¹³⁶ Brayshaw, T. (2023) Nyílt üdvözlőlevél a Hangfonalak résztvevői számára a leeds-i események kezdőnapján.

és javaslatokat tartalmaznak. Gyakran megkérjük a résztvevőket / tanítványokat, hogy vizsgáljanak meg egy szokásos mozgásformát – akár megszokottként érzékeli azt, akár nem –, majd ehhez képest a szokásostól eltérő mozdulatokat is bevezetünk. Ez zavart idéz elő a beidegződött mintázatban, és az **egyidejű aktiválás** eltérő lehetőségeit nyitja meg az idegrendszer számára, újabb „összeköttetésekkel”. Ezért mondjuk, hogy egy Feldenkrais-órát nem lehet helytelenül csinálni – kivéve, ha fájdalmat okozunk magunknak. Ezért sem szükséges minden variációt végigcsinálni, amikor a bizonytalanság érzete már kevésbé érdekes, és inkább frusztrálóvá válik. Maradj azon a határon belül, ami még örömmel és kíváncsisággal tölt el! (TB)

I Island – After Brexit (Sziget – A Brexit után)

„Senki sem **sziget** önmagában;
mindenki a Kontinens darabja,
része az egésznek;
ha egy rög a tengerbe hull,
kevesebb lesz Európa [...]” (John Donne)¹³⁷

T Teresa, what's important to you right now as you compose your answer? (Teresa, mi fontos most számodra, a válaszadás pillanatában?)

Teresa, mi fontos most számodra? (HB)

Fontos, hogy hogyan építünk azokra a partnerségekre, amelyeket a projekt során kialakítottunk. Megérteni, hogy miként mérhetjük és értékelhetjük megfelelően azt a hátrahagyott hatást, amelyet a különböző közösségekkel történő munkánk során teremtünk és előidézzük. Módszerek keresése arra, hogy hogyan oszthatjuk meg a projekt során felhalmozott „belső tudást” az érintett egyénnel és csoportokkal. (TB)

¹³⁷ Donne, J. (n. é.) *No Man Is an Island*. Elérhető: <https://allpoetry.com/No-man-is-an-island> [2024.09.22]. Kőszeghy Anna fordítása: *John Donne: Imák felmerülő alkalmakra – XVII. elmélkedés (részlet)* (2014) Új Nautilus. Elérhető: <http://ujnautilus.info/author/anna-koszeghy/page/2> [2024.09.22].

Én számodra, Hannah, **mi most a legfontosabb?** (TB)

A nyelv uralma – miközben azon töprengek, vajon hogyan olvashatod ezt. Nem feladni, átcsoportosítani, újragondolni, alternatívákat keresni, megosztani a terhet, határokat húzni önmagam védelmére. (HB)

Y You... (Te...)

„Nem mindig fogod tudni megoldani a világ összes problémáját egyszerre, de soha ne becsüld alá a jelentőségedet, mert a történelem megmutatta, hogy a bátorság ragályos, és a remény képes önálló életre kelni.” (Michelle Obama).¹³⁸

„Nem hozhatsz létre eredményeket. Csak olyan feltételeket teremthetsz, amelyekben valami megtörténhet.” (Anne Bogart).¹³⁹

¹³⁸ A First Lady nyitóbeszéde a Fiatal Afrikai Női Vezetők Fórumán, 2011. – [Saját ford. – P-N. N.]

¹³⁹ Bogart, A. (2003) *A Director Prepares: Seven Essays on Art and Theatre*. London: Routledge, 124. – [Saját ford. – P-N. N.]

A projektcsapatunk tagjai készítették ezeket az önarcképeket egy vakrajzolási gyakorlat során, Teresa Brayshaw vezetésével. Te is elkészítheted a saját önarcképedet, ha követed a 15 perces hangutasításokat.. [itt](#).

KÖZREMŐKÖDŐK

Biksz Judit (Soharóza Közhasznú Egyesület) magyar származású pszichológus és coach. Egyaránt dolgozik gyerekekkel és felnőttekkel, főbb szakterülete a stresszkezelés és a jóllét. Több mint tíz éve foglalkozik gyerekekkel különböző szakterületeken, például balettoktatóként, nyári táborszervezőként és műhelymunkák vezetőjeként. A Soharóza tagjaként érdeklődik a kísérleti kóruséneklés és a közösségi zenei alkotás iránt, mint előadó és mint terjesztő egyaránt.

Teresa Brayshaw (Leeds Beckett Egyetem) színházi művész, kutató, kreativitás-coach és Feldenkrais-gyakorló. Az elmúlt 35 évben kiterjedt oktatói tapasztalatot szerzett az Egyesült Királyság egyetemein, illetve európai színiiskolákban. Feldenkrais-oktatóként a „tudatos jelenlét” mellett a neuroplaszticitás és kreativitás iránti érdeklődését is beépíti a tanítói munkába, írásaiba és színházi munkájába. Társzerkesztője volt az [International Journal of Theatre Dance and Performance Training](#) (A színházi, tánc- és előadóművészeti képzés nemzetközi folyóirata) kiadvány *Training Grounds* (Képzési színterek) rovatának (2010-2014), valamint két, nagy sikerű gyűjteményes kötetnek a Routledge kiadásában: [The Twenty-First Century Performance Reader](#) (Előadóművészet a 21. században, 2020) és [The Twentieth Century Performance Reader](#) (Előadóművészet a 20. században 2013). Társkurátora a [Cultural Conversations](#) (Kulturális beszélgetések) programsorozatnak a romániai Nagyszebeni Nemzetközi Színházi Fesztivál keretében, amelyből [három interjúkötet](#)et publikált. Jelenleg a Hangfonalak projektbeli művésztársával, Walli Höfingerrel együtt a [Project 10-11-12](#) című alkotáson dolgozik, valamint egy [Musical Touch and Vicarious Perception](#) (Zenei érintés és közvetett érzékelés) című kutatási projekten, Catherine Laws, brit zenész együttműködésén.

Hannah Butterfield (Leeds Beckett Egyetem) csoportvezető, színházalkotó, előadóművész és részmunkaidős oktató a Leedsi Művészeti Iskola (Leeds Beckett Egyetem) előadóművészeti szakán. PhD-kutatásának témája a „Közös alkotás a »befogadás kultúrájának« megteremtéséért a menedéket keresők számára az Egyesült Királyságban”. Jelenleg a Nemzeti Színház [Speak](#)

[Up](#) művésze, valamint a [Stand and Be Counted Theatre](#) társulatának művészeti munkatársa, amely 2016-ban elnyerte az Egyesült Királyság első „Theatre Company of Sanctuary” (Menedéket adó színházi társulat) címet. Munkájukkal kampányt folytatnak a biztonságosabb menekülési útvonalakért és kiállnak a kényszerűen áttelepített emberek jogaiért. Nemrég kinevezték a leedsi [Harmony Choir](#) (Harmónia Kórus) igazgatójának, egy helyi közösségből álló integrált kórus, amelynek számos tagja Nyugat-Yorkshire-ben keresett menedéket és biztonságot. Előadói munkáiban immerzív élményeket teremt, élő zenét és történetmesélést alkalmaz.

Eörsi Sarolta (Soharóza Közhasznú Egyesület) budapesti és váci székhelyű zenepedagógus. Három éve tanít egy Steiner–Waldorf iskolában. A Soharóza egyik alapító tagjaként az elmúlt több mint 15 évben számos művészeti projektben vett részt, és fellépett többek közt Budapest, Prága, Bécs stb. színpadain. Több éve vezet zenei műhelyeket gyerekeknek és felnőtteknek. Legutóbbi munkája a Freeszfe-n, egy független, magyar színház- és filmművészeti iskolában volt, ahol éneket és kórusimprovizációt tanított. Emellett műfordítóként is dolgozik. Ez a második Erasmus+ projekt, amelyben a Sinum Színház és a Roy Hart Központ partnereként részt vesz.

Halas Dóra (Soharóza Közhasznú Egyesület) a kísérleti kóruséneklés úttörője, aki több budapesti kórus alapító karnagyaként – köztük a legismertebb a [Soharóza](#) – új műfajokat hozott létre a színház, a különböző zenei stílusok, valamint a kreatív és előadóművészetek határán. Nagy Fruzsínával együtt a [Catwalk Concerts](#) társalkotója, amely egy extrém művészeti forma keretében kórusénekesek bevonásával teremt tematikus divatbemutatókat. Dóra egyaránt dolgozik civil és hivatásos előadókkal, fő fókusza a közösségi munka és a kollektív alkotás, illetve a hanggal, a mozgással, a kifejezéssel és az önfejlesztéssel való kísérletezés. Emellett zenepedagógusként és angol idegen nyelvű oktatóként is dolgozik, miközben bővülő innovatív módszereit beépíti mind a gyerekek, mind a felnőttek tanításába. Jelenleg Berlinben él, ahol legújabb művészeti és pedagógiai kutatásai a természetes és a kiterjesztett énektechnikák, a Mindfulness, a Qi Gong és a Tai Ji köré épülnek. Megalapította a *Naked Snail Movement* (Meztelencsiga Mozgalom), amely az általában vett tanítás és tanulás holisztikus szemléletén alapszik.

Nina van Hartskamp (TuYo Alapítvány) multidiszciplináris művész, érzéketes történetmesélő és botanikai festő. Amszterdamban, a Rietveld Akadémián konceptuális textiltervezést tanult, majd a belga Antwerpeni Királyi Konzervatóriumban dráma tagozatra járt. Munkája az emberek és a környezet közötti kölcsönös egymásra utaltság köré épül. Alkotói gyakorlatának központi kérdése: „Hogyan élhetünk együtt a Földön úgy, hogy az fenntartható, igazságos, örömmel teli és virágzó legyen?” Ahelyett, hogy egyenes válaszokat adna, célja, hogy olyan közösségi tereket hozzon létre, ahol e nagy kérdések helyi szinten, kutatások, installációk, workshopok és performanszok formájában több irányból is vizsgálhatók. Művészi megközelítése gyakran kiterjed a szerves anyagokra és folyamatokra, illetve a nem emberi létezőkre (mint például növények és mikroorganizmusok). Mindezt vegyítve a személyes emberi történetekkel, immerzív, helyspecifikus installációkat és élményeket hoz létre. Ezen elemek ötvözetével Nina párbeszédet kíván nyitni. Kérdése: „Szeretnél velem együtt történeteket szöni és közösen gyakorolni a jóllétet? Képzeld el, milyen világokat hozhatnánk így létre!”

Walli Höfing (Colaborative Reichenow e.V.) előadó- és hangművész, illetve hangképző tanár. Legutóbbi művészeti munkái a hangra, az írásra és a kompozícióra összpontosítanak. Eredetileg Új Művészeti Médiát tanult a Saarbrückeni Művészeti Főiskolán (HBK Saarbrücken), Ulrike Rosenbach professzor vezetésével, ahol főként a performanszművészetre specializálódott, majd később a kortárs tánc és az előadóművészet irányába fordult. 1996 óta saját előadásokat hoz létre, amelyek a mozgás, a légi akrobatika, a videóinstallációk, a hang, az írás, az ének és a zongora elemeit ötvözik. Idővel együttműködött más művészekkel a kísérleti improvizáció / rögtönzött kompozíció területén is. Számos saját hangperformanszt alkotott és adott elő. Jelenleg az írásra, valamint a kísérleti hang- és zongorakompozíciók létrehozására összpontosít. Walli egyaránt dolgozik szólóban és más művészekkel együtt, különböző formációkban, művésztársai között van például Teresa Brayshaw (UK), Christiane Hommelsheim (D), Jonathan Hart-Makwaia (US), Deborah Hay (US), Biliana Voutchkova (D), Ingo Reulecke (D), Christopher Dell (D) és mások. 2009 óta elismert hangképző tanára a Roy Hart Központnak (Maléargues, Franciaország), és rendszeresen tart hangworkshopokat Németországban és Európa-szerte. Németül, angolul és franciául beszél. Berlin közelében él és dolgozik.

Christiane Hommelsheim (Colaborative Reichenow e.V.) videó- és performanszművészetet tanult Prof. Ulrike Rosenbach vezetésével a Saarbrückeni Művészeti Főiskolán (HBK Saar), valamint egy szemesztert töltött a DASARTS programban, Amszterdamban. A Roy Hart Hangközpont okleveles hangképző tanára, és a Dani Bois-féle Érzékalapú Pedagógia / Fascia-kezelés módszerének is képesített oktatója. Részt vett Deborah Hay SPCP (Solo Performance Commissioning Project / Szólóelőadás Alkotói Projekt) *The Runner* (A futó) című programjában. Művészeti és pedagógiai munkásságának központi témája az érzékelés mint performatív gyakorlat. 2010 óta együttműködik Ralf Haarmann zeneszerzővel, akivel Duo haarmannhommelsheim néven alkotnak. Közös megalapították a Klangmöbel kiadót, amelynél megjelentették: a *Shadows, Fairies and Me* (Árnyak, tündérek és én; 2011) és a *Die Umrandung des Nichts* (A semmi pereme; 2018) című albumokat. 2020-ban az ausztrál zeneszerzővel és Alexander-technika oktatóval, David Younggal együttműködve létrehozta a *Sarah Bellam in*

Christiane's very own Truck Show (Sarah Bellam Christiane saját kamion-show-jában) című performanszt és a *Sarah Bellam in Animal Documentaries* (Sarah Bellam állatos dokumentumfilmekben) című installációt. 2021-ben megalkotta a *Since when are you in this state?* (Mióta vagy ebben az állapotban? – 64 szalagos magnófelvétel pszichiátriai beszélgetésekkel) című installációt a németországi Museum St. Wendel számára. 2022-ben megjelentette a *Random beauty* (Véletlen szépség) című videósorozatot a Duo haarmannhommelsheim alkotta zenével.

Jónás Vera (Soharóza Közhasznú Egyesület) magyar származású énekes-dalszerző, hangképző tanár és csoportvezető az *expresszív művészetek* területén. Jelenleg Berlinben él. Az elmúlt 15 évben főállású zenészként világszerte voltak fellépései és turnéi, saját zenekarával éppúgy, mint egyéb projektekben. Egész életében együttműködésekben gondolkodott, így ismerkedett meg a Soharózával is, akikkel számos közös projektet valósítottak meg. Mióta Berlinbe költözött, az *expresszív művészetek* tanulmányozására és gyakorlására összpontosít. Ez egy összművészeti megközelítés, amely különféle módszereket és kifejezőeszközöket – például az írást, a zenét, a képzőművészetet, a drámát és a táncot – alkalmazza, hogy az emberek saját erőforrásaik segítségével személyes fejlődést érjenek el.

Kertész Endre (Soharóza Közhasznú Egyesület) egy magyarországi csellista. Bécsben végezte tanulmányait, majd számos zenei műfajban kipróbálta magát. Olyan formációknak és társulatoknak volt tagja, mint például a Budapesti Anarchista Színház, a Lajkó Félix és zenekara, a FrenAk Társulat, a jNosnach, a More von dir, a Gecó és a Fa, a Budapest Improvisers Orchestra, a By Heart Quartet, a Free Style Chamber Orchestra, a Szirtes Edina Mókus Quintet, a Juhász Kata Társulat, a Pataky Klári Társulat, a Willany Leó és a Blue Canarro Group.

Wendela Löfquist (Solsidans Kulturförening) egy énekes-dalszerző, akinek székhelye a burjánzó, svéd erdőkben található. Tanár, egészségügyi szakember és kulturális rendezvényszervező, jelenleg az Into the Woods zenei és kézműves fesztivál szervezésén dolgozik. A Fågelvägen együttes tagja és zeneszerzője. Pályafutása során részt

vett számos kórusban és vokális projektben, például a *Gränsland* projektben, amely keretében Albert Olsson, svéd költő műveire Ann-Louise Liljedahl írt zenét, valamint tagja volt a Carolinae kórusnak. Wendela számára különösen fontos a hang felfedezésének játékossága, és szenvedélyesen hisz abban, hogy a zene és a kultúra képes összehozni az embereket. Az éneklés és a tanítás a két legnagyobb szenvedélye, valamint olyan közösségi események szervezése, amelyek elősegítik a kapcsolódást és az összetartozást.

Pintér-Németh Géza (Sinum Színházi Műhely Egyesület) 2003 és 2010 között a Pécsi Tudományegyetem Olasz Irodalom és Filmelmélet szakán tanult. 2008 és 2016 között több utcaszínházi társulattal dolgozott együtt Németországban és Olaszországban. Jelenleg színházi események interkulturális aspektusait kutatja elméleti és gyakorlati szinten, különösen vidéki környezetben. Ezen a területen 2016 óta számos Erasmus+ és Kreatív Európa projektet vezetett, mint például a RIOTE, az ATIPIA, a Hangfonalak és a SPARSE. 2023 óta a budapesti Színház- és Filmművészeti Egyetemen (SZFE) végez DLA (Doctor of Liberal Arts) képzést.

Pintér-Németh Nikolett (Sinum Színházi Műhely Egyesület) a Pécsi Tudományegyetem Irodalomtudományi és Kultúratudományi Doktori Iskolájában végzett PhD képzést. Kutatásaiban a lélegző hang tanulmányozásával, a hang performatív szerepével és az egyénhez fűződő viszonyával, illetve a jelentésalkotás kérdéseivel foglalkozik szélesebb színházi kontextusban. Korábbi tanulmányait az Amszterdami Egyetemen (UvA), Kulturális Elemzés (MA) szakon végezte. Az elméleti sík mellett, munkájának középpontjában a tapasztalati kutatás áll. Előadóként, hangtrénerként és projektíróként független színházi csoportokkal (pl. Shoshin Színház, UtcaSzAK) dolgozott együtt. Projektmenedzserként dolgozott több Európai Partnerségi és Mobilitási Projektekben, mint az [ATIPIA](#) (2018-2019) és a [VoiceWell](#) (HangKút, 2019-2020). A Sinum Színház társalapítója és a jelen projekt kezdeményezője. Magyar nyelvre fordított Vida Cerkenik Bren [Miért nem az utcán csináljuk?](#) (2021) című könyvét, illetve társfordítója volt Eugenio Barba és Nicola Savarese *A színház öt kontinense* című színházi albumának. Írott tanulmányai megjelentek többek között a [Theatron](#) (2023) és az [Imágó Budapest](#) (2022) folyóiratokban.

Rosa Smits (TuYo Alapítvány) egy textilművész és közösségi részvételi alkotó, aki Amszterdamban él és dolgozik. Munkáját a szövés társadalmi, tapintható és folyamatszerű természete inspirálja. Ihletet merítve az olyan közösségektől, amelyek harmóniában élnek egymással és a környezetükkel, munkáinak alapvető kérdése, együttélés és a közös munka. Rosa azáltal is bővíti kreatív látásmódját, hogy helyi lakosok bevonásával készít szőnyeget és falikárpitokat, létrehozva ezzel egy új, kollektív nyelvezetet. E közös munka erősíti a mind a társadalmi, mind a tapintható világhoz kötődő kapcsolatokat, és egyesíti a különböző kulturális, társadalmi-gazdasági és szakmai háttérrel rendelkező embereket. Projektjei során kortárs közösségeket hozott létre vidéki térségekben – egyaránt dolgozott marokkói, berber asszonyokkal és az Amszterdam külvárosában élő szomszédaival. Emellett workshopokat vezet, különböző projektekben vesz részt, fejleszt és kiállítja saját textilművészeti alkotásait. Munkája a textilművészet gazdagságát mutatja be azáltal, hogy a folyamatot helyezi előtérbe a végső eredmény helyett, lehetőséget adva ezzel, hogy sokféle kéz szabadon hozzon létre újabb, kapcsolódásokból szőtt felületeket.

Laurent Stéphan (Roy Hart Nemzetközi Művészeti Központ) testfókuszú hangképző tanár, aki a színházi oktatás nemzeti (francia) diplomájával rendelkezik. A franciaországi Roy Hart Hangközpontban él és dolgozik. Különösen fontos számára annak a megértése, hogy mi az, ami megnöveli egy személy vagy előadó jelenlétét. Egyedi megközelítését és nézőpontját egyaránt formálták a színházi előadóművészi munkái, masszázs-terapeutaként szerzett tapasztalatai, valamint énekesi munkái, különösen a grúz énekek tradicionális többszólamúsága terén (4 lemez és több mint 250 koncert három évtized alatt). Munkájának célja, hogy minden személy és hang szabadon kibontakozhasson és megszólalhasson. Tanárként és csoportvezetőként játékosságot, spontaneitást alkalmaz, majd ezt az ítélkezésmentes megközelítést ötvözi a grúz, háromszólamú harmóniák szigorúbb tanításával. Ezzel igyekszik elérni, hogy tanítványai pontos zenei és ritmikai készségeket fejlesszenek.

KÖSZÖNEZNYILVÁNÍTÁS

A Hangfonalak partnerintézményei 24 hónapon keresztül dolgoztak a projekt megtervezésén, megvalósításán és értékelésén a Sinum Színházi Egyesület irányításával. Ahogy ez a rendkívüli utazás a végéhez közeledik, szeretnénk elismerni és megköszönni annak a több száz embernek a hozzájárulását, akik részt vettek a projektben és akik engedték, hogy az események, illetve az új ismeretek megérintsék őket. Hosszú utat tettünk meg, kezdve a művészeti gyakorlatok cseréjével Franciaországban, Németországban, Hollandiában és Svédországban, eljutva a tudáscserén alapuló gyakorlatok alkalmazásáig és az előadások, kiállítások, valamint közösségi programok létrehozásáig az Egyesült Királyságban éppúgy, mint Magyarországon.

A találkozások során felfedezhettük európai identitásunk különféle megnyilvánulásait, nyelveinket, működési módjainkat és gyakorlatainkat, amelyek kifejezésre jutottak, kihívások elé kerültek és összefonódtak azokkal a közösségekkel, amelyekkel utazásaink során kapcsolatba kerültünk. Ezek a közösségek az úgynevezett „számtalan kulturális központból” érkeztek.¹⁴⁰ Ennek eredményeként gazdagabbak, teljesebbek lettünk, és még élesebben tudatosult bennünk, hogy mennyire fontos a különbözőségek elfogadása, a befogadás támogatása és a közösségek erősítése a társadalmilag elkötelezett és művészeti gyakorlatok révén – ezek mind kulcsfontosságú értékei az Erasmus+ Programnak. Rengeteget tanultunk, és valóban hálásak vagyunk mindenkinek, akivel utunk során találkoztunk – ezt a könyvet mindannyiótoknak ajánljuk.

Thank you. Köszönöm. Tack. Danke. Bedankt. Merci. Dziękuję.
Gracias.
Go raibh maith agat. Shukran (ارکشان). Madloba (მადლობა)...

¹⁴⁰ Barthes, R. ([1967] 1996) *A szerző halála*. Ford.: Babarczy E. In: *A szöveg öröme*. Budapest: Osiris Kiadó, 50–55.

Sinum Theatre Laboratory Association
Szalatnak, Hungary
www.sinumtheatre.eu/en/
2024